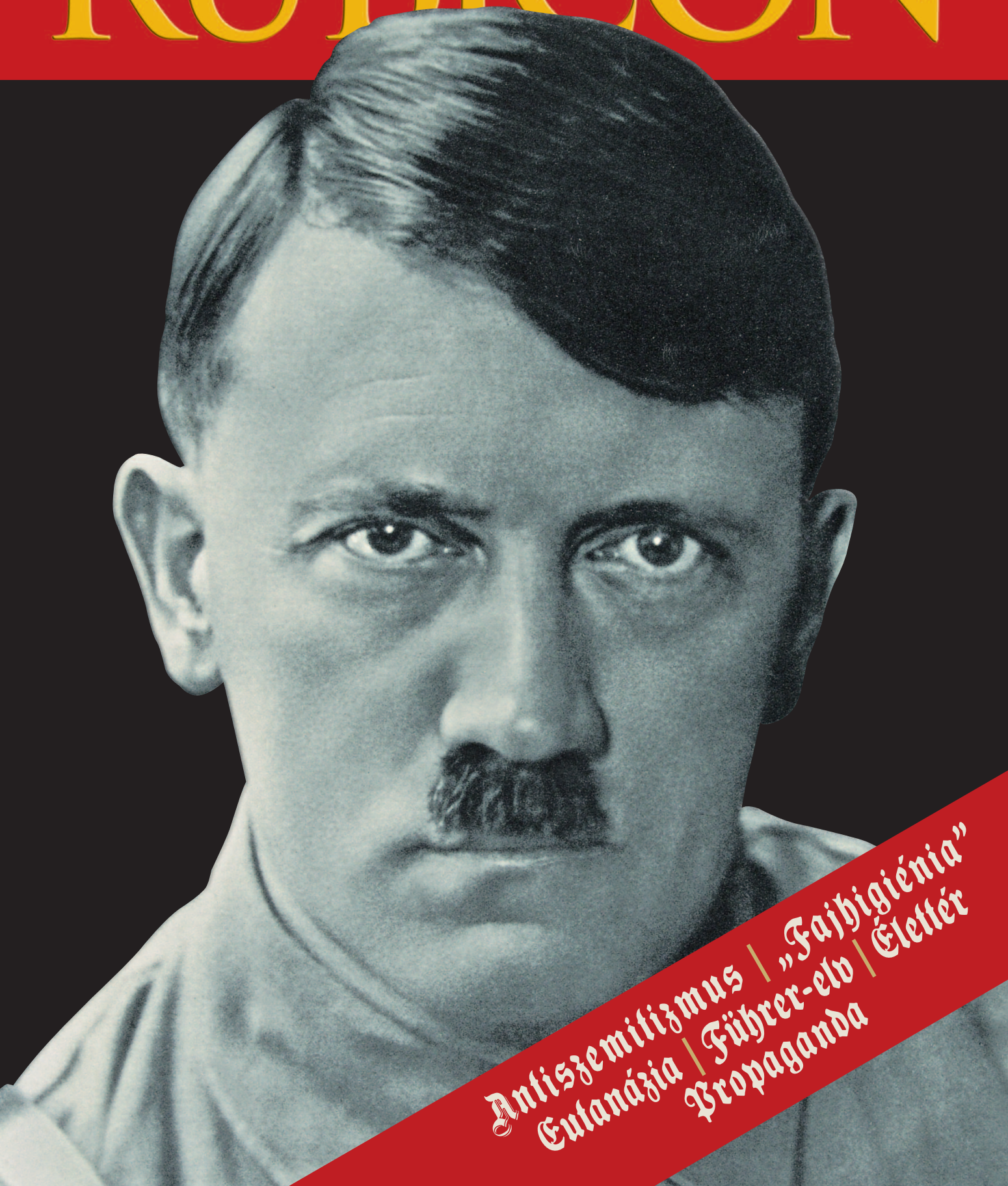

ÁRA: 695 Ft

TÖRTÉNELMI MAGAZIN

2016/3

RUBICON

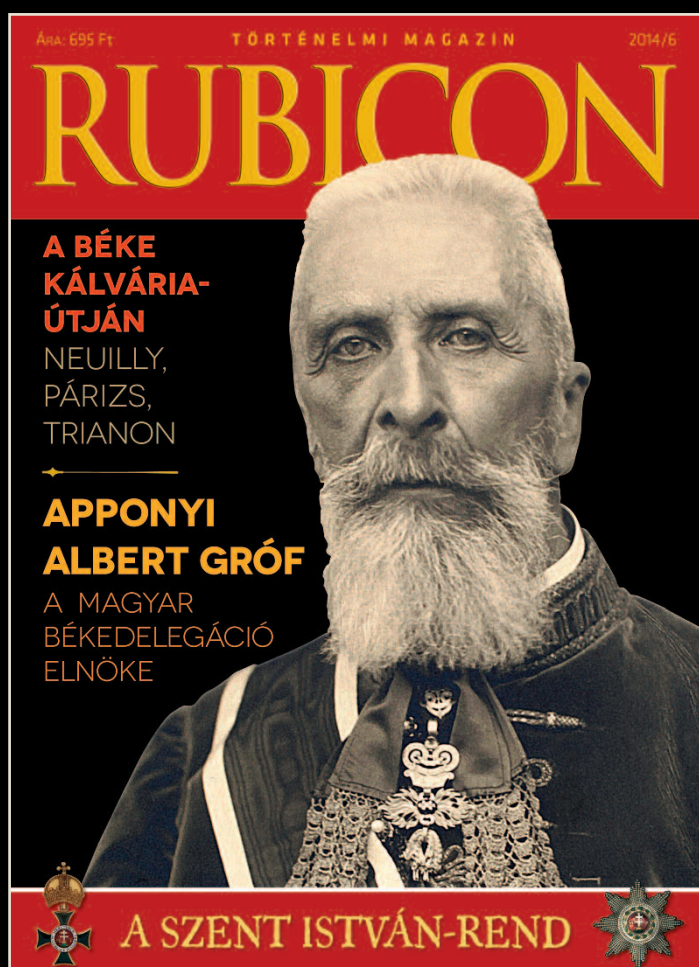
Antiszemitizmus | „Fajhigiénia”
Eutanázia | Führer-elo | Élettér
Propaganda

ÚJRA KAPHATÓ!

Rubicon 2014/6.

A BÉKE KÁLVÁRIAÚTJÁN NEUILLY, PÁRIZS, TRIANON

KERESSE

A NAGYOBB ÚJSÁGÁRUSOKNÁL:

a Relay-, Inmedio-, Auchan-hálózatban,
valamint a nagyobb Tescókban, Intersparokban,
Shell-, Mol- és OMV-kutaknál

Honlapunk:

TARTALOM

Pallos Lajos: A Szent István-rend

Gödölle Mátyás: Szent István lovagjai kiállítás.
A rendalapítás képzőművészeti forrásai

Romsics Ignác: A magyar határok kérdése
a békekonferencián

Tóth Andrej: Magyarország meghívása
a párizsi békekonferenciára

Apponyi Albert gróf: Hogyan kötöttük
meg a békét a világháború után?

Bethlen István Apponyi Albertről

Az Apponyi-beszéd. Apponyi Albert gróf,
delegációvezető szóbeli válasza a magyar
béke delegációnak átadott békefeltételekre,
Párizs, 1920. január 16.

Szarka László: A magyar békejegyzékek
érvrendszere

Pallos Lajos: Nem! Nem! Soha! Területvédő
propaganda az első világháború után

Somssich László gróf: A trianoni béketárgyalások

Nemeskéri-Kiss Sándor: Neuilly és Trianon

Hegedüs Lóránt: Keserű sors magyarnak lenni...

Vizi László Tamás: Ki írja alá a trianoni békét?

Zeidler Miklós: Francia-magyar titkos
tárgyalások 1920-ban

A Millerand-levél. A szövetséges és társult
főhatalmak válaszána k kísérőlevele a magyar
béke delegáció elnökéhez, 1920. május 6.

Benda Jenő: A béke kálváriaútján.
Töredékek egy újságíró naplójából

Teleki Pál gróf levelei Cholnoky Jenőhöz

Wettstein János: A magyar békeküldöttség
politikai naplója

www.rubicon.hu

Főszerkesztő:

Rácz Árpád

Szerkesztőbizottság:

Bácskai Vera, Bertényi Iván,
Gyarmati György, Mezey Barna,
Ormos Mária, Orosz István

Szerkesztőség:

Csorba László, Hahner Péter,
Hermann Róbert, Magyarics Tamás,
Németh György, Rainer M. János,
Rácz György, Romsics Gergely,
Szakály Sándor, Ujváry Gábor

Olvasószerkesztő:

Potencsik Erika

Képszerkesztő:

Basics Beatrix, Vajda László

Fotó:

Dabasi András, Kardos Judit,
Mudrák Attila

Térkép:

Nagy Béla, Sebők László

Tervezőszerkesztő:

Czeizel Balázs

Kiadja a Rubicon-Ház Kft.

Felelős kiadó: Rácz Árpád

A szerkesztőség címe:

1161 Budapest, Sándor u. 60.

Telefon: 402-1848

Fax: 402-1849

e-mail: rubicon@rubicon.hu

honlap: www.rubicon.hu

Megjelenik évente 12 szám

Nyomtatás: Ipress Center Central Europe Zrt.

2600 Vác, Nádas utca 8.

Felelős vezető: Lakatos Viktor

Terjeszti a Lapker Zrt.

Előfizethető a RUBICON-HÁZ Kft.-nél

(Bankszámlaszám: Budapest Bank Rt.,

10102237-77185300-00000001),

valamint Budapesten a Magyar Posta Zrt.

Levél- és Hírlapüzletági Igazgatóságán

(XIII., Lehel u. 10/A,

levélcím: LHI, Budapest 1900),

illetve kerületi ügyfélszolgálati irodáiban,

vidéken a postahivatalokban.

Külföldön terjeszti a COLOR Interpress Kft.

1039 Budapest, Hatvany Lajos u. 14.

Tel.: +36 1 243 9232

www.colorinterpress.hu

HU ISSN 0865-6347

4

20

30

50

76

TARTALOM 2016/3

A HÓNAP TÉMÁJA: MEIN KAMPF SZEMBESÍTÉS A VALÓSÁGGAL

NÉMETH ISTVÁN

4 Adolf Hitler: Mein Kampf.

A német történelem legvitatottabb könyvének
karrierje és a valóság

14 Hitler pénze.

A Mein Kampf értékesítése

20 A kortárs kritika

24 Hitler forrásai

30 Hitler képregénye.

A Mein Kampf életrajzi szálának hitelességéről

36 Hitler útja a hatalomig.

Párton belüli harcok a Führer-elv jegyében

50 Antiszemitizmus a Mein Kampfban...

és megvalósulása a Harmadik Birodalomban

60 „Fajhigiénia” a Mein Kampfban... és a valóságban

68 A propagandáról a Mein Kampfban...

és megvalósulása a Harmadik Birodalomban

76 Zweites Buch.

A Mein Kampf (sokáig) kiadatlan folytatása

Fotó: Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Fényképtár · Photocon

RUBICON A FACEBOOKON

www.facebook.com/rubicon.tortenelmi.magazin

Mein Kampf
Eine Abrechnung
von
Adolf Hitler

NÉMETH ISTVÁN

ADOLF HITLER MEIN KAMPF

A NÉMET TÖRTÉNELEM **LEGVITATOTTABB KÖNYVÉNEK** KARRIERJE ÉS A VALÓSÁG

A világ legismertebb heccirata, egyben minden idők legnagyobb példányszámban eladott német könyve pusztító hatással járt az elmúlt évszázadban. Sokaknak a gyűlölet, másoknak a bűvölet tárgya volt; Németországban a második világháború után betiltották, más országokban napjainkban is bestseller.

90 év után, 2015. december 31-én lejárt a *Mein Kampf* szerzői jogi védelme. Címét mindenki ismeri, a tartalmát aligha. Mit tartalmazott, hogyan fogadták egykor, s miként valósultak meg nézetei a gyakorlatban? Ezt tekintjük át a következő oldalakon.

—◆—
A *Mein Kampf* első kiadásának
borítója, 1925 (balra)
és újabb kiadása, 1932 (jobbra)

—◆—

A hivatalos legenda szerint a hazárulás miatt a landsbergi erődben börtönbüntetését töltő Adolf Hitler magántitkárának, Rudolf Hessnek diktálta gépbe a *Mein Kampf*-ot. Valójában Hess részvétele a könyv születésében az újonnan elkészült fejezetek alkalmi, majd időnként rendszeres meghallgatására, valamint szabadulása után a korrektúra átnézésére szorítkozott. A könyvet Hess 1924. június 29-én, hat héttel büntetése megkezdése után említette először a börtönből küldött levelében: „Amikor ma délután bevittem neki a teát, megmutatta könyve borítójának tervét. Luxuskiadás elefántcsontszínű pergamenben, népi kiadás félbőrben; a borító néhány színét egyeztetttük.” Leveleiben Hess egyébként tribunusnak nevezi Hitlert, aki alkalmanként felolvasta hűséges hívének az újabb részeket, s átbeszélték azokat, majd ünnepélyesen meghívta Hess-t a szöveg közös ellenőrzésére. Hess – határozott nyelveze miatt – nagy jövőt jósolt a kötetnek.

MI IGAZ A LEGENDÁKBÓL?

Hitler valójában nem diktálta az első kötet szövegét Hessnek – miként a legenda szól –, sőt másnak sem, hanem saját kezűleg gépelte jól felszerelt cellájában. Az írógépszakértők vizsgálatai szerint a későbbi könyv első oldalait –

származásáról és apjáról – 1924. május második felében írta, s nem diktálta, mert egy gyakorlott gépiró nem ejtett volna annyi hibát. Ekkortájt a foglyok között egyébként nem is volt a diktálás utáni gépelésre alkalmas személy. Ezeket az oldalakat Hitler saját kezűleg írta egy Meteor típusú, hordozható írógépen, amely a börtönigazgatóság engedélyével kerülhetett hozzá. Az első és második fejezettel két hét alatt készült el. Ekkor kapott egy új Remington írógépet – feltehetően odaadó hívtól, Helene Bechsteintől. Ekkor dolgozta ki 18 vázlatlapon könyve struktúráját.

A beszédeinél is alkalmazott munkamódszert követve a tervezett anyagot címszavakra osztotta. A számára ismerős témák esetében alig írt magának feljegyzést, másoknál a vázlatot részletesen kidolgozta. Az egyes fejezetek struktúrája többnyire követte a vázlatlapokét, de beszédeihez hasonlóan jelentős elkalandozások és beszúráások is történtek. A 13. számú vázlatlapon a *Forradalom* című fejezethez például kevés jegyzetet írt, s főleg beszédeire támaszkodott. Ugyanakkor szinte szó szerint átvette a vázlatból a német császárság más államformákkal szembeni előnyeit.

Hitler ilyen módszerrel készítette el az első kötet szövegét Landsbergben, s azzal párhuzamosan már a második kötet struktúráján dolgozott. A

könyv megjelenése azonban elhúzódtott – az első reklámban még 1924 júliusára ígérték a megjelenését –, mert 1924 karácsonyán feltételes szabadlábra helyezése miatt az osztrák állampolgárságú Hitlert Bajorországból való kiutasítás fenyegette. Ausztria ugyanis elutasította kérését, melyben lemondott az osztrák állampolgárságról, s a hontalan státuszt kívánta felvenni. Hitler abban reménykedett, hogy mivel a háborúban a bajor hadsereg katonájaként vett részt, megkapja a német állampolgárságot. Ebben a helyzetben egy agresszív könyv megjelenése rontotta volna az esélyét. Ezért a két lektor – Hess barátnője, későbbi felesége, Ilse Pröhl és a völkisch publicista Josef Stolzinger-Cerny – valamennyit finomított a *Mein Kampf* fogalmazásán. Másoknak nem volt említendő befolyásuk a szövegre.

Az átdolgozások is hónapokkal késleltették az első kötet megjelenését, de tovább már nem lehetett várni a publikálásával, mert a hirdetések nyomán 3000 Hitler-szimpatizáns fizetett elő a kötetre. Mivel Hitler már régen felvette és elköltötte az előleget, az Eher Kiadó lépéskényszerbe került, hogy a fél tucatszor beharangozott könyvet megjelentesse. 1925. július 18-án végre erre is sor került: az első kötet 10 000 példányban került ki a nyomdából.

Hitler 1925. augusztus–szeptemberben, majd 1926 nyarán visszavonult

Berchtesgadenbe, a Büchner házaspár panziójának erdei kunyhójába, hogy elkészítse művének második kötetét. A müncheni rendőrségnek pontos információja volt a tartózkodási helyéről. Annyira komolyan vette a munkát, hogy lemondta az NSDAP-csoportok fellépési kéréseit is. Landsbergből való elbocsátása után Hitler már valóban diktált, s gépírónőt alkalmazott, akinek nagyvonalúan havi 200 birodalmi márkát fizetett (ekkor az átlagkereset 120 márka körül volt Németországban, s magántitkára, Rudolf Hess havonta 300 birodalmi márkát kapott). Tehát – és itt is beleszaladunk egy legendába – a későbbi állításokkal szemben nem Max Amann, az Eher kiadó ügyvezetője gépelte a második kötetet. Az 1925 nyarán neki dolgozó gépírónő nevét nem ismerjük. 1926 nyarán és őszén, a második diktálási szakaszban e feladatot Hertha Frey vette át, aki időközben Hitler magántitkárnője lett. Ő 1930 elejéig állt Hitler szolgálatában, majd házasságkötése miatt megszakadt a kapcsolat.

A második kötet hátralévő fejezeteit Hitler 1926. szeptember közepétől október közepéig diktálta. Ilse Pröhl nyelvíleg ismét kifogástalan munkát végzett a szövegen, a korrektúra munkálatait pedig Rudolf Hess felügyelte. A második kötet végül november közepén került a nyomdába, s karácsony előtt két héttel az első

RUDOLF HESS 1894–1987

Német nemzetiszocialista vezető, 1920-tól a náci párt tagja. 1925–1932 között Hitler magántitkára, 1933-tól helyettese a pártban. 1933-tól tárca nélküli birodalmi miniszter és egyben SS-Obergruppenführer. 1941. május 10-én a remélt brit–német megegyezés elősegítésére Skóciába repült, de Churchill utasítására őrizetbe vették. A nürnbergi perben életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték. Végül a spandauai börtön utolsó foglyaként 1987-ben – tisztázatlan körülmények között – öngyilkos lett.

példányok megérkeztek a könyvesboltokba. A *Mein Kampf* elkészült.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a különböző legendákkal ellentétben a könyv Hitler önálló alkotása. Az első kötetet maga gépelte Landsbergben, a másodikat diktálta. Bár igénybe vett kisebb szerkesztési segítséget, a munkatársak nem befolyásolták érdemben a végleges szöveget.

OLVASÓK ÉS OLVASOTTSÁG

A német lakosok 1944 őszén először Aachen térségében, majd a következő hónapokban egész Németországban több milliárd példányt égettek el a *Mein Kampf*ből. A szövetségesek katonái előrenyomulásuk s gyakori házkutatásaik során alig botlottak Hitler kegytárgyként kezelt könyveibe. Természetesen nem tudtak minden pincét, padlást vagy fészert átvizsgálni, ahol még rengeteg könyv rejtőzhetett. De az amerikai katonák összességében sokkal kevesebb könyvet találtak, mint várták.

Az amerikai katonai kormányzat 1946. február közepén 1000 fős min-

---

Hitler cellája a landsbergi várbörtönben olvasólámpával és írógéppel, 1924 (bal oldalon)
Hitler híveivel Landsbergben: Emill Maurice, Hermann Kriebel, Rudolf Hess, Friedrich Weber, 1924 (lent)

---

tán tesztelte, hogy az övezetében élők mennyire ismerték Hitler munkáit. A felmérés szerint a felnőtt lakosság 23%-a legalább részben, 7%-a pedig teljesen egészében olvasta mindkét kötetet. Az eredményt az amerikaiak alsó értéknek tekintették. Az 1947 novemberében tartott újabb kutatás megerősítette a korábbi eredményt: a 3000 megkérdezett 19%-a válaszolta, hogy teljesen vagy részben olvasta a könyvet. Becslések szerint legkevesebb 12 millió német ismerte Hitler könyvét. A *Mein Kampf* bizonyára nem volt olvasatlan bestseller, mert üzenete széles körben terjedt a Harmadik Birodalomban.

Azt azonban nem tudjuk, hányan értették meg és vették komolyan a benne foglaltakat, s főleg mikortól. Az érvelés szakadozottsága miatt a könyvet nehéz volt folyamatosan olvasni. Másrészt a szövege alapvetően nem különbözött attól, amit a németek a rádiós közvetítésekben hallhattak. Hitler beszédeit és a *Mein Kampf*ot egyaránt szuggesztív megállapítások, erősen leegyszerűsített problémaleírások, populista követelések és világos ellenségképek jellemezték.

1932. július közepén Hitler örömmel fogadta Walther Poppelreuter bonni idegpszichológus értesítését, hogy a professzor a téli szemeszterben előadást indít *Politikai pszichológia mint alkalmazott pszichológia Hitler Mein Kampf című könyve alapján* címmel. A professzor – aki 1931 novemberétől az NSDAP tagja volt – Hitler könyvét „a politikai pszichológia tankönyvének” tartotta, s 1934-ben negyvenoldalas brosúrában jelentette meg előadását. Hitler saját kezűleg aláírt levélben köszönte meg könyvének egyetemi feloldozását.

Hitler könyve valószínűleg 1933. január 30. után vált szélesebb körben ismertté. Néhány héttel később André François-Poncet francia nagykövet úgy vélte, hogy a *Mein Kampf*ot „Hitler sok híve szent könyvnek, Bibliának, Korának tartja”. A hamburgi rendőrség 1933. áprilisi új tantervében az állampolgári ismeretek és a történelem oktatása során elsősorban Hitler könyvére kellett támaszkodni. A könyvet a Reichswehr minden legénységi könyvtára megkapta, sőt a katonáknak ajánlották saját példány vásárlását is. Kötelező olvasmány azonban az 1930-as években sem lett a Wehrmachtnál.

Az iskolákban sem tették kötelező olvasmánnyá, sőt amikor 1935-ben az Eher Kiadó felvetette ennek gondolatát,

maga az NSDAP pártközpontja állította le a kezdeményezést. Ennek ellenére Hitler könyve számos iskolában növekvő szerepet kapott az oktatásban: a Nemzetiszocialista Tanárszövetség (Nationalsozialistischer Lehrerbund) tagjai, illetve a kormány felé húzó tanárok óráikon beszéltek a könyvről tanulóiknak. De még két-három évig tartott, míg lecserélték a weimari köztársaság idejéből származó, demokratikus szellemű tankönyveket. Az iskolai beszélgetésekben a *Mein Kampf*ot klasszikusként kezelték, s egy sorban emlegették Goethe és Schiller műveivel.

A Hitler-Jugendben a *Mein Kampf* már hivatalosan elrendelt olvasmány volt. Az ifjúsági szervezet programjában szerda délután a „világnézeti képzés” keretében túlnyomórészt a nemzetiszocialista ideológia tananyagait használták, amelyek nagy részét a *Mein Kampf* és Führer-beszédek idézetei tették ki. Ezenkívül voltak délutánok, amikor közösen olvastak Hitler könyvéből. Mivel a Hitler-Jugendnek 1933 végén már 2,3 millió fiú és leány tagja volt, s 1939 közepén, az ifjúsági szolgálati kötelezettség bevezetése után 8,7 millió fiatal, az „árja” ifjúság 98%-a ismerkedett meg – legalábbis kivonatban – a *Mein Kampf*tal.

Az 1939. augusztusi Hitler–Sztálin-paktumot követően – jóllehet ez ellentétes volt a *Mein Kampf*nak a „halálos ellenségről” tett kijelentéseivel – „az ellenség még alaposabb megismerése” jelszavával újabb kiadások jelentek meg. Az Eher Kiadó piacra dobta egykötetes, bibliapapírra nyomott, „háti-zsák-” vagy „frontkiadásnak” nevezett könyvét, nyilvánvalóan az olvasói igé-

nyek kielégítésére. A biztonsági szolgálat (SD) 1940. márciusi jelentése szerint utóbbi nagy érdeklődést váltott ki a lakosság körében, s jó ajándéknak tűnt a fronton szolgálók számára. A „néptársak” csupán 7,20 márkás ára miatt elégedetlenkedtek. 1943-ig a frontkiadásból kerekén egymillió példány jelent meg.

1940 decemberében a háború miatt a nagyobb városokban először mutatkozott jelentős árukiálotti korlátozás. „A közelgő karácsonyi ünnepek miatt a néptársak elégedetlenek a kevés áru miatt, főleg az ajándékozási és játékcikkekkel illetően” – jelentette egy Gestapo-besúgó, hozzátéve, hogy viszont a nemzetiszocializmus két alapműve, Adolf Hitler *Mein Kampf* és Alfred Rosenberg *A 20. század mítosza* című kötete megfelelő példányszámban kapható, és keresik is őket, a párt más publikációival ellentétben.

S a vásárlók érdeklődése tovább tartott; 1942. február végén a biztonsági szolgálat jelentette: „Különböző helyekről azt javasolták, hogy a munkából jelentessenek meg rövidebb kivonatokat, amelyek a lakosság szélesebb rétegei – főleg vidéki lakosok – számára megkönnyítenék, hogy mélyebben megismerkedjenek a nemzetiszocializmus világnézeti alapjaival.” Jóllehet az NSDAP hatalomra jutását követően különböző kiadók Hitler-idézetek gyűjteményét jelentették meg, a Führer nem óhajtott, hogy könyvét szétdarabolják s különböző szempontok szerint rendezve jelentessék meg.

Jóllehet egyedül 1944-ben 1,6 millió példányt nyomtattak és közel 11 millió volt még forgalomban, a háborús

események és a bombázások miatt a *Mein Kampf* hirtelen hiánycikk lett. 1944 júliusában még a mindenható SS-apparátus sem tudott ezer példányt felhajtani a frontkiadásból.

A MEIN KAMPF ÚTJA A VILÁG KÖRÜL...

„Náci-Németország nemcsak aggodalmat kiváltó ország, hanem univerzális rejtély is” – írta 1933-ban a hatalmától megfosztott angol képviselő, Winston Churchill a naplójába. Ki ez az ember? Mit akar ez a szélsőséges agitátor most, hogy birodalmi kancellár lett? Hihetünk-e a nagy májusi békebeszédének?

Az egész világ az új német kormányfő emblematisztikus könyve iránt érdeklődött. Kiadók tucatjai keresték meg az Eher Kiadót a fordítási jogok miatt. A kiadó vezetőjét ugyan érdekelték a javaslatok, de az állami fegyelem bizonyos elővigyázatosságot követelt, ezért azt válaszolta: Hitler nem szeretné elképzeléseit és szándékait ellenőrizetlenül a külföldnek átnyújtani.

1933-tól a kiadó 14 országnak adta el a kötet fordítási jogait. Spanyolország, Magyarország, Kína, Japán, Hollandia, Dánia és Svédország lakosai rövidesen saját nyelvükön ismerkedhettek meg

Hitler nézeteivel. 1934-ben megjelent a brazil kiadás is, amely siker lett, s az 1930-as években három kiadást ért meg. 1934-ben francia közvetítéssel Bagdadban arabul is kivonatokat közöltek belőle. A szerző kívánságára azonban ezekből a verziókból kihagyták a külpolitikai részeket. A fajról és fajhigiéniáról, a zsidókról és a feketékről szóló részeket általában nem cenzúrázták; a Führer úgy vélte, hogy ezek kevesebb stratégiai érdeket érintenek, mint például az Ausztria annektálására vagy az élettre vonatkozó felhívásai.

A rendszer büszke volt arra, hogy a Führer gondolatait külföldön is olvassák. 1936-ban a német sajtóban ezzel a szlogenrel jelent meg az Eher Kiadó reklámja a különböző idegen nyelvű kiadások kapcsán: „Egy könyv világ körüli útra indul.”

AZ ANGOL ÉS AZ AMERIKAI KIADÁS

A *Mein Kampf* valóban világ körüli útra indult, de szigorú kontroll alatt. Miközben belföldön egyfajta kultikus tárgy maradt, külföldi publikálását felügyelet alatt tartották. A német illetékesek főleg az angol és amerikai fordításra figyeltek, mivel e két nagyhatalom Hitler számára döntő jelentőségű volt. Az új birodalmi kancellár attól tartott, hogy szembeszállhatnak európai expanziós terveivel, s inkább a semlegességüket igyekezett biztosítani. Könyvében nem ütött meg szél-

sőségesen kemény hangot Angliával szemben, inkább szövetséget helyezett neki kilátásba Franciaország ellen. Valamivel élesebb a hangja az Egyesült Államokkal szemben, amelynek liberalizmusát és profittörekvéseit utálta, s olyan országnak tartotta, amely a zsidók és a bankárok kezében van. Hitler attól tartott, hogy háborús szándékai riadóztatják e két országot, amelyek az európai stabilitás mellett állnak.

Végül 1933-ban két tekintélyes kiadóház, a New York-i Houghton Mifflin és a londoni Hurst & Blackett kapta meg az Eher Kiadótól a *Mein Kampf* angol nyelvű megjelentetésének jogát. Közös fordítójuk az angol Edgar Dugdale, a cionista mozgalom ismert képviselője és a nácik ellenfele volt. Ő már 1931-ben a könyv fordítására gondolt, s amint értesült a kiadók tervéről, díjtalanul felkínálta nekik szövegét, hogy a közvélemény értesüljön a könyvről, amelyet ő aggasztónak tartott. A két kiadó azonban csak olyan részletet jelentetett meg, amelyből az Eher Kiadó előírásai szerint törölték a Hitlert zavaró bekezdéseket. Max Amann ugyanis pontosan közölte angolszász kollégáival, milyen szövegrészeket nem látna szívesen az angol fordításban.

1933–34-ben jelent meg az Egyesült Államokban a *My Battle* és Nagy-Britanniában a *My Struggle*. Nagy-Britanniában nagy érdeklődés fogadta, s azonnal eladtak belőle 18 000 darabot, ám a következő években csak néhány ezer példány kelt el.

Hitler választási körúton repülővel (balra fent) és autós sapkában (lent), 1928

Az amerikai kiadó a fordítói jogokért 20 000 dollárt fizetett, amely az akkori időkben kimagasló honoráriumnak számított. Az értékesítés kezdetben szerényebb eredménnyel járt, mindössze ötezer példányt sikerült eladni. Roger Scaife, a kiadó vezetője Rooseveltnak is megküldte a könyv egyik példányát, egy levél kíséretében: „Be kell vallanom Önnek, hogy e könyvvel vég nélküli problémáink vannak, zsidók százai tiltakoznak, és nem csak kis halak, jóllehet számos zsidó értelmiségi írt nekünk, hogy üdvözlje döntésünket.” A New York-i iskolafelügyeleti hatóság ki akarta zárni a kiadót a városi megbízásokból, amiért „egy közönséges gengszter szolgálatában részt vett egy propagandavállalkozásban”, ám az illetékes bizottság éles vita után azzal az érveléssel utasította el a javaslatot, hogy „a *Mein Kampf* nyilvánosságra hozatala a legnagyobb szolgálat, amely az emberiségnek és főleg Németországnak adható, így ugyanis mindenki meggyőződhet róla, hogy ez a könyv a tudatlanság, butaság és otrombaság sűrítőmánya”.

Az amerikai kiadónak kétségtelenül nem lehetett semmiféle szimpátiát felróni a nemzetiszocialista eszmék iránt; kiadása egy rövidített, az Eher Kiadó által cenzúrázott változat volt. Hitler ellenfelei nem mulasztottak el utalni arra, hogy egy kis amerikai kiadó, a Stackpole 1938-ban elhatározta, hogy a szerző engedélye nélkül teljes fordítást jelentet meg a „náci bibliából”. A kiadó vezetője ugyanis csavaros jogi érvelésre hivatkozott: Hitler hivatalosan hontalan volt, amikor bejelentette a könyv szerzői jogi védelmét, ezért nem esik az amerikai copyright védelme alá, amely az államok közötti kölcsönösségen nyugszik. Az Eher Kiadó tiltakozott, a Houghton Mifflin pedig a bíróságra ment.

1939 februárjában, még a bírói döntés előtt piacra került a Stackpole-kiadás. A Houghton Mifflin – a jogtulajdonos – mégsem pereskedett, hanem maga is a teljes változat közreadása mellett döntött, amellyel diszkréten a Reynal & Hitchcock kiadót bízta meg. Egész csoport náciellenes értelmiségi – közöttük németországi zsidók is – láttott hozzá a fordításhoz. A teljes kiadás két kiadója kemény versengésbe fogott, ám kötelezték magukat, hogy saját nyereségük nagy részét menekült-szervezeteknek adják. A Reynalnak sikerült elhelyeznie a *Mein Kampf*-ot a Book of the Month Clubnál, amely az

A *Mein Kampf* 1938-as amerikai kiadása, amely engedély nélkül jelent meg a Stackpole kiadónál (fent) és Reynal & Hitchcock kiadása, 1939 (lent)

A *Mein Kampf* 1939-es angol kiadása, amely 18 részben, folytatásokban jelent meg (lent)

első hónapban 30 000 példányra növelte az értékesítést. Feltehetően az európai krízis eszkálaródása jelentette a legjobb reklámot a könyvnek.

1939. június 9-én végül a bíróság úgy döntött, hogy a hontalan szerzők amerikai szerzői védelem alá esnek, és a Stackpole-t a könyv visszavonására kötelezte, miután három hónap alatt 12 000 példány fogyott belőle. Az Eher Kiadónak a perköltség felét kellett állnia. A *Mein Kampf* teljes kiadását a Houghton Mifflin csak 1943-tól forgalmazta saját nevével. Az angol kiadó szintén csak 1940-ben hozta ki a teljes változatot. A két ország emberei tehát a *Mein Kampf* eredeti – s nem Hitler expanziós terveitől megfosztott – változatát csak nagy késéssel ismerhették meg. Az 50 000 angol olvasónak, aki 1938-ban, a nemzetközi kapcsolatok kiéleződése idején vehette kézbe a kötetet, csak az Eher Kiadó által engedélyezett verzió állt rendelkezésére.

AZ OLASZ ÉS A FRANCIA KIADÁS

A *Mein Kampf* olasz fordítási jogait Max Amann és Rudolf Hess már 1933. február elején akkortájt csillagászati összegért, 20 000 dollárért adta el Olaszországnak. A nácioknak pénzre volt szükségük a márciusi Reichstag-választásokhoz, Mussolini pedig diplomáciai és barátsági gesztust tett a „névtelenül és készpénzben” átadott összeggel, személyesen nézett kiadó után. A kormány szerződési ajánlata egyszerű volt: ő finanszírozza a kiadást, s övé a könyv eladásából származó bevétel. A kiadást a 36 éves Valentino Bompiani kiadója vállalta, a fordításra pedig a zsidó értelmiségi, Angelo Treves vállalkozott. Bompiani egy későbbi interjújában elmondta: ő is csodálkozott a náci bibliának számító könyv fordítására vonatkozó ajánlaton, de nem tudott a német-olasz szerződés záradékáról, mely szerint a könyv fordítója nem lehet zsidó. Ezért amikor a kötet végül megjelent, a fordító nevét a kiadó nem tüntette fel.

Trevesről később kiderítették, hogy az egykori szabadkőműves 1921-ig a III. Kommunista Internacionálé olasz nyelvű folyóiratánál dolgozott, hogy azután a militáns fasiszmus és a kalandor Mussolini egyik támogatója legyen. Egy fasiszta zsidó? Ezen egyáltalán nem kell csodálkozni. Az 1930-as évek elején az olasz zsidók az összlakosság-

hoz viszonyított arányuknál nagyobb százalékban voltak jelen a fasiszta pártban, ahonnan csak az 1938. évi faji törvénnyel zárták ki őket. Treves később azzal magyarázta a fordítás elvállalását, hogy az olasz közvéleményt értesíteni kellett a náci veszélyről.

Bompiani elhatározta, hogy csak a második kötetet jelenteti meg, mert az első kötet túlnyomóan életrajzi vonatkozásai kevésbé érdeklik az olasz olvasókat. A La Mia Battaglia 1934 márciusában jelent meg 400 oldalon, 16 lírás eladási áron. Sikerének köszönhetően 1940-ig 12 kiadást ért meg. Bompiani ügyes üzleti húzással 1938 márciusában, Hitler római látogatására jelentette meg a *Mein Kampf* első könyvét, *La Mia Vita* címmel; „véletlenül” ugyanaz volt a címe Mussolini 1911-ben a börtönben írt könyvének is.

Franciaországban a 30 éves Fernand Sorlot 1931-ben Párizsban alapított, Nouvelles Éditions Latines nevű kiadójával elhatározta, hogy Hitler könyvének francia fordításával figyelmezteti a francia közvéleményt a német kancellár eszméinek veszélyeire. Az Eher Kiadó ugyan elutasította a *Mein Kampf* francia kiadását, de Sorlot nem hagyta magát eltéríteni szándékától. Mivel a francia háborús veteránok minisztériumának osztályvezetője is támogatta, Sorlot megbízott két fordítót a teljes német kiadás lefordításával. A *Mein Kampf* első francia nyelvű kiadása – *Mon combat* címmel – 1934 tavaszán jelent meg 688 oldalon, 8000 példányban.

A könyvújdonságról a németek párizsi nagykövetségük révén szereztek tudomást. Mivel Hitler elutasította könyvének francia megjelenését, azonnal Párizsba küldte Amannt és a kiadó ügyvédjét. A kereskedelmi bíróság 1934. júniusi döntése végül megtiltotta Sorlot-nak a *Mein Kampf* nyomtatását és értékesítését, a tilalom megszegéséért 100 frank büntetést helyezett kilátásba. A bírósági ítélet után Sorlot kiadott egy 100 oldalas kivonatot a *Mein Kampf*-ból azzal a felirattal, hogy *A franciák számára tiltott könyv. Mindazonáltal a francia kiadásból 1940-ig illegálisan, a pult alól 15-20 000 példány fogyott el.*

OLVASTÁK-E ÁLLAMFÉRFIAK?

Nem érdektelen az sem, hogy a második világháború előtt, majd később a világ sorsát a kezükben tartó államférfiak – Churchill, Sztálin, Roosevelt vagy De Gaulle – olvasták-e, s ha igen, ko-

molyan vették-e a *Mein Kampf*-ban foglaltakat. A széles tömegektől eltérően nekik ugyanis cenzúrázatlan verziók álltak rendelkezésükre, s igénybe vehették államapparátusaik segítségét.

Sztálin korán kézhez kapta a könyvet, s abból megismerte a Führer vasakarátát. A szovjet diktátor sohasem kételkedett abban, hogy Hitler komolyan gondolja a könyvben leírtakat, ezért a nyugati demokráciákhoz közeledett, ám útja később mégis a zseniális és szörnyű manőverhez, a német-szovjet megnemtámadási egyezményhez vezetett.

Roosevelt elnök, akit több honfitársa meggyőzött a nemzetiszocialista fenyegetés súlyosságáról, s elhatározta, hogy Amerikát háborúba vezeti a Német Birodalom ellen, 1933-ban szintén olvasta a *Mein Kampf*-ot, ráadásul

A *Mein Kampf* olasz kiadása 1934 márciusában jelent meg

eredetiben, mivel folyékonyan beszélt németül. A későbbi fordításba beleírta: „*Ez a teljesen megtisztított fordítás teljesen hamis képet ad arról, amit Hitler mond. A német eredeti egészen más-ként néz ki.*”

A könyvet az 1930-as évek közepén De Gaulle is olvasta, s benne a pángermanizmus kifejeződését látta. Londoni emigrációjában sürgette Maurice Schumann, a Résistance vezetőjét, hogy olvassa el a *Mein Kampf*-ot, akkor megtudja, milyen a nemzetiszocialista Németország.

Eugenio Pacelli németországi nuncius – a későbbi XII. Pius pápa, aki szintén

folyékonyan beszélt németül – 1934-ben olvasta a könyvet, és sokkolta annak tartalma; XI. Pius pápánál mégis a könyv indexre tétele ellen lépett fel, hogy ne támadja frontálisan a Führert, s ne élezze tovább a birodalom katolikusellenes politikáját. Ezért csak halk kritikát fogalmazott meg a nemzetiszocializmus és zsidóellenes politikája miatt.

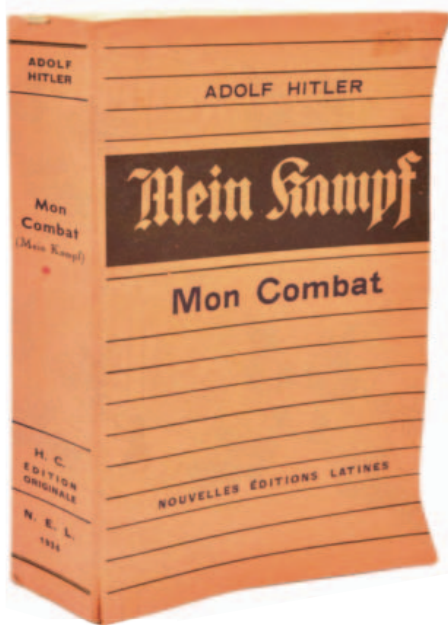
David Ben Gurion, Izrael állam későbbi építőmestere 1934-ben így vélekedett a *Mein Kampf*-ról: „*Hitler politikája az egész zsidóságot veszélybe sodorja.*” Ezért a náci fenyegetésben a zsidók otthonszerzésre irányuló törekvésének megerősítését látta.

Winston Churchill volt az egyedüli, aki teljes mélységében felfogta a könyv szövegét, s aki megérezte, hogy benne rejlenek Hitler személyiségének és szándékainak legfontosabb elemei. „*Churchill visszatérő figyelmeztetései a közlő rossz időről éppoly megszokottak voltak, mint a műezsin hangja, aki kihirdeti az ima óráját*” – jegyezte meg életrajzírója még az 1930-as években. Churchill pedig a második világháború végén emlékirataiban így írt: „*Amikor Hitler végül hatalomra jutott, nem volt még egy olyan könyv, amely kiérdemelte volna a szövetséges hatalmak katonai és politikai vezetőinek tanulmányozását. Minden benne volt.*”

Churchill azt is kifejtette, milyen hatást gyakorolt rá a kötet: „*A hitvallás és háború új koránja volt: beképzelt, bőbeszédű és formátlan, de küldetéstudattól áthatva.*” Felismerte Hitler sajátosságait, a totalitarizmust, a faji megszállottságot, az emberek megvetését, a brutális erőszak iránti vonzódását, a „zsidó faj” kiirtásának követelését és mélyen gyökerező antiszemitizmusát, amely megkülönböztette őt kortársaitól. Az emberi jogok tagadása meggyőzte Churchillt arról, hogy Hitlerrel semmiféle kapcsolatot nem lehet ápolni. Hitler ugyanis az 1930-as években az angolok behálózására törekedett, s politikájával többeket megtévesztett.

Churchill nem elégedett meg a *Mein Kampf* tanulmányozásával, hanem tovább informálódott. 1932-ben Németországba is elutazott, s azzal a meggyőződéssel tért haza, hogy a nemzetiszocializmus felemelkedése számos országot alapjaiban rázkódtat meg vagy teljesen megsemmisít.

Három hónappal Hitler hatalomra jutása után Horace Rumbold, a németországi brit nagykövet a miniszterelnöknek küldött különjelentésében azt

A Mein Kampf francia kiadása, 1934

írta: Hitler könyvét komolyan kell venni. Hitler folyamatosan békés szándékait bizonygatja, hogy a

külföldben a biztonság érzetét keltse. Az új birodalmi kancellár azonban nem mond le programjáról, hanem megkísérli ellenfeleit kómás állapotba hozni, s egyiket a másik után becsapni. Három héttel az 1936. évi berlini olimpiai játékok után Hitler találkozott Lloyd George-dzal, aki arról számolt be, hogy Hitler nem az Európát fenyegető Németországról álmodzik, s a németeknek nem érdekük az Anglia elleni háború. Lloyd George végül Ausztria 1938. márciusi német annektálása után azt írta naplójába,

hogy Hitler szétszakította a köteléket Nagy-Britanniával és Franciaországgal, jóllehet azok hittek szavainak.

Hitler a *Mein Kampf*ban a „legmélyebb csodálattal” írt Mussoliniról, a „nagy emberről”, akit először 1934 júniusában Velencében látogatott meg. Olaszország volt az egyetlen ország, amelyről elismeréssel írt könyvében, sőt szövetséget tervezett vele.

HITLER HALÁLA UTÁN

Hitler halála és a második világháború vége nem jelentette a könyv nemzetközi terjesztésének lezárulását, s főleg szélsőjobboldali kiadók adták ki. Így például 1950-ben Mexikóban, 1969-ben Olaszországban, Spanyolországban és Braziliában jelentették meg, Spanyolországban a *Biblia*, valamint a *Don Quijote* után a legolvasottabb könyvnek tartották.

De Németország hozzáállása alapjában megváltozott. Miután az Eher Kiadó továbbra is támogatta a könyv terjesztését, a kormány ezt különböző intézkedésekkel igyekezett gátolni. Mivel Hitler bejelentett lakóhelye Münchenben volt, a bajor szabad állam örökölte a *Mein Kampf* szerzői jogait s egyúttal a szövetségesek utasítását, hogy terjesztését minden formában tiltsa be. A külügyminisztérium utasította Bajorországot, hogy a tilalmat az egész világra terjessze ki. A müncheni I. bajor esküdtszék 1948. októ-

ber 15-i döntésével Hitler hagyatékát Bajorországra ruházta.

Amikor az 1960-as években spanyol kiadásokat terjesztettek az amerikai piacon, a bajor kormánynak sikerült leállítania a könyvek forgalmazását. Argentínában, Dániában, Görögországban, Japánban és Portugáliában viszont igyekezetük eredménytelen maradt. Ismert kiadóházak is kínálták a *Mein Kampf*ot érdeklődőknek, történészeknek, a Harmadik Birodalom iránt szimpatizálóknak, fasiszta és náci aktivistáknak. További, tudományos igényű és történelmi-kritikai kiadások jelentek meg 1970-ben Svédországban – ahol a könyv igazi sláger lett – és Olaszországban, ahol ráadásul a baloldali Pegaso Kiadó jelentette meg. Bajorország mindkét államot feljelentette, de a bírák nem ismerték el Bajorország szerzői jogát. Utaltak arra is, hogy a kiadók a legkisebb mértékben sem állnak közel a nemzetiszocializmushoz.

Másként áll a helyzet Nagy-Britanniában és az Egyesült Államokban, mert az Eher Kiadó nekik már 1933-ban eladta a kötet angol nyelvű kiadásának jogait. Az amerikai Houghton Mifflin Kiadó a mai napig nem állította le a könyv értékesítését. 1945-ben az Egyesült Államok kormánya lefoglalta a 15%-os szerzői jogdíjat, s átadta a zsidó foglyok egyik alapjának. A *The New York Times* 1960. évi vizsgálata szerint a kiadó a háború vége óta évente kb. 5000 példányt adott el a könyvből.

6 TANULSÁG

- 1 A könyv története arra figyelmeztet bennünket, hogy figyeljünk a fanatikus és erőszakos politikai tervezetekre, és sohasem becsüljük le azokat. Fasisztoid, ultranacionalista, rasszista vagy antidemokratikus eszmék ritkán maradnak következmények nélkül.
- 2 Az akkori idők tragédiája abban rejlett, hogy hiányzott a képesség a nemzetiszocializmus újszerűségének felismerésére. Ez a tanulság ma is érvényes. Az iszlamizmust például nem egy új náci/fasiszta veszély kifejeződésének kell felfogni, nem lehet minden alkalommal az 1930-as évek gonosz szellemére hivatkozni.
- 3 Az elmaradt reakciók a *Mein Kampf*ra kevésbé a szöveg hiányos ismeretéről, mintsem a politikai akarat tényleges hiányáról tanúskodnak. Időközben kiderült, hogy a háború előtt többen olvasták és jobban megértették, mint sokáig gondoltuk. Európa téttelensége az egykori Jugoszláviában zajló „etnikai tisztog-

MIRE TANÍT A MEIN KAMPF?

- 4 „gátás” idején jól mutatta, milyen nehéz elhatározni magunkat a cselekvésre.
- 4 A barbárság és a demokrácia egymás mellett is élhet, az utóbbi nem véd meg a szörnyűségektől. Hitler felemelkedése az 1920–1930-as évek demokratikus Németországában ment végbe. A demokrácia győzelme nem akadályozza meg a visszaeséseket.
- 5 A könyv figyelmeztet a radikális antiszemitizmus és rasszizmus szörnyűsége következményeire.
- 6 A *Mein Kampf* betiltása vagy távol tartása a közvéleménytől, esetleg a kollektív tudatlanságba történő elásása egyáltalán nem használ. Helyette inkább a helyes tanulságokat kell levonni belőle; segíteni a könyv megfektetésében s azon történelmi feltételek felismerésében, amelyek lehetővé tették, hogy megtörténjen, ami megtörtént.

1963-ban Nagy-Britanniában a kiadási joggal nem rendelkező Hutchinson & Co. nevű kiadó próbálkozott meg kommentált publikálással, s hosszas vita után – amely főleg a zsidó közösséget osztotta meg – a kötet megjelent. A *The Guardian* 1999. évi tudósítása szerint a Hutchinson & Co. bejelentette, hogy az évente eladott kb. 3000 példány bevételét nem kívánja megtartani, s átutálná Bajorországnak. A jogokat birtokló bajor pénzügyminisztérium azonban – különféle zsidó szervezetekhez és a Brit Vöröskereszt-hoz hasonlóan – visszautasította az ajánlatot. A kiadó végül talált egy olyan szervezetet, amely névtelensége garanciájával elfogadta az adományt.

Franciaországban Fernand Sorlot 1952-ben újabb kiadást jelentetett meg, az elsőt a háború után, s 1960-ig pult alól évente mindössze néhány tucatot értékesített belőle. De amikor a kereslet növekedett, és sem a német, sem a francia hatóságok nem reagáltak rá, elkezdte nyíltan árulni a könyvet. A könyvkereskedésekbe való kiszállítást a Hachette vállalta fel. Fiainak köszönhetően Sorlot 1970-től 1982-ben bekövetkezett haláláig évente körülbelül 2000 példányt adott el. A viszonylag alacsony példányszám ellenére a nyilvános árusítás végül is felűnést keltett. Lakossági bejelentésre a Rasszizmus és Antiszemitizmus Ellen Küzdő Liga (Ligue internationale contre le Racisme et l'antisémitisme – LICRA) 1978-ban feljelentette a kiadót, hogy a könyv alkalmas bizonyos etnikai csoportokkal, főleg a zsidókkal szembeni diszkrimináció, gyűlölet és erőszak keltésére. Az 1979-ben Versailles-ban nagy médiafigyelemmel kísért perben a bíróság végül 80 000 frank pénzbírságra ítélte Sorlot-t, de a *Mein Kampf*-ot nem tiltotta be, miként a *Cion bölcseinek jegyzőkönyvei* esetében tette. Viszont kötelezte a kiadót arra, hogy a könyv lapjain élénk színnel jelenjenek meg idézetek is fajgyűlölet-ellenes törvényből, valamint a nürnbergi perek és a versailles-i bíróság ítélete.

Az ítélet nem jelentett komolyabb hátrányt a párizsi kiadónak. Továbbra is legálisan árusíthatta a *Mein Kampf*-ot, amelynek elejére beillesztett egy zöld papírra nyomtatott, hétoldalas figyelmeztetést. Az utóbbi években a Nouvelles Éditions Latines kiadó évente 2500-3000 példányt ad el a 36 euróba kerülő kötetből. A kiadó szerint a könyvet érdeklődők, diákok, tanárok,

történészek és idős emberek keresik, akik végre el akarják olvasni a kötetet, amelyről olyan sokat hallottak.

A BETILTÁS SEM HASZNÁLT

Az NSZK-ban 1949 óta ugyan hivatalosan nem foglalkozott törvény a *Mein Kampf* státuszával, de a szövetséges adminisztráció által elfogadott, jogilag tisztázatlan tilalom továbbra is mérvadó maradt. 1974-ben Werner Maser a széles publikumnak szánt könyvében számos *Mein Kampf*-idézetet közölt, amelyeket a bajor állam korábban jóváhagyott. A könyv kiadásának jogi kereteit végül a szövetségi bíróság 1979 júliusában pontosította: megerősítette a teljes szöveg megjelentésének tiltását, s csak tudományos célú, kivonatosságra hozatalát engedélyezte. Eltúrte viszont az 1945 előtti kiadványok birtoklását s antikváriumokban történő árusítását.

A bíróság viszonylagos liberalizmusát kifogásolta az ismert történész, Karl Dietrich Bracher, aki az 1960-as években – az Egyesült Államoktól 1955-ben visszakapott dokumentumok alapján – elsőként írt nagy monográfiát az NSDAP 1933. évi hatalomra jutásáról. A könyv megtűrésében a demokrácia veszélyeztetését látta, s fellépést javasolt terjesztése ellen. A politikai paletta másik oldalán álló Franz Josef Strauss bajor miniszterelnök viszont úgy vélte, a *Mein Kampf* nem veszélyezteti a német demokráciát, és semmi értelme az alkotmány elfogadása előtti és utáni kiadások megkülönböztetésének. Azt javasolta, hogy a könyvet bocsássák nyilvános vitára, ahelyett hogy szégyenlősen elfordulnak tőle.

Mindezek ellenére a *Mein Kampf*-ot az egész világon – teljesen vagy részben – kiadták és árulták. A könyv kapható – többek közt – Görögországban, Kínában, Bulgáriában, Japánban, Horvátországban, Oroszországban, Új-Zélandon, Dél-Koreában, Ausztráliában, Olaszországban, Indiában, Törökországban, Finnországban, Indonéziában, Kolumbiában, Hollandiában, Marokkóban, Dániában, Argentínában, Brazíliában, Spanyolországban is. Izraelben 1995-ben új történelmi-kritikai kiadás jelent meg héber nyelven. A betiltás egyébként sem sokat ér az internet világában: a könyv az online könyvkereskedőknél a németek által vásárolt első három cím között szerepelt.

Az utóbbi években Oroszországban három kiadást is megért a kötet, s mivel a gyorsan növekvő szélsőjobboldal kultikus tárgya lett, a дума betiltotta, bár ezzel nem nagyon sietett. A könyvet bemutatták a 2007. évi moszkvai könyvvásáron anélkül, hogy a hatóságok bármit tettek volna ellene; a kiadót ráadásul kitüntették Az Év Fiatal Vállalkozója díjjal. Ukrajnában ugyan a könyvet hivatalosan betiltották, de az ukrán nacionalisták befolyásos szélsőjobbparti pártja az oroszok és a zsidók elleni küzdelmében használja.

A saját identitását kereső Törökországban a *Mein Kampf* minden rekordot megdöntött. A kis Manifesto Kiadó 2005-ben jelentette meg új fordításban, alacsony, kb. 3 eurós áron, s a könyv nagyon jól fogyott. Két további kiadó is beszállt az üzletbe, így néhány hónap alatt 80 000 példányt adtak el.

A bajor pénzügyminisztérium viszont jogi lépésekkel vagy diplomáciai beavatkozással Portugáliában (1998), Csehországban (2000), Lengyelországban (2005) elérte, hogy eltávolítsák a *Mein Kampf* új kiadásait a könyvesboltok polcairól. A kiadók egyik esetben sem tartoztak a neonáci nézetek terjesztői közé. A *Mein Kampf* eltávolítására irányuló német törekvések ugyan érthetőnek tűntek, de a vitának már nem volt sok értelme: 2015. december 31-én lejárt Bajorország szerzői joga, s ezzel megszűnt annak lehetősége, hogy nemzetközi szinten eljárjon a könyv megjelentése ellen. ♦

Hitler 50. születésnapjára kiadott bőrkötéses kiadás, 1939

Hitler bajor
népviseletben,
1929

HITLER PÉNZZE

A *Mein Kampf* első kötete 1925-ben 400 oldalon, 12 márkás áron jelent meg a müncheni Eher Kiadónál. Eleinte különösebb siker nélkül; abban az évben 10 ezer példányt nyomtak belőle, s Hitler a bolti ár 15%-át kapta részesedésként, azaz tisztán 18 ezer márkát. 1926 karácsonyára megjelent a második kötet is. Kancellárságának első évében, 1933-ban azonban már több mint egymillió példány fogyott a könyvből, s nemsokára milliomos, majd multimilliomos lett. Hitler ettől kezdve – csak a művének köszönhetően – évi 1,5-2 millió márka bevételre tett szert. „A németek könyve” 1945-ig 12 milliós példányszámot ért el Németországban és több száz ezret további 20 országban, bár a nürnbergi per náci vádlottjai közül többen állították, hogy nem olvasták.

A MEIN KAMPF ÉRTÉKESÍTÉSE

Az 1923 novemberében Münchenben meghiúsult Hitler-puccs után a Franz Eher Utódai Német Nemzeti Kiadói Könyvkereskedés (Franz Eher Nachfolger, Deutschvölkische Verlagsbuchhandlung) már 1924. június első felében reklámozni kezdte az elítélt és letartóztatott Adolf Hitler könyvét. Tervezett címe *Elszámolás (Abrechnung)*, alcíme *Négy és fél éves harc a hazugság, butaság és gyávaság ellen* volt.

PÉLDÁNYSZÁM

A kötet megjelenését 1924 júliusára ígérték, ami rendkívüli optimizmusra vall, hiszen addig alig néhány oldal készült el belőle. A reklámban beharangozott tartalom is jelentősen eltért a könyv későbbi szövegétől. Max Amann azonban jó marketingfogással élt. A reklámcédula csábító ajánlatot tartalmazott: aki a megjelenés előtt megrendeli a könyvet, s befizeti az 5 márkás előleget, 12 márka helyett 10 márkáért kapja meg a kötetet. (Egy liter sör ekkoriban 60–90 Pfennigbe került.) A kiadó 3000 megrendelést gyűjtött össze, s az így szerzett előlegből fizették a nyomtatást, a könyvkötést, a terjesztést és a propagandát. A végleges példányszámot tízezerben határozták meg. A könyv nyomtatása 1925. július közepén kezdődött meg.

A könyv értékesítése azonban megakadt. Az 1926 decemberében megjelent második kötet – amelynek fel kellett volna lendítenie az első kötet értékesítését is – az olvasóknál mérsékelt érdeklődésre talált: 1927-ben csak 3543, 1928-ban pedig 2199 darab fogyott belőle, szintén 12 márkás áron. Ezért a második kötetből kinyomtatott 10 000 példány 1929-ig kitartott. A két kötetből összesen 23 000 példányt adtak el 1928 végéig. A kiadó 1930 májusában egy ún. népi kiadás mellett döntött: a két részt egy kötetbe kötötték, kisebb méretbe tördel-

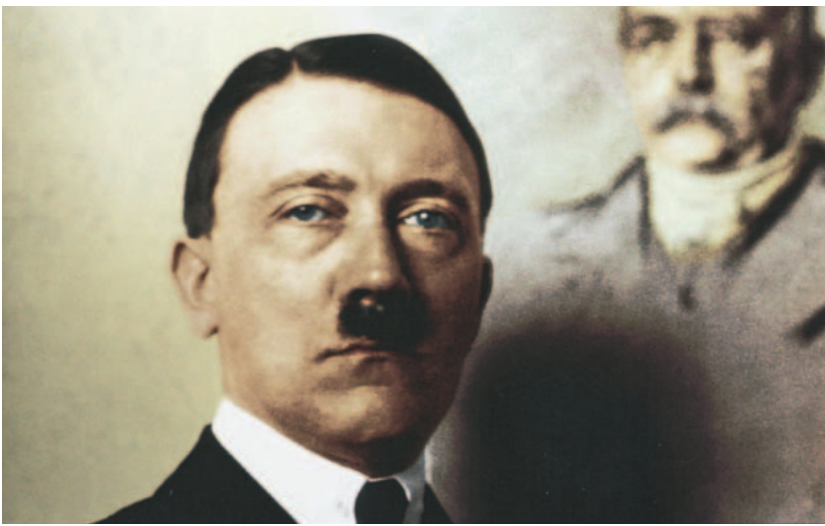
ték és egyszerűbb papírra nyomtatták. A 24 márka helyett az új kiadást egyharmad árért, nyolc márkáért árusították. De más, hasonló terjedelmű kötetekkel összehasonlítva még mindig drága volt, mert azok általában 5-7 márkába kerültek.

Az NSDAP országos erősödése nyomán a könyv eladása is fellendült. A kiadó kezdetben óvatosan csak 10 000 példányt nyomtatott a népi kiadásból, de négyszer is utánnomást kellett rendelnie, hogy kielégítse az igényeket. 1932-ben, amikor a választásokkal zsúfolt évben az NSDAP majdnem mindenütt 30–40% között stabilizálta választási eredményét, a *Mein Kampf* addigi összes értékesített példányszáma 225 000-re nőtt. Az Eher Kiadó újabb, 2,85 márkás brosúradíjakkal állt elő, amelyből gyorsan több mint 20 000 példányt értékesített, az első kötetből ekkor is jelentősen többet, mint a másodikból.

Az NSDAP kormányra jutása nyomán a könyv eladása dinamikusabban növekedett, mint a párt taglétszáma. Hitler tűnt a jövő emberének; a párttagok száma az 1932 végi 720 000-ről 1933 májusára 2,5 millióra nőtt. A párt helyiségekben a plafonig álltak a regisztrálatlan belépési nyilatkozatok. 1933 októberére a *Mein Kampf*ból egymillió példányt szállítottak az üzletekbe, amely el is fogyott. A könyvek két müncheni és egy lipcsei nyomdában készültek.

Az egykötetes népi kiadás 8 márkáért és a szokásos könyvárakhoz igazított kétkötetes brosúráverzió 5,70 márkáért egyaránt kelendő volt. Az árkülönbség érezhető volt, de nem fájdalmas; kb. öt doboz cigaretta árának felelt meg. Emellett rövidesen készültek még különböző ajándék kiadások, félig vagy teljesen bőrkötésben, illetve „jubileumi kiadások”. Mivel 1934–1935-ben az eladás némiképpen visszaesett (380 000, illetve 350 000 példányra), a Német Ipar Birodalmi Rendje – feltehetően a birodalmi kancellária diszk-

Hitler példaképei: Otto von Bismarck (fent) és Erich Ludendorff (lent)

Hindenburg kancellárrá nevezi ki Hitlert, 1933. január 30.

rét nyomására – az első világháború és a „harcidőszak” súlyos sérültjeinek egy-egy példányt ajándékozott a könyvből. A frissen egybekelt párok esküvői ajándékként kaphatták meg. Az értékesítés folyamatosan növekedett, s 1938-ban éves szinten elérte a 900 000 példányt. 1944-ben már az 1027–1031. kiadásnál s összesítve 12,4 millió példánynál tartottak.

A kiadó 1932-től dolgozott a vakok számára Braille-írással megjelentető kötetten. A népi kiadás 782 oldala ebben a formában 11 kötetet tett volna ki, s 500 példány esetén 21,60 márkába került volna, amelyet a vakok sem tudtak volna megfizetni. Az Eher Kiadó ezért azt ajánlotta a német vakok marburgi intézetének, hogy kérjen anyagi támogatást a birodalmi kancelláriától. Hosszas bürokratikus huzavona után a *Mein Kampf* 1933 végén 3000 márkás támogatással, hat kötetben, 1100 oldalon a vakok számára is megjelent.

BEVÉTELEK

A *Mein Kampf* megírásának fontos motivációi közé tartozott Hitler számára a saját jövedelem biztosítása. Miután 1920. március 31-én elbocsátották a hadseregtől, Hitler nem rendelkezett állandó jövedelemmel. 1921. január-június között rendszeresen írt az akkor 11 000 példányban megjelenő *Völkischer Beobachter* című pártlapba. A. H. szignóval kereken 40 cikke jelent meg, amelyekért tisztességes honorárium járt.

Az 1920-as évek elején főleg más szervezeteknél tartott vendég-előadói honoráriumokból s még inkább a jobb müncheni társaság tehetős szimpatizánsainak adományaiból élt, akik politizáló szórakoztatóként hívták meg szalonjaikba. Közéjük tartozott Dietrich Eckart völkisch újságíró, Julius Lehmann és Hugo Bruckmann kiadók, a Berlinben és Münchenben élő Edwin és Helene Bechstein házaspár, valamint Ernst Hanfstaengl, a Harvardon tanult nagypolgárfiú. Az adományok teljes összegét nem ismerjük, miként azt sem, hogy ezeket Hitlernek vagy a pártnak nyújtották-e. Mindenesetre jelentős összegekről volt szó. 1923 augusztusában például Helene Bechstein négy platina- és ezüstgyűrűt, valamint két értékes textíliát adott át Hitlernek, aki 60 000 svájci frankos privát kölcsöne zálogaként használta fel azokat. Személyes élete kevés pénzt igényelt, mivel egy szerény albérletben élt,

néhány egyszerű öltönye volt, s ebédre általában meghívatta magát. Így hosszúra nyúlt tartózkodásai a Sternäcker-sörözőben vagy a Café Neumarban voltaképpen kevés kiadással jártak.

A pénzadományoktól függés azonban nem tetszett Hitlernek. Meggyőződése volt, hogy írásaival szélesebb közönséghez juthat el. Már az 1923. novemberi megghiúsult puccs előtt is jelentős mennyiségű pénz áramlott az NSDAP-rendezvények belépti díjaiból a pártkasszába, ha Hitler beszélt. 1922 áprilisában beszédeinek különkiadása, *Az „igazság” uszítói (Die Hetzer der „Wahrheit”)* olyan jól fogyott, hogy a *Völkischer Beobachter*nek második kiadást kellett jelentetnie. Amikor a lap 1923 februárjában átállt a munkanapokon történő megjelenésre, megnövekedett a kereslet iránta, s a példányszám napi 25 000 körül stabilizálódott. Az 1923. november 9-i sikertelen puccs után a pártot és újságját betiltották, a résztvevőket elfogták és bíróság elé állították. Az olvasók ugyan választhattak más völkisch vagy nacionalista lapok között, de egyik sem volt olyan radikális, mint a betiltott *Völkischer Beobachter*.

Landsbergi fogsága alatt Hitlernek lehetősége nyílt egy jól eladható könyv megírására. Néhány év múlva bizalmasa, Julius Schaub azt mondta, hogy Hitler a *Mein Kampf*ot csak „pénzszerezési propagandairatnak” szánta. Hasonlóan vélekedett egyik legfontosabb politikai támogatója, Gottfried Feder is: „Hitlernek dolgoznia kell, írnia, hogy pénzt csináljon.” Adóssága is volt: tartozott védőjének, Lorenz Rodernek a perköltség, a bajor igazságügynek a büntetés-végrehajtási költségek miatt.

Több kiadói érdeklődés ellenére Hiler gyorsan megállapodott Max Amann-nal, az Eher Kiadó ügyvezetőjével, s 1924. április 17-én megkötötték a szerződést a *Mein Kampf* egyedüli kiadói jogának átruházásáról az Eher Kiadónak. A könyv 10 márkás előjegyzési díjának 20 százalékát, vagyis 2 márkát, a 12 márkás eladási árnak pedig 16,6%-át kapta Hitler. Szabadulása után öt számjegyű előleget kért, amelyből – Hess szerint – több mint 20 000 márkáért megvásárolta a luxuskategóriájú, kompresszoros Mercedest, amely akkor még egyedi darab volt.

1925 közepén a müncheni adóhatóság is felfigyelt rá, ám adóbevallási

felszólításukra Hitler rövid, udvariatlan levélben válaszolt: „1924-ben és 1925 első felében semmilyen jövedelem nem volt.” Megélhetési költségeit hitelből fedezte, amelynek nagyságát nem ismerte. Az NSDAP házi bankjától, a Hansa Bank AG-től 45 000 márkás kölcsönt vett fel, amelynek kezelése Edwin Bechstein volt, aki végül a hitel nagyobbik részét és a kamatokat is kifizette. Az adóhatóságot azonban Hitler nem tudta egykönnyen lerázni, s kisebb háborúskodás kezdődött közöttük.

1929. október elején beköltözött a Prinzregentenplatz egyik hatalmas luxuslakásába, amely kilenc szobából, két konyhából, két kamrából és két fürdőszobából állt. A 397 négyzetméteres lakás 4176 márkás éves bérleti díját Hugo Bruckmann kiadó fizette.

1930-tól nagyobb bevételekre tett szert, mert a *Mein Kampf* eladása a kedvezőbb árú népi kiadás megjelenésével nőtt, s 1932-ben már 62 340 márkás bevétellel számolhatott. De kiadásai is emelkedtek: berlini látogatásai során kíséretével együtt a Hotel Kaiserhofban, a birodalmi főváros legjobb szállodájában lakott. 1931 szeptembe-

AZ EHER KIADÓ ÜZLETPOLITIKÁJA

A *Mein Kampf* megjelentetése és terjesztése kapcsán az Eher Kiadó kezdettől

komplex, átgondolt és rugalmas kiadói politikát folytatott, amelynek során a

propagandacélok és az üzleti nyereség összhangja valósult meg.

- 1 Engedményes áron (10 márká) gyűjtött megrendeléseket, 5 márkás készpénzes előfizetés ellenében; korai megjelenést (1924. július) és „politikai szenzációt” ígérve.
- 2 Az első, viszonylag kisebb példányszámú kiadás (1925. július) esetében árlefölözés (12 márká) érvényesült.
- 3 Magas szerzői honorárium: Hitler a 10 márkás előjegyzési díj 20 százalékát (2 márká), a 12 márkás eladási árnak pedig 16,6%-át kérte.
- 4 A vásárlói rétegigényekhez alkalmazkodó kiadványok megjelentetése (luxuskiadás, gyűjtők példánya, a népi kiadás félbőrben, házassulandók példánya, egykötetes, bibliapapírra nyomott „háti-zsák-” vagy „frontkiadás” stb.).
- 5 A kiadó 1928-ban lemondott a *Mein Kampf* folytatásának tekintett *Zweites Buch* megjelentetéséről, mert nem akartak konkurenciát a korábbi kötetnek, kézírata átdolgozásra szorult.
- 6 A kiadó 1930 májusában az ún. népi kiadás mellett döntött: a két könyvet egy kötetbe kötötték, kisebb méretre tördelték, s egyszerűbb papírra nyomtatták. A nagyobb példányszám árcsökkentést tett lehe-

tővé, s az új kiadást a korábbi 24 márká helyett egyharmad árért, 8 márkáért árusították.

7 Az NSDAP hatalomra jutását követően a megnövekedett vásárlói igények kielégítése érdekében több (3-4) nyomdát bíztak meg a nyomtatással.

8 A külföldi fordítási jogok eladása tartalmi korlátozásokkal járt: a külföldiek (kb. 20 országban) így csonkolt szöveget kaptak, mert a szerző kívánságára ezekből a verziókból kihagyták a külpolitikai részeket.

9 A különböző helyekről érkező társadalmi nyomás ellenére nem osztogatták ingyen a köteteket, legfeljebb kisebb árengedményt adtak. Még a Birodalmi Kancellária is alig tudott ajándékozási céllal 20 db ingyenes példányt szerezni magának az Eher Kiadótól. 1939-ben a Birodalmi Propagandaminisztérium a külföldi német könyvtárak számára 2-3000 példányt szeretett volna kapni a „Führer pénzügyi keretéből”. A kiadó a minisztérium kérését az NSDAP-hoz továbbította. Ott Rudolf Hess végül úgy döntött, hogy a kiadó 2500 példányt a hivatalos bolti áron, 7,20 márkáért, míg további 500 példányt díjtalanul szállít a minisztériumnak.

reben például háromnapos tartózkodásért hét szobában, étkezéssel 650 márkát fizettek. Hitler és kísérete a Kaiserhofban naponta többet költött, mint a havi német átlagkereset.

1933 elejétől a körülmények jelentős mértékben megváltoztak: Hitler honoráriumuma a népi kiadás esetében január 1-jétől 10%-ról 15%-ra, vagyis 1,20 márkára nőtt eladott példányonként. S alig hat héttel azután, hogy Paul von Hindenburg birodalmi elnök 1933. január 30-án birodalmi kancellárnak nevezte ki, Ludwig Schwerin von Krosigk birodalmi pénzügyminiszter különleges szabályozást léptetett életbe főnöke számára: hivatali bevételei után nem kellett adóznia. A nemzetiszocialista pénzügyi államtitkár pedig engedélyezte, hogy Hitler magánbevételeinek felét reklámköltségként levonhassa éves bevételéből. Hitler az 1933-ban el-

adott egymillió példány után 1 232 335 márka bevételre tett szert, amelyből így 616 167 márkát vontak le, s az így fennmaradó összeg után 297 005 márka adót kellett volna befizetnie, amit azonban

nem tett meg, mint ahogy a következő évben, 1934-ben sem, amikor adófizetési kötelezettsége (jövedelmi adó, egyházi adó, házassági segély, forgalmi adó) összesen 405 494 márkát tett ki. A birodalmi pénzügyminisztérium és a müncheni tartományi adóhivatal vezetőjének levélváltása nyomán Hitlert 1935. március 12-én törölték a német adónyilvántartásból, s ezután már semmiféle adót sem kellett fizetnie.

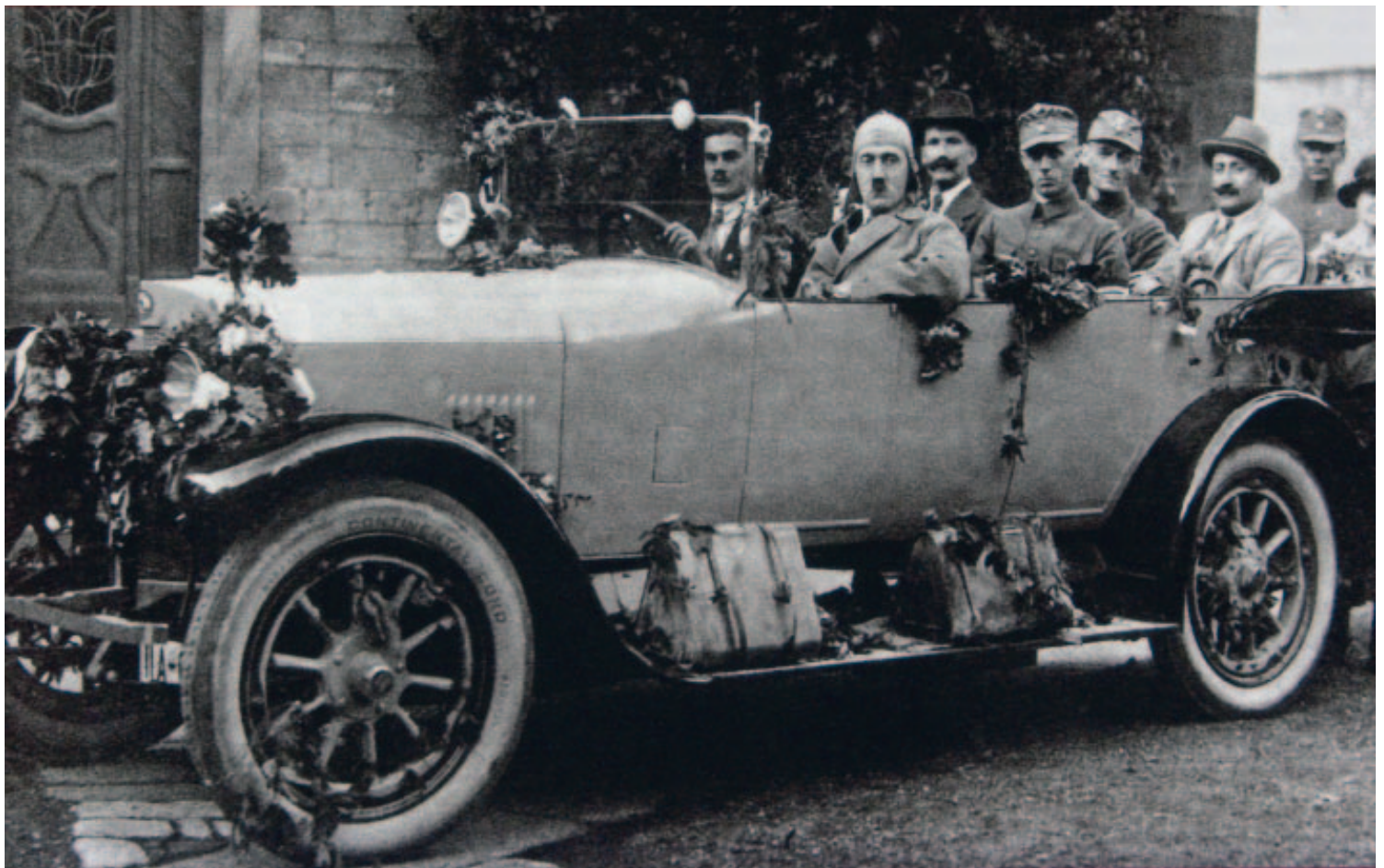
Hitler *Mein Kampf*ből származó bevétele durva becslés szerint jelentősen meghaladta a 12 millió birodalmi márkát. 12,4 millió példánnyal és minimum egy márka szerzői honoráriummal számolhatunk minden eladott könyv után. 1944-ben a kiadó szerzői számláján 5,5 millió márka volt, egy évvel később pedig, amikor az amerikai katonai kormányzat lefoglalta a számlát, majdnem 7 millió márka. Hitler kancellársága alatt azonban a *Mein Kampf*ből származó bevételei már csak mellékbevételek voltak. Még nagyobb jövedelme – minimum 50 millió márka – származott az arcképével nyomtatott bélyegekből, képeslapokból, ajándéktárgyakból és más, szemé-

lyiségéhez kapcsolódó termékek értékesítéséből.

Busás hasznót hoztak a Heinrich Hoffmann „birodalmi fotóriporter” által Hitlerről készített felvételek is. Hitler 1931–1940 között több mint 30 képes albumot adott ki százezres példányszámokban, 10–13 márkás áron. Hoffmann faksimile formában kiadta megbízója akvarelljeinek egy részét, darabját 100 márkáért, a reprodukció jogát pedig külön eladta egy amerikai cégnek. Hitler visszavásárolta egykor készített akvarelljeit, s borsos áron, akár 30 ezer márkáért is árulta darabját.

Ezenkívül ő és meghatalmazottai, Martin Bormann és főadjudánsa, Julius Schaub fértek hozzá a német gazdaság Adolf Hitler-adományához (a vállalkozások éves bértömegük fél százalékát fizették be különadóként). Ebből 1945-ig 700 millió márka folyt be. Az összeg Hitler és a meghatalmazottak rendelkezésére állt. Részben ebből fizették például a berlini Új Birodalmi Kancellária nagyratörő építkezését. Egyedül a Berghof kiépítése Obersalzbergen a bunkerekkel, laktanyákkal és a kancellária melléképületeivel majdnem egymilliárd márkába került.

Hitler 20 000 márkáért megvásárolt, luxuskategóriájú, kompresszoros Mercedesében

Hitler a Harmadik Birodalom kiterjedt korrupciós rendszerében rendkívül nagy összegekkel és állami ingatlanokkal jutalmazta politikai és katonai elitjét. Sebastian Haffner történész és publicista már 1940-ben Angliában megjelent könyvében „határtalan korrupciót,” „rendkívüli méretű lopást” emlegetett, s a „közpénzek arcátlan igénybevételével” vádolta meg az uralkodó réteget, amely „új főnemességnek” képzeli magát. Az ajándékozási titoktartásról és diszkrécióról Hans Heinrich Lammers, a birodalmi kancellária miniszteri rangú főnöke gondoskodott. Ő és Bormann külön alappal rendelkezett e jutalmak kifizetésére.

A jog és a törvényesség semmibevétele a költségvetésben is megmutatkozott. 1934–1935-től gyorsan növekedtek a különböző jogcímenek – támogatás, segély, nyugdíjmelés, nyugdíjkiegészítés, tiszteletbeli zsold stb. – juttatott, havi néhány száz márkás támogatások, valamint a külföldi politikusok számára vásárolt különböző ajándékok költségei is.

1937 júliusától a Wehrmacht tisztjeinek évi rendes szabadságát pótlólagos összegekkel támogatták, amelyek keretét a háború alatt rövidesen évi kétmillió márkára emelték. 1940 júliusában, a győztes franciaországi hadjárat után Hitler újabb kitüntetéseket és pénzügyi támogatásokat hozott létre. 12 tábornokot vezértábornaggyá nevezett ki, Göring pedig birodalmi marsall lett. E rendelkezési alapból fizették az állami temetéseket is. A párizsi német követség meggyilkolt tanácsosának temetési költségét Meissner államtitkár 150-200 ezer márkára becsülte, amelyből a temetés csak 50 ezerbe került, a többit a párttagok utaztatására és felvonultatására költötték. Mivel azonban az esemény az 1938. november 9-i ún. birodalmi kristályéjszaka ürügyül szolgált, a temetés költségeire nem voltak tekintettel.

Az állami pénzek számolatlanul áramlottak külföldi politikusoknak és diplomatáknak is, erre külön költségvetés volt. 1937–1940 között Pál jugoszláv kormányzó, Faruk egyiptomi király, I. Zogu albán király, a spanyol Franco tábornok és a kínai Csang Kajsek marsall kapott 20–34 ezer márká közötti értékű Mercedes személygépkocsit. Mussolini számos ajándéka mellett ebben a rovatban bukkant fel

HITLER A HOLLAND MŰKINCSPIACON

Hitler a holland műkincspiacon 1940 végéig több mint 15 millió guldent költött, s a háború végére tízezer festményt és műkincset vásárolt össze, nem számítva a gobelineket, régi fegyvereket és bútorokat. Csaknem száz közvetítőügynök dolgozott neki egész Európában. Mégsem kerülhetett egyetlenegy műkincs sem az általa megálmódott linzi képtárba. 1944-ben legnagyobb részüket a légítámadások elől az Alt Aussee-i sóbányába rejtették. Amikor az amerikai csapatok elérték Münchent, már csak 73 kép volt a Führerbauban.

Hitler milliőit és műkincseit végül lefoglalták. Vagyontárgyaiból azok, amelyeket 1951-ig nem adtak vissza eredeti tulajdonosaiknak, a Bajor Szabadállam kezelésébe kerültek. Ausztriai tulajdonai pedig az ottani kormány hatáskörébe tartoznak. Obersalzbergből nem sok maradt a bombázások miatt. A kehlsteini ház megvan, a Platterhofból amerikai szálloda lett.

1943 februárjában egy motoros jacht 400-500 ezer márkás költsége is. Az iratok ugyan nem nevezték meg a kedvezményezettet, de ez minden jel szerint Horthy Miklós volt. 1938 tavaszán például Hitler ebből a különalapból fedezte olaszországi utazását, amely kíséretének új egyenruhájával együtt 210 ezer márkába került. A költségvetésből Hitler számára elkülönített összeg az 1935. évi 3,3 millió márkáról 1944–1945-re 40 millió márkára nőtt, amellyel kizárólag ő rendelkezett.

A háború alatt Hitler tudatosan korrumpálta katonai és polgári elitjét, illetve egykori politikai ellenfeleit. A különböző katonai és szolgálati jubileumok vagy az 50., 60., 65., 70. születésnap alkalmából „a német nép köszöneteként” kiutalt adómentes támogatás rendszerint 100–600 ezer márká között mozgott. 1943. áprilisában, 50. születésnapján Ribbentrop birodalmi külügyminiszter 500 ezer márkáról szóló, adómentes csekket kapott ajándékba, egyébként már a másodikikat abban a hónapban. 1944 májusában Lammers kancelláriaminiszter 65. születésnapjára vadászkastélyt, egy 54

ezer márkás festményt és 600 ezer márká készpénzt kapott. Kurt Daluege SS-Oberstgruppenführer és rendőrségi vezérezredes betegszabadságát az általa kiválasztott s ajándékba kapott birtokon töltötte. Még az NSDAP, az SA és az SS alacsonyabb rangú funkcionáriusainak is jutott néhány tízezer márkás támogatás. A kisembereknek és háborús veteránoknak azonban meg kellett elégedniük néhány száz márkás jutalommal, a Führer fényképével vagy éppenséggel a *Mein Kampf* egy díszesebb kiadásával.

„Művészeimnek úgy kell élniük, mint a hercegeknek, s nem padlásszobában lakniuk, miként a művészletről vallott romantikus elképzeléseikben szerepel” – vélekedett Hitler. Az építészek és szobrászok támogatását Albert Speer szorgalmazta. A meglehetősen vitatott művészi tevékenységet felmutató Arno Breker szobrász 1941-ben 900 ezer márká bevételt könyvelhetett el az állami megrendelésekből. De mivel minden pénz kifolyt a kezéből, 1942 tavaszán a Führer további 250 ezer márkás adómentes támogatást hagyott jóvá számára. Goebbels javaslatára Leni Riefenstahl 100 ezer márkát kapott olimpiafilmjéért, amelyet 1938 áprilisában, Hitler 49. születésnapján mutattak be. Több milliő márkát keresett Zarah Leander, a svéd származású színésznő is, aki az emigrált Marlene Dietrich nyomdokába lépve szórakoztatta a németeket.

Az egyre nagyobb, szinte már monarchikus színezetű támogatásokkal teljesen ellentétesek voltak a náci Németország fizetési viszonyai. Közben a miniszteri fizetések havi 1700-1800 márká körül mozogtak, a munkásoknak 120 márkás havi keresettel kellett megelégedniük.

A rendszer jobban megfizette a koncentrációs táborok évente növekvő számú őrszemélyzetét. Egy 25 éves, hajadon női felügyelő 1943–1944-ben például havonta bruttó 186 márkát keresett, s a levonások után tisztán 105 márkája maradt, amelyhez még 35 márká túlóradíj járult. Egy súlyosan sebesült páncélos főhadnagy 1942-ben pótlékokkal együtt bruttó 370 márkát kapott, s a levonások után 226 márkája maradt. Viszonyításként lássuk egyes alapvető élelmiszerek árát: nyeged kiló vaj 0,80, 50 kg burgonya 3,80, fél kiló levestűs 0,90, marhahús 1,15, sertéshús 1, zsírszalonna 1,10 márkába, egy db tojás 11, egy liter folyóbor 40 pfennigbe került. ♦

A KORTÁRS KRITIKA

Hitler könyvének publikálását sokan feszülten várták, mivel politikai szenzációként harangozták be. Megjelenésének hírében a weimari köztársaság tekintélyes német és bajor újságjai említés nélkül hagyták. Amikor a könyv 1936–1937-ben átlépte a hárommillió példányszámot, egyik reklámjában a kiadó visszatekintőleg azt írta, hogy „a rendszer sajtója agyonhallgatta”. Meglepő módon még a nemzetiszocialista *Völkischer Beobachter* is visszafogottan reagált, s nem készült fel az újdonság reklámozására; csak tizenegy nap után kezdett komolyabb reklámtevékenységbe, majd egy hónapon belül két fejezetet közölt le belőle. Az Eher Kiadó a müncheni belvárosban és a nagyobb bajor városok ismeretebb völkisch könyvkereskedéseinek közelében plakátokat ragasztott ki, de érthetetlen módon a „reklámdob” nem volt sokkal hangosabb, mint az NSDAP szokásos publikációs esetében. A vásárlók sokallták a könyv 12 márkás árát is, hiszen a Hitler régebbi beszédeit tartalmazó, röviddel előtte megjelent, 159 oldalas népi kiadásért csak 2,60 birodalmi márkát kértek.

Nagy vonalakban azt mondhatjuk, hogy a weimari köztársaság politikai erői beállítottságuknak megfelelően viszonyultak a könyv megjelenéséhez. A korai kritikusok közé tartozott Joseph Goebbels, aki 1925. augusztusban és októberben háromszor írt naplójában elragadtatással a *Mein Kampf*-ról.

AZ ELSŐ KRITIKÁK

Október–novemberben Stefan Grossman újságíró különböző recenzióváltozatokat helyezett el egy berlini újságban, a bécsi *Neue Freie Presse*-ben és sajtó folyóiratában, a berlini *Das Tage-Buch*-ban. Alapgondolata mindent azonos volt: Hitler nem használta ki a fogságban a magába mélyedés és az önreflexió lehetőségét. Hiányoznak a kötetből a bensőségesség nyomai; Hitler a könyvet egyfajta elszámolásnak tartja, de ha van benne egy kicsinyke lelkiismeret, akkor – mozgalma összeomlása után – főleg önmagával kellene elszámolnia. A könyv minőségét illetően gúnyosan nyilatkozott: „szépitgetésről”, „többé-kevésbé patetikus butaságokról”, számos „frázisról”, „gondolatnélküliségről” és „otromba hülyeségről” beszélt.

November elején a *Neue Zürcher Zeitung* még valamennyire jóindulatúan írt a könyvről, s Hitlert „kétségtelenül tehetséges embernek” tartotta. Kiemelte a könyv külpolitikai vonatkozásait, főleg azt, hogy az élettér kibővítésére irányuló politika csak Oroszország rovására képzelhető el.

Hasonló mérleget vont jelentősen élesebb hangon a *Frankfurter Zeitung*, amelyet a liberális polgárság olvasott. A keményebb hangvétel oka az lehetett, hogy Hitler éppen ezt a lapot támadta élesen a *Mein Kampf*-ban. A recenzens Hitler könyvét nem programadó írásnak tartotta, hanem elsősorban önéletrajznak és olyan „nacionalista-proletár gondolatkeveréknek”, amelyen már túllepett az idő, s „Hitler el van intézve”.

Berlin hagyományos lapja, a nemzeti-liberális *Vossische Zeitung* 1925 második felében negyvenszer írt Hitlerről és pártjáról, de egy szóval sem említette a *Mein Kampf*-ot. A birodalmi főváros tudatformáló lapjai, mint a baloldali-liberális *Berliner Tageblatt* vagy a kispolgári *Berliner Morgenpost*, csak rövid politikai vagy rendőri híreket közöltek az NSDAP-ról, mint például a tagok részvételével történt kilengésekről.

Viszonylag széles visszhangot keltett a *Mein Kampf* a reakciós és völkisch sajtóban, de korántsem egyértelműen pozitívat. Az Össznémet Szövetség lapja, a *Deutsche Zeitung* élesen bírálta a „fajismeretről” tett kijelentéseket: „ilyen foggyatékoságokat már csak azért is el kell utasítani, mert a könyv bizonyos fokig a Hitler-mozgalom katekizmusa akar lenni. Akkor pedig nem szabad ilyen nagy terjedelemben ennyi hamis és féligazságot néhány helyes megállapítás mellett leköszölni.” A reakciós *Neue Preussische Zeitung* nem teketóriázott: „Az ember értelmet keres, de csak arroganciát talál, az ember biztatást vár, ám unalmat arat, az ember szeretetet keres, miközben hangulatkelésre és frázisokra lel, az ember egészséges gyűlöletet vár; helyette szitkokat talál.” A lap megkérdezi: „S ez a németek könyve? Rossz lenne az!”

A LELKESEDÉS HANGJAI

1926 elejéig a politikailag nem a legszélsőségesebb táborhoz tartozó német lapokban is kritikák jelentek meg a *Mein Kampf*-ról. Az ismertetések többnyire negatív ítéletet tartalmaztak, csupán az *Augsburger Neueste Nachrichten* hangvétele tért el az általános tónustól: „Az ember úgy viszonyulhat Hitlerhez és életművéhez, ahogy akar – de ki kell állítani a bizonyítványt számára, hogy ő nagy tehetségű ember, aki becsületes szándékkal élharcosa kemény küzdelemben kivívott meggyőződésének.”

1926 végén a *Mein Kampf* második kötetének kiadása alig keltett visszhangot. A még megjelenő kevés recenzió túlnyomórészt az első kötetrel foglalkozott, mint például Adolf Bartels völkisch újságíróé 1927 májusában a *Deutsches Schrifttumban*. Ítélete alapvetően politikai egyetértést jelzett Hitlerrel, s a *Mein Kampf*-ot Bismarck Gondolatok és emlékek című könyve óta a „német politikai irodalom legjelentősebb publikációjának” nevezte. Bartels nem csupán politikusként, hanem irodalomtörténészként is véleményt mondott. Korlátlan lelkesedéssel állította, hogy „kétségtelenül élettrajzi munka, személyes politikai fejlődésének és politikai nézetének alapos bemutatásával, s nincs senki, aki ilyen jelentős, jövőbe mutató értékeket felmutat”. Az újságíró a nemzetiszocializmust „Németország megmentőjének” tekintette, s az NSDAP tiszteletbeli tagjaként így írt Hitlerről:

„Könyve alapos elolvasása után meg vagyok győződve, hogy ő az a politikus, akire nekünk, németeknek jelenleg szükségünk van, aki meg tud »menteni« minket.”

A *Mein Kampf*ről ilyen ismertetés-re a *völkisch* lapokban 1926 végétől 1930 elejéig alig került sor. Ennek megfelelően az erősen csökkenő értékesítési adatok, amelyek jelentősen elmaradtak Hitler és az Eher Kiadó várakozásaitól. Főleg Hitler hűségesei hívei voltak elbűvölve a könyvtől. Joseph Goebbels 1926. december 12-én rövid bejegyzést írt naplójába müncheni látogatásáról: „A főnök ma megajándékozta a *Mein Kampf* második kötetének első példányával.” Goebbels, aki november eleje óta az NSDAP berlini gauleitere volt, hazafelé már a vonaton elkezdte olvasni a könyvet: „Lázás izgalommal olvasom Hitler könyvét. Az igazi Hitler. De milyen! Néha sikítani szeretnék a gyönyörűségtől. Derék fickó!” Alig több mint két hétre volt szüksége a könyv elolvasásához. „Maradéktalanul boldog vagyok” – írta 1926. december 30-án. Elragadtatását nyilvánvalóan közölte a pártfőnökkel, aki meg is jutalmazta őt: „Tegnap a főnök elküldte a bőrbe kötött második kötet dedikált példányát és egy kedves levelet hozzá. Nagyon örültem.”

Az NSDAP első, 1927-ben Nürnbergben rendezett pártkongresszusán Hitler a szervezeti kérdések között utalt a *Mein Kampf*ban tett kijelentéseire, s a beadványok megválaszolásánál könyve megállapításainak figyelembevételét ajánlotta. A *Mein Kampf* iránti érdeklődés azonban csak az NSDAP 1929. végi választási sikerét követően növekedett ismét, a vásárlóknál és a kritikusoknál egyaránt. A bírálatok azonban nem változtattak az NSDAP általános előretörésén. A kritikusok pedig 1933 elején változtattak véleményükön, s megvédték az új kormányt a külföldi bírálatokkal szemben.

PARÓDIÁK, TÁMADÁSOK

1930 végén, karácsony közeledtével Hans Reimann humorista és kiadója, Paul Steegemann megállapodtak arról, hogy *Mein Krampf* (*Erőlködésem*) címmel paródiát jelentetnek meg Hitler könyvéről. A terv azonban a felek vitája miatt a bíróságon végződött, s végül 1932 nyarán meghíusult. 1935 nyarán betiltották és felszámolták Steegemann kiadóját; hiába próbálkozott nemzetiszocialista broszúrák ki-

140 000 VÉTSÉG A NÉMET NYELV ELLEN

Lion Feuchtwanger, az ismert politikai újságíró, aki már Hitler hatalomra jutása előtt nyíltan agitált a nemzetiszocializmus ellen, 1930-ban megjelent *Siker* (*Erfolg*) című regényében a német irodalom első Hitler-karakterét teremtette meg. 1935-ben nyílt levélben fordult az elegáns berlini Grunewald negyedben lefoglalt lakásában élőkhöz: „X úr, a könyvek, azt kell mondanom, nem nagyon kedveltek a birodalomban, amelyben élnek, s aki ezekkel foglalkozik, könnyen kellemetlen helyzetbe kerülhet. Én például olvastam »Führerük« könyvét, és ártatlanul megállapítottam, hogy 140 000 szava 140 000 vétség a német nyelv szellemisége ellen. E megállapításom következtében ülnék önök az én házamban.” (A két kötet valójában 219 000 szót tartalmazott.)

adásával és fordult személyesen Hitlerhez. Prágában élte túl a háborút. 1938 végén Reimann öt könyvét károsnak és nemkívánatosnak minősítették, pedig a háború alatt a fronton a katonákat szórakoztatta. 1945 után a kiadó és a szerző kölcsönös vádaskodásokkal folytatták vitájukat. 1933-ig nem jelent meg említésre méltó, intellektuálisan is igényes szatíra Hitler könyvéről.

1932-ben Ernst Ottwald kommunista újságíró a *Deutschland erwache* (*Németország, ébredj*) című könyvében 20 oldalt szánt Hitler művének. A kommunista párt (KPD) lapjaiban megszokott frázisokkal bírálta a *Mein Kampf*ot, amelyet nemcsak rossz könyvcímnek tartott, hanem a német kispolgárság végleges és elkerülhetetlen bukása szimbólumának is. „Nem szégyenkezik az ember Hitler miatt, hogy e népi újító nem tud németül írni” – jegyezte meg csípősen a könyv nyelvezetéről. Legfőbb tartalmi megjegyzése azonban a gondolatnélküliség volt, mert az ember csak már ezerszer halott megállapításokat talál benne, és semmi eredetit. „Írásának legfőbb tendenciája” nem történelmi igazságok bemutatása, hanem „annak bizonyítása, hogy ő és egyedül ő Németország hivatott vezetője”.

Más kritikusokhoz hasonlóan Ottwaldnak is kevésbé tetszett a második kötet, mert a nemzetiszocialista mozgalom politikai programját nehezebb volt kidolgozni, mint egy önéletrajzot. Ezért sértegetésbe kezdett s visszatért a KPD 1932-ben használatos moszkvai „faszizmusdefiníciójához”, mely szerint az NSDAP-főnök a „tőke ügynöke”. Hitler „egy nagy nulla, erőszakos senki, aki tudatosan prostituálódik olyan célok iránt, amelyek sem a »völkisch gondolatban«, sem a »német szocializmusban« nem gyökereznek, hanem csak a megvadult kispolgár gyűlöletes és idióta hatalomvágyából fakadnak”. Így Ottwald bírálata megrekedt félúton; jöllehet felismerte a *Mein Kampf* gyengéit, maga is az előítéletek rabja maradt.

Vele körülbelül egy időben a *Weltbühne* több szerzője is foglalkozott a *Mein Kampf*tal. 1932 tavaszán a birodalmi elnökválasztás két fordulója jelezte, hogy az NSDAP vált a legerősebb politikai párttá, miközben az SPD és a katolikus Centrumpárt az őskonzervatív Paul von Hindenburgot támogatta, hogy megakadályozza Hitler felemelkedését a legfelső állami pozícióba. A balliberális pacifista Hellmut von Gerlach ekkor kérdezte meg: mi lesz Franciaországgal Hitler győzelme esetén. Fritz Ausländer egykori porosz tartományi gyűlési képviselő pedig öt héttel később *Hitler mint nevelő* címmel kigyűjtötte a *Mein Kampf*ból a megfelelő bekezdéseket, s felismerte, hogy a „faji gondolat” a nemzetiszocialista nevelés magva, s abból kényszerű módon következik a keleti földfoglalás, az új „életter” megteremtésének igénye.

1932 októberében, az előre hozott Reichstag-választások közepette írta meg cikkét Heinz Horn a *Weltbühne*-be, *Hitler németje* címmel. Főleg a kötet biológiai metaforáit támadta, de összességében menthetetlennek tekintette mindazokat, akik a könyv olvasására adták a fejüket. Még a Hitler birodalmi kancellári kinevezése utáni első hetekben is jelentek meg kritikus publikációk a *Mein Kampf*ról. A *Weltbühne* betiltása előtti utolsó számában Hellmut von Gerlach így írt *Hitler külpolitikája* címmel: „Az NSDAP bibliája Hitler könyve. Elolvasása a pártonkivülieknek nem egyszerű. nem ért néhány dolgot. De ez természetesen nem a könyv hibája, hanem az olvasó pártonkivüliségé.”

Gerlach azon fáradozott, hogy segítséget nyújtson a könyv megértéséhez. Szerinte a távlati cél: „Kelet felé aka-

runk lovagolni!” Ennek egyik akadályá Franciaország. Gerlach nem tudhatta, mit mondott Hitler 1933. február 3-án a Reichswehr tábornokainak, de meglehetősen pontosan eltalálta az ott meghirdetett politikai célokat. E fontos beszédében ugyanis Hitler tudatosan visszanyúlt a *Mein Kampf* fontosabb külpolitikai részeihez, s azokat csak pontosította. Néhány nappal cikkének megjelenése után Gerlach menekülni kényszerült Németországból.

A 70 éves, irodalmi Nobel-díjas drámaíró, Gerhart Hauptmann 1933 nyarán saját kötetének lapszéli jegyzeteiben számos kritikai megjegyzést tett, de azonosult a marxizmus „népbetegségként” történő jellemzésével. Fél évvel később, amikor a *Mein Kampf* példányszáma már elérte az 1,3 milliót, Reinhold Schneider keresztény-konzervatív újságíró rendkívül szkeptikusan nyilatkozott naplójában Hitler könyvről: „A szerző egy demagóg, aki zseninek tartja magát, s egy nagy gyűlölködő [...] a könyv nagy része íróilag olyan rossz, hogy rosszabb már nem is lehetne, és emberileg, ami fontosabb, semmiképpen sem kellemes.”

Hitler könyve sem nyelvi, sem érvelésével nem tudta megnyerni a nemzetiszocializmusnak a még bizonytalan, képzett olvasókat. Ezzel szemben retorikájával teljesen kiszolgálta a völkisch-antiszemita körök várakozásait. S ebben rejtett tényleges hatóereje: a *Mein Kampf* pontosan megfelelt a tulajdonképpeni célcsoport elvárásainak. Ezért végül is minden kritika eredménytelennek bizonyult vele szemben.

KORREKCIÓK

A *Mein Kampf* durva kritikát váltott ki nyelvtani és intellektuális balfogásai, ferde megfogalmazásai és az első kiadások sok helyesírási hibája miatt. De mindez nem zavarta Hitlert, és sohasem gondolt alapvető átdolgozásra. A szó szerinti szöveg 1944-ig gyakorlatilag nem változott. Néhány év múlva a náci államapparátusban elterjedt az a nézet, hogy a könyv megállapításai túlhaladottak, de a propagandaminisztérium 1936. február 5-i titkos sajtótutatója szerint „a könyv történelmi forrás”, s a jövőben fel kell hagyni a könyv külpolitikai megállapításainak részletes megbeszélésével.

Hitler 1936. február 28-án a *Paris-Midi* nevű újságnak nyilatkozva kijelentette: „Őnök azt akarják, hogy korrigál-

jam a könyvem, mint egy újságíró, aki munkáját újra kiadja. Én azonban nem vagyok újságíró. Én politikus vagyok. Korrekcióra én a külpolitikámban vállalkozom, amely a Franciaországgal való megegyezésre irányul! Ha sikerül a német-francia közeledés, akkor az méltó korrekciót jelent. S korrekciómat a történelem nagykönyvébe írom be!” A propagandaminisztériumnak azonban nem tetszett különösképpen a nyilatkozatot, ezért kiment az utasítás a sajtónak: ne szedjék nagybetűvel, s ne az első oldalon jelenjen meg.

A valóságban azonban a nagyobb számú nyomtatási megrendelések esetében kisebb változások elkerülhetetlenek voltak, mivel a kötetek tucatnyi nyomdában készültek, ahol különböző szedők és korrektorok dolgoztak a tömeges előállítás érdekében. Emiatt kisebb változások – hiányzó kettőspont, idézőjel és hasonlók – fordultak elő. Különösen fontos változást jelentett az ún. gót írásról (fraktur) a latin írásra (anti-

qua) átállás, amelyet Hitler a könyvkiadásban 1941. január 3-án rendelt el, a külföldiekre és a külföldi németekre tekintettel. Martin Bormann azonban három hét múlva körlevelében azt írta az NSDAP szolgálati helyeknek, hogy a rendelkezés a nyomdaipar erős zsidó dominanciája ellen irányult; kisajátításuk után a „normál írásnak” nevezett anti-quat kellett használni.

Az átállás valódi okát Goebbels árulta el 1941. február 2-án: „A Führer elrendeli, hogy az antiqua a jövőben már csak német írásként értékelhető. Nagyon jó. Ezután a gyerekeknek nem kell többé legkevesebb nyolc ábécét tanulniuk. És a nyelvünk valóban világnyelvé válhat.” De a *Mein Kampf* példányai 1943-ig még vegyes betűtípussal jelentek meg. Az egyes kiadásokban pedig a szedők és a korrektorok kisebb stiláris finomításokat végeztek a durvább fogalmazásokon. ♦

Hitler mint Antikrisztus. Arthur Szyk karikatúrája, 1942

Adolf Hitler 1929-ben

Hitler világképe nem tartalmazott semmiféle eredeti felismerést, 19. századi eszmetörödékekből táplálkozott.

Az 1920-as évek közepéig a völkisch-antiszemita, fajbiológiai és szociáldarwinista, nacionalista és imperialista, antidemokratikus és antimarxista elképzelések változó díszleteiből rakta össze személyes világképét, amelyet két eszmei szál tartott össze: a radikális, univerzális faji antiszemitizmus és az élettérdoktrína.

deológiai elképzelése azzal a meggyőződéssel párosult, hogy a történelmet „a népek élettérért folyó permanens harca” határozza meg, amely csak akkor lehet sikeres, ha megőrzik, illetve helyreállítják a „faji egységet”.

De nem Hitler, hanem Ernst Renan volt az első, aki a történelmi fejlődést a faj (race – rassz) fogalmával magyarázta. „Ami Hitler elveit és doktrínáját illeti, nem volt gonoszabb és gátlástalább, mint sok korabeli államférfi” – vélekedett A. J. P. Taylor.

HITLER FORRÁSAI

A *Mein Kampf* nem tartalmaz hivatkozásokat vagy irodalomjegyzéket, s a szövegben sincs utalás azokra a publikációkra vagy szerzőkre, akiktől az adott eszmefuttatás eredeztethető. Ám legalább a beleolvasás szintjén Hitler számos könyvet ismert, amelyekből főleg előadásaihoz merített. Saját bevallása szerint az olvasást arra használta, hogy hosszú távra megerősítse világtörténelmi és természettudományos meggyőződését, elutasítva az egyetemi professzorok nagyképűsködését.

A HARC DOKTRÍNÁJA

A *Mein Kampf* azokból az érzésekből táplálkozik, amelyek akkoriban az egész nyugati világot jellemezték: a szilaj, támadó nacionalista szenvedély, a liberalizmus gyűlölete s a túlzott hit a tudományokban. Ezek vezették Hitler tollát a romantikusra színezett, Németország hegemoniájára épülő ultranacionalizmus és a biológiai tudományosság formájában. Neodarwinista módon az életet harcnak fogta fel, amelyben csak a legerősebbek számára lehetséges a túlélés.

Nem kerülte el Hitler figyelmét Arthur de Gobineau elmélete sem, mely szerint a fajok nem azonosak, s ezért egymás ellen harcolnak a világhuralomért. A kultúra kimúlásának oka a vérkeveredés és a faji jelleg elerőtlenedése. A kultúra fennmaradása a jobb és erősebb egyed győzelmének megdönthetetlen természeti törvénye. A természet nem tűri a gyengébb egyedeknek az erősebbekkel való közösülését, és még kevésbé engedi meg, hogy magasabb rendű faj az alacsonyabb rendű fajjal olvadjon egybe, mert egy csapásra kárba veszne egész, talán évezredek munkája. A fajtisztaság fenntartásának ösztöne a természetben általános érvényű. A róka mindig róka marad, a tigris pedig tigris. A róka sohasem lesz elnéző a libával szemben, és a macska sem fog barátságot érezni az egér iránt. Az első kultúrák ott keletkeztek, ahol a fehér faj, a germán néppel az élen, amelyet a nagy szőke – általa „árjának” nevezett – emberek testesítenek meg, harcban leigázhatta az alacsonyabb fokán álló népeket, s azokat akaratauk kiszolgálójává tették. A leigázott népek voltak aztán a keletkező kultúra első technikai segéd-eszközei.

Ebben gyökereztek Hitler politikai elvei is: a magasabb rendű németeknek egy napon a „föld uraivá” kell válniuk.

Uralmuk azonban csak háborúval és a német nép ellenségeinek rovására valósítható meg, ezért a német élettérhez szükséges országokat meg kell hódítani. A nagynémet birodalomba Ausztriát, valamint a Lengyelországban és Csehszlovákiában található – az első világháború után elcsatolt – német kisebbségeket is be akarta tagolni. E cél érdekében kell Németországot totális, a népek egyen-

lőtlenységén nyugvó állammá alakítani s örködni az árja faj tisztaságán.

Hitler a német népet fajilag homogén, ideális közösségként dicsőítette, amelyet a közös akaratból táplálkozó egyének kapcsolata alkot, s folyamatosan fenyegeti a kihálás vagy megosztás. Az ily módon megjelenített Németország az emberiség színomimájává válik. E közösségen kívül csak barbárok és alacsonyabb rendűek léteznek.

Hitlernél megjelent a nemzetiszocializmus politikai modernisége is. Leírta a jövőbeli náci állam szervezeti elveit. Mindenre gondolt: intézményekre, válásra, oktatásra, hadseregre, diplomáciára, urbanisztikára s egy eugenikus egészségügyi politikára.

HITLER OLVASMÁNYAI

Hitler szívesen emlegette olvasottságát, s már az 1920-as évek elején saját példája követésére biztatta híveit. Legkésőbb 1922-től az NSDAP tagsági igazolványába beillesztettek egy 43 címet tartalmazó listát mindazon könyvekről és

brosúrákról, „amelyeket minden nemzetiszocialistának ismernie kell”. Az ajánlások között főleg 20 oldal terjedelemin alatti, antiszemita tartalmú broszúrák szerepeltek. Hat címmel a leggyakoribb szerző Alfred Rosenberg volt, utána Gottfried Feder következett három címmel. A hivatalos pártíráások mellett a listán szerepeltek Bogislav von Selchow és Franz Schronghamer-Heimdal völkisch költők kötetei is. Az ajánlás legterjedelmesebb darabja Hans F. K. Günthers *A német nép fajismerete (Rassenkunde des deutschen Volkes)* című, 500 oldalas könyve volt. Az összeállítás véletlenszerűnek tűnt, s létrejöttének körülményei ismeretlenek.

Nem tudjuk, hány könyvet olvasott el Hitler 1945-ig 16 000 kötetre duzzadó magánkönyvtárából, amelynek nagy része építészeti és történelmi művekből állt. Könyveinek töredékét (1200 darabot) Salzburg mellett, egy sóbányában amerikai katonák találták meg, ezek ma a washingtoni Kongresszusi Könyvtárban találhatóak.

Némileg jobban dokumentálható, milyen könyveket olvasott az első világháború után. Friedrich Krohn fogorvos, az NSDAP starnbergi helyi csoportjának alapítója és a völkisch-antiszemita irodalom gyűjtője listát vezetett arról a több mint száz könyvről, amelyeket Hitler 1919–1921 között kikölcsönzött magánkönyvtárából. A kötetek között voltak Leopold von Ranke történész, Nietzsche, Montesquieu, Rousseau és Immanuel Kant munkái. Ízlésébe beleillettek különböző, 50–110 oldalas antiszemita broszúrák is.

A landsbergi börtönben több szabadideje maradt az olvasásra. Engedéllyel égethette a lámpát késő éjszakáig. Cellájának könyvespolcán mindig hevert néhány könyv, mert látogatói is frissíthették olvasmányait. Bizonyíthatóan olvasta Bismarck *Gondolatok és emlékek (Gedanken und Erinnerungen)* című könyvét, valamint német és szövetséges hadvezérek és államférfiak háborús visszaemlékezéseit, jóllehet azok szellemisége nem hagyott nyomot a *Mein Kampf*-on. Visszapillantva úgy emlegette Landsberget, mint „főiskolát államköltségen”.

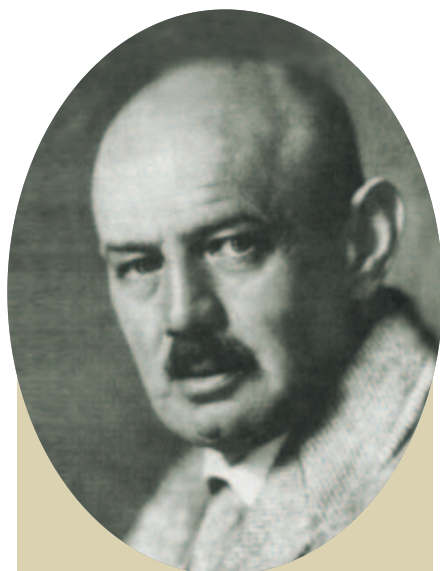
Szemléletét nem volt kifogása elene, hogy mentora és barátja, Dietrich Eckart, az ismert völkisch újságíró – aki 1921–1923 között a *Völkischer Beobachter* főszerkesztője is volt – 1924-ben posztumusz megjelent és befejezetlen, *Párbeszéd Adolf Hitler és közöttöm a bolsevizmusról Mózesstől Leninig (Zwiesgespräch zwischen Adolf Hitler und mir über*

GOTTFRIED FEDER

1883–1941

Német politikai aktivista. A náciizmus kezdeti szakaszának gazdasági teoretikusa, 1920-ban a náci párt 25 pontos programjának kidolgozója. 1924–1936 között a Reichstag tagja és a párt gazdasági tanácsának elnöke. 1933-ban a gazdasági minisztérium államtitkára, 1934-ben állami lakásügyi biztos.

DIETRICH ECKART

1868–1923

Német író, publicista. 1913-ban kapcsolatba került a szélsőjobboldali Thule Társasággal. 1915-ben megjelentette *Heinrich der Hohenstaufe* című drámáját, amelyben deklarálta a német nép világméretű vezetői igényét. 1918–1920 között az *Auf gut deutsch* című hetilap kiadója volt. A lap élesen bírálta a weimari köztársaságot, faji alapú bolszevizmusellenességet és antiszemitizmust népszerűsített, *Németország, ébredj!* jelszóval. 1919 augusztusában tartotta első előadását a Német Munkáspárt (DAP) tagjainak, a későbbi NSDAP elődjének. Itt ismerkedett meg Hitlerrel, akire ezután erős befolyást gyakorolt. Eckart 1920 decemberében a *Völkischer Beobachter* főszerkesztője, a lap pedig az NSDAP hivatalos pártlapja lett. 1923 karácsonyán Berchtesgadenben szívrohamban elhunyt. 1925. októberben Hitler neki ajánlotta a *Mein Kampf* első kötetét, majd az 1936-os berlini nyári olimpiai játékokon az erdei színpadot Eckart-ról nevezette el.

ALFRED ROSENBERG

1893–1946

Nemzetiszocialista ideológus, építész. 1923-tól a *Völkischer Beobachter* főmunkatársa; 1930-ban jelentette meg *A 20. század mítosza* című könyvét. Külpolitikai tanácsadó, 1934-től a „Führer megbízottja” volt a náci világnézeti oktatás és nevelés összes területén. 1941–1945 között a megszállt keleti területek birodalmi megbízottjaként működött. A nürnbergi nemzetközi katonai törvényszék halálra ítélte.

den Bolschewismus von Moses bis Lenin) című brosúrájában vad antiszemita hangot üssön meg. Az NSDAP-főnöknök tulajdonított bekezdésekben Hitler rendkívül műveltnek tűnt, s klasszikusok neveivel és idézeteivel bátyázta körül magát. Állítólag egész fejezeteket tudott részletesen összefoglalni az *Ótestamentumból*, folyamatosan hivatkozott Ciceróra, Aquinói Tamásra, Giordano Brunóra, Ulrich von Huttenre, Goethére, Arthur Schopenhauerre, Ludwig Börnére, Heinrich Heinére vagy éppen Wilhelm Buschra. Mivel azonban Hitler sem landsbergi fogsága előtt, sem utána nem érvelt hasonlóképpen írásaiban és beszédeiben, nagy biztonsággal állíthatjuk, hogy fiktív beszélgetésről volt szó, amelyet Dietrich Eckart írt, vagyis Hitler gyaníthatóan „idegen tollakkal ékeskedett”. A szöveg a nyolcadik fejezet közepén félbeszakadt, mert Eckart 1923 karácsonyán szívrohamban elhunyt. Az 50 oldalas – torzón maradt – brosúra 1924 tavaszán jelent meg.

Hitler a *Mein Kampf*ban teljesen mellőzte a forrásmegjelölést, de ha mégis megtette, akkor az hiteltelennek és felszínesnek tűnt. Azt írta: 1919 őszén „ismét tanulni kezdtem, és csak most ju-

tottam el igazán a zsidó Karl Marx élete tartalmának és akaratának igazi megismeréséhez. Az A tőkét csak most értettem meg, akárcsak a szociáldemokráciának a nemzeti gazdaság elleni harcát, amely valóban csak a nemzetközi pénz-és tőzsdevilág számára készíti elő az utat.” Megjegyzése alapján kétséges, hogy valóban olvasta Marx fajsúlyos politikai gazdaságtani munkáját, s ha igen, meg is értette azt. Hasonlóképpen más gondolkodók is csak címszavakban jelennek meg nála: „*még Goethe*” is „*elbor-*

zadt a gondolattól, hogy a jövőben többé nem tiltják meg törvényileg a keresztények és a zsidók közötti házasságot”. Hitler kedvenc idézetei közé tartozott Arthur Schopenhauer egyik megjegyzése, amikor a zsidókat a „*hazudozás nagymestereinek*” nevezte. Ez a megfogalmazás antiszemita körökben a századforduló óta gyakori toposz volt, s a publikációkban is sokszor felbukkant. Nem tudjuk, mikor jutott el Hitlerhez, de a *Mein Kampf*ban és később is többször használta.

AZ ANTISZEMITA IRODALOM

A kevés, általa elismerten alkalmazott forrásszöveg egyike volt az első világháború utáni antiszemita irodalom klasszikusa, a *Cion bölcséinek jegyzőkönyvei*. Hitler tudta, hogy rendkívül bizonytalan forrásról van szó, de ez a legkevésbé sem zavarta őt. A londoni *The Times* 1921 augusztusában bebizonyította, hogy a több európai nyelvre lefordított cikksorozat már csak azért sem lehet

az 1897-es bázeli első cionista kongresszus „zsidó világ-összeesküvésének” állítólagos jegyzőkönyve, mert szövegének nagy része szó szerint azonos a már 1864-ben és 1868-ban megjelent szövegekkel, a Machiavelli és Montesquieu közötti fiktív párbeszéddel, valamint egy német nyelvű ponyvaregény fejezetével. De a tények nem zavarták a jegyzőkönyvek megjelenését lelkesen üdvözlő antiszemitákat. Hitler a jegyzőkönyveket legkésőbb 1921. augusztus közepén ismerte meg, s utána két beszédben (Münchenben és Rosenheimban) is a világhatalomra törekvő zsidó összeesküvés

szálása a kérdésre. Koncepciójuk kiválóan beleillett a német antiszemiták világképébe, akik azt vallották, hogy Németország az az állam, amely talán – az Egyesült Államok mellett – a legerősebb zsidó befolyás alatt áll a világon. A híresztelésekkel ellentétben azonban az autógyáros anyagilag nem támogatta a Hitler-pártot.

1923-ban jelent meg új kiadásban Erwin Baur, Eugen Fischer és Fritz Lenz *Az emberi öröklődéstanok és a fajhigiéna alapja (Grundriss der menschlichen Erblichkeitslehre und Rassenhygiene)* című könyve, amelyből Hitler szó szerinti ré-

szeket emelt át. Valószínűleg hasonlóképpen „kölcsonzött” szöveget Herman Lundborg svéd eugenikus 1921-ben megjelent, *Fajbiológiai áttekintések és perspektívák (Rassenbiologische Übersichten und Perspektiven)* című brosúrájából is. Az „állampolgárok”, az „állami illetőségűek” és „külföldiek” megkülönböztetést pedig Gottfried Federtől vette át.

Részben olvashatta a brit Houston Stewart Chamberlain *A 19. század alapjai (Grundlagen des XIX. Jahrhunderts)* címmel 1899-ben megjelentetett könyvét, mert 1923-ban Bayreuthban személyesen is találkozott a már súlyos beteg szerzővel. A „rassizmus klasszikusa” 1880-tól maga is a bayreuthi körhöz tartozott. Chamberlain szerint a germán faj az igazi kiválasztott nép, amely a görögök és rómaiak örököséiként, egyúttal az emberiség megmentőjeként lépett be a történelembe. A katolikus keresztények és a zsidók a germánok ellenségei. A keresztények a fajlélek rabszolgasorba döntésén buzgólkodnak a zsidó Szent Pál kitalált törvényei révén. Ellenük csak Luther és a protestantizmus vette fel a küzdelmet.

A zsidók – Chamberlain szerint – ázsiai népként a germánokkal együtt léptek a történelembe, s ők is óvják fajuk tisztaságát. A zsidó lélek materialista, törvénytisztelő, intoleráns és erkölcstelen. A zsidó az ördög megtestesülése, elene csak a kiválasztott nép, vagyis a germánok vehetik fel a küzdelmet. A zsidók

Két híres antiszemita, akik támogatták Hitlert:
Henry Ford amerikai autógyáros (fent) és
Houston Stewart Chamberlain (jobbra)

bizonyítékként említette, a *Mein Kampf*-ban pedig összefoglalta, milyen tanulságokat lehet levonni belőlük.

A zsidó világ-összeesküvésről vallott nézetében fontos szövetségesre talált az antiszemita amerikai autógyáros, Henry Ford személyében, aki a jegyzőkönyvek hatására az 1920-as évek elején *Dearborn Independent* című hetilapjában egy sor gyűlöletkeltő cikket jelentetett meg, amelyeket később saját nevével, *A nemzetközi zsidó (Der Internationale Jude)* címmel több brosúrában – német fordításban is – kiadott. Amikor bebizonyosodott, hogy a jegyzőkönyvek hamisítványok, Ford a munkatársait tette felelőssé a publikációkért. Mindazonáltal – Hitlerhez hasonlóan – úgy vélte, hogy a dokumentum maga nem lényeges, sokkal fontosabb a figyelem fóku-

NACIONALIZMUS ÉS IMPERIALIZMUS

A nacionalizmus Európában a 19. század közepén fordult imperializmusba, amely később Hitler világnézetében is központi szerepet kapott. A megörökölt nacionalizmus a totális állami és birodalmi tendenciákkal kiegészülve nacionalista küldetés tudatot eredményezett. Az új nacionalizmus nemcsak a tengerentúli nemzeti hatalmi igényeket igazolta, hanem a belső védekezés és kiközösítés eszközeként is megjelent a szocialista és internacionalista proletariátussal, illetve a főleg zsidó kézben lévőnek tekintett „bank-

tőke arany internacionáléjával” szemben. A „nemzetiszocializmus” modellje nemzeti zárttságot ígért az osztályharc helyett, s kifelé irányuló mozgósítást jelentett a határokon átnyúló testvériesülés helyett.

A belső feszültségek kifelé irányítása az új nacionalizmus imperialista jellegét erősítette. A gyarmati gondolat megigézte a polgárság és a vállalkozók köreire támaszkodó nemzeti agitációs egyleteket. A nemzeti tábor még a weimari köztársaság éveiben is gyarmati álmokat kergetett.

A faji gondolatot és az antiszemitizmust – a két világháború közötti többi nemzeti és fasiszta mozgalomhoz hasonlóan – számos kontrapozíció (antimarxista, antiliberalis, parlamentellenes, antikapitalista és tendenciózusan konzervatívizmus-ellenes) egészítette ki. Ideálképként a századforduló új radikális nacionalizmusának elemeit mutatták fel: az új politikai elit vezette népi nacionalizmust, amely a nemzetiszocializmus és a nemzeti népközösség elvéhez kapcsolódik.

veresége szellemi forradalomhoz vezet, de ezt a végső harcot meg kell vívni az alkotó (germán) és a nem alkotó (zsidó) faj között. Chamberlain már 1927-ben biztos volt abban, hogy Hitler az a próféta, aki az árjakat győzelemre vezeti.

A biológiai gondolkodás befolyását erősítette Charles Darwin 1859-ben köz-

zétett elmélete, aki a földön élő „fajokat” a természetes kiválasztódás eredményének tekintette, amely a létért folyó harcban jelentkezik. A szociáldarwinisták mindezt kivetítették a társadalomra. Eszerint az evolúció cáfolja a bibliai teremtményszót; a természetben állandó harc folyik, és a társadalomban csak a legalkalmasabb faj maradhat fenn, amelynek jogában áll meghódítani saját életterét (Lebensraum). A természetben a különböző fajok nem keverednek, így a keveredés az embernél is káros.

Hitler hitt abban, hogy a természet alaptörvénye az örök harc, s az emberi-

ség a természet szolgája. A társadalomban a természethez hasonlóan érvényes az öröklésnek, a faj tisztaságának és a faj fenntartásának törvénye. A fennmaradást csakis fajtisztaság és erős nép képes biztosítani, amely az élettérért és a faj tisztaságáért harcra, erőszakra, agresszióra és háborúra is hajlandó. A faji és antiszemita elképzelések terjesztésében nagy szerepet kapott a bayreuthi Wagner-kör, amely színpadi játékaival a művelt közönség számára szalonképessé tette az „árja” és germán mítoszt. Németre fordították a legnagyobb „fajteoretikus”, a francia Arthur de Gobineau gróf munkáit. Jóllehet Gobineau és Darwin nem voltak antiszemiták, a biológiai megalapozott faji tanok veszélyesek lettek, amikor a szélsőséges gondolkodásában antiszemita előítéletekkel fonódtak össze, s a fajok Gobineau által hangoztatott „degenerációja” a zsidók állítólagos „bomlasztó tevékenységével” párosult.

Ebből vezették le a „szelektálási politikát”, amely megállítja a degeneráció folyamatát. A zsidóságnak „változatlan negatív jellemzőket” tulajdonító új faji tanok egyidejűleg jelentek meg Franciaországban George Vacher de Lapouge és Edouard Drumont, valamint Németországban Eugen Dühring, Wilhelm Marr és Houston Stewart Chamberlain publicisztikaiban. Az „árja” uralom tisztaságának érdekében mindannyian többé vagy kevésbé nyíltan követelték a zsidók megsemmisítését. Így a késő középkorból örökölt és keresztény-vallási motivációjú zsidóellenes sztereotípiák új, áltudományos rasszizmusba torkolltak. E szerzők társadalmilag elfogadottá tették az antiszemitizmust, s a Német Konzervatív Párt 1892-ben programjába iktatta az antiszemita követeléseket.

Hitler sokat tanulmányozta a zsidó származású Otto Weininger *Szex és jel-*

Hitler Richard Wagner fiának, Siegfriednek feleségével, Winifreddel (balra) és fiával, Wielanddal (jobbra) Wagnerék kertjében, Bayreuthban, 1938. július 26.

lem (1903) című munkáját, amely a faji kérdést összekapcsolta a szexualitással. A könyv a századfordulón Chamberlain „történelemfilozófiai” munkáihoz hasonlóan népszerű olvasmány volt. Weininger szerint a zsidók még a nőknél is rosszabbak, nem hisznek semmiben, nincs lelkük, nincs elképzelésük semmiféle magasabb rendűről, nincs államelvük, materialisták és anarchisták, és azért lesznek kommunisták is, mert nincs szellemiségük. Szerinte a zsidókból és a nőkből is hiányzik a nemzeti érzés, nincs személyiségük. Weininger az árja férfit a Naphoz, a többi Holdnépek kategóriájába sorolta. Azt is leszögezte, hogy nincs már állam, törvény, igazi művészet vagy etika; a „degenerált kor” az erkölcstelenség uralmához vezetett.

Az „élettér” fogalmát 1897-ben a geopolitika atyja, Friedrich Ratzel használta először. Szerinte a népek és államok olyan organizmusokhoz hasonlóak, amelyeknek az élethez és növekedésükhöz térre van szükségük. Ezt csak állandó harcban szerezhetik meg, amelyben az erősebb nemzet győzedelmeskedik. A császárság idején publikáló és annak imperialista politikáját helyeslő Ratzel szerint a németeknek Európában és tengerentúli gyarmataikon kell kialakítaniuk életterüket. Követői, a svéd Rudolf Kjellén, a brit Halford Mackinder és a német Karl Haushofer azonban Kelet-Európát nevezték meg élettérként. Mackinder szerint az eurázsiai térséget uraló nép a világhatalmat is megszerzi, mivel a keleti rónák végtelen távolságai jelentik Európa „szívét” (Herzland). Valószínűsíthető, hogy Hitler elfogadta Ratzel, Kjellén és Haushofer geopolitikai nézeteit.

AZ ÉLETTÉR

Hitler úgy vélte, a nemzet jövőjének biztosítása érdekében új földet kell meghódítani. Ennek részleteit a 6. számú vázlatlapon dolgozta ki. A landsbergi foglyok vitájában Rudolf Hess javasolta az „élettér” kifejezést, amelyet tanárától, Karl Haushofertól hallott, de társai csak földrajzprofesszora látogatásának hatására fogadták el az új fogalmat.

Az is lehetséges, hogy Hitler egyszerűen a német historiográfiában, publicisztikában és szépirodalomban a 19. század elejétől elterjedő javaslat felé fordult, mely szerint a középkorban elakadt német Drang nach Ostent kell folytatni. „Mi megállást parancsolunk

KARL HAUSHOFER
1869–1946

Bajor tábornok. 1887–1919 között többször beutazta Dél- és Kelet-Ázsiát. 1921–1939 között földrajzprofesszor volt Münchenben. A földrajzi és a politikai gondolkodás összekapcsolását sürgette. Mivel tanait a nemzetiszocialisták átvették, s Rudolf Hess a tanítványa volt, sajátos viszonyba került a náci párttal. A Hitler ellen elkövetett 1944. július 20-i merénylet után a fiát letartóztatták, majd kivégezték. Külföldön viszont – politikai befolyását túlbecsülve – vezető nácinak tekintették. 1946. március 13-án – feleségével együtt – öngyilkos lett.

az örökös germán vándorlásnak Európa déli és nyugati része felé, s keletre tekintünk. Lezárjuk a háború előtti időszak gyarmati és kereskedelmi politikáját, s rátérünk a jövő földbirtok-politikájára. Ha Európában új területről és új termőföldről beszélünk, akkor csak Oroszország és az azt környező államok felé tekinthetünk [...] Ez a keleti óriásbirodalom megérett az összeomlásra. Az oroszországi zsidó uralom vége egyben Oroszországnak mint államnak a végét is jelenti. A sors bennünket arra választott ki, hogy szemtanúi legyünk egy olyan katasztrófának, amely a népi fajelmélet helyességének leghatalmasabb bizonyítéka. A nemzetiszocialista mozgalom hivatása az, hogy népünket arra a politikai belátásra készítse, hogy a jövő célkitűzését ne a Nagy Sándor-i hódítás csaloéka ábrándjában, hanem a német eke szívós és kitartó munkájában lássa, amely számára a kard biztosítja a földet” – írta a Mein Kampfban.

Hitler e történelemfilozófiailag „megalapozott” világnézetével törekedett Közép- és Kelet-Európa meghódítására. Szerinte a teljes Lengyelország és a Szovjetunió nyugati része a germánok életteréhez tartozik. Weininger nyomdokain haladva „észak népeit” – egyfajta földrajzi-genetikai determinizmus alapján – munkaszeretőknek, kötelességtudóknak, kultúrateremtőknek, államalapítóknak nevezte. Velük szembeállította a „déli” zsidókat, akik képtelenek az államalapításra és kultúrarambolók.

Németország lakossága évente 900 000 lélekkel gyarapodik – írta. Az új állampolgárok megélhetési körülményei évről évre romlanak, s a helyzet katasztrófába torkollhat, ha nem találják meg idejében az éhínség megelőzésének eszközeit. Úgy vélte, erre négy lehetőség kínálkozik: 1. francia mintára a születésszabályozás; 2. a belső telepítés; 3. új földterület szerzése; 4. idegen szüléletek kielégítésére dolgozó ipar és kereskedelem. A weimari politikusok az exportgazdaságot választották. Hitler szerint a túlnépesedés levezetésére az új földterületek szerzése sokkal több előnyt jelent a jövő szempontjából.

Hitler a keleti hódítási céloknak rendelte alá a jövő német külpolitikájára vonatkozó elveit is. A weimari köztársaság többi politikájához hasonlóan ő is a versailles-i szerződés felszámolására törekedett. Franciaországot előbb politikailag akarta elszigetelni, majd utána katonailag megsemmisíteni. Mindennek az Angliával és Olaszországgal való formális vagy informális szövetségben kell megvalósulnia. Az ötlet az 1920-as évek elején a német jobboldali pártoknál és csoportosulásoknál még egyáltalán nem volt népszerű, hiszen az első világháború alatt a német propaganda „hitzegő Albion”-nak bélyegezve élesen támadta Angliát. Olaszországot pedig a németek kifejezetten gyűlölték, mert 1915-ben hadba lépett korábbi szövetségese, Ausztria és Németország ellen, s „árulásáért” megkapta a „német” Dél-Tirolt.

Hitler azzal érvelt, hogy Mussolini hatalomra jutásával Olaszország előnyére változott, Anglia pedig elismeri Németország kontinentális hatalmát, ha utóbbi garantálja a brit birodalom fennmaradását, s lemond a német gyarmatok visszaszerzéséről. Hitler külpolitikai elképzeléseiben az Egyesült Államok világhatalomként még alig bukant fel, de már előre látta a világhatalomért vele folytatott végső küzdelmet. A többi hatalom közül viszonylag pozitívan, de röviden említette Japánt. ♦

HITLER KÉPREGÉNYE

A MEIN KAMPF ÉLETRAJZI
SZÁLÁNAK HITELESSÉGÉRŐL

Thomas Weber történész szerint a *Mein Kampf* több tekintetben Hitler „képregénye”. Olyan élettörténetet talált ki, amely politikailag hasznos volt számára. Ugyanis sehol sem szépítenek, manipulálnak, sőt hazudnak annyit, mint az önéletrajzokban. Mindez fokozottan érvényes Hitlerre, amikor származásáról, oktatásáról és tapasztalatairól beszél az első világháború előtt, alatt és után az első kötetben. Szinte minden oldal tartalmaz bizonyítható tévedéseket, félreértéseket vagy egyéb valótlan-ságokat. Nem a kisebb hibák érdekesek, hiszen pontos dátumok, helységek vagy nevek az évtizedek múlásával kiesnek az emlékezetből, hanem azok a bekezdések, amelyeket a közönségre gyakorolt hatása miatt Hitler tudatosan hamisított, hogy ön magát szépítse.

Hitler szülei
sírjánál, 1938

ANYAGI HELYZETE

A városi és vidéki munkásság érdekében kifejtett politikusi tevékenységének hihetővé tétele érdekében hangsúlyozta könyvében azokat az egyszerű viszonyokat, amelyek között fiatalkorát töltötte. Saját tüdőbaja, majd édesanyja halála, „a könyörtelen valóság és a nyomorúság gyors elhatározásra készítetett. A csekély atyai vagyon ráment anyám betegségére, az árvapénz pusztá megélhetésemet sem biztosította, tehát valami úton-módon magamnak kellett megkeresnem a kenyeremet.”

Könyvének kritikusan azonban rámutatnak arra, hogy a mellrákban szenvedő anya orvosi kezeléséért Edmund Bloch linzi zsidó orvos szerényebb honoráriumot számított, amely becslések szerint összességében 500 koronát tett ki. Bizonyára sok pénz, különösen, mivel még nem működött betegbiztosító, amely átvette volna a költségek egy részét, de mindez nem szegényítette el a családot. Klara Pözl legkevesebb 4000 koronát kapott kis házuk eladásáért, évente 1200 korona özvegyi nyugdíjat, továbbá 480 korona évi nevelési segélyt a két gyermek után. A kamatokkal együtt az anya évente majdnem 1900 koronával rendelkezett, amely kereken a duplája volt egy kezdő tanár vagy jogász éves fizetésének. Ennek egyharmadát, 600 koronát lakbérre költötte, s a család szerényen élt. Igénytelenül étkeztek, tejet és kávé rendszeresen vásároltak, hetente kétszer kenyeret és húst, de gyümölcsöt és zöldséget viszonylag ritkán.

Anyja halála után a 18 éves Adolf havi 25 korona árvaellátást kapott, s évi 600 koronával rendelkezett az anyai örökségből is. Ezenkívül 1908-ban nagynénjétől, Johanna Pözl-től kétszer 924 korona kölcsönt kapott, amely gyakorlatilag ajándék volt. Tehát kb. 2500 korona indulótőkéje volt. Évi 1200 koronából még a drága Bécsben is meg lehetett élni. Bécsben töltött idejének első másfél évében tehát – leírásával ellentétben – nem keserű szegénység volt az osztályrésze. Élte világát, rendszeresen járt operába és kávéházakba. 1908–1909-ben a bejelentőlapokon „diáknak” tüntette fel magát, sőt „újságírónak”, anélkül hogy egy sort leírt volna. Még barátja, August Kubizek is naplopónak tartotta, aki iszonyodott minden kenyérkereséstől.

1909 késő nyarára tényleg elfogyott Hitler pénze. 1908. februári átköltözése óta legkevesebb 2800 koronát

költött, visszaemlékezésében mégis azt állítja, hogy a másfél évet „minden vagyon nélkül” vészelte át, s bécsi utazásakor mindössze 80 koronával rendelkezett. Kiköltözött albérléséből, s „alámerült”. Feltehetően adós maradt a lakbérrel, vagy a bécsi hatóságokat akarta megtéveszteni – talán mindkét megállapítás érvényes. Néhány hónapra a semmibe zuhant: a szabad ég alatt vagy nyomortanyákon éjszakázott. A 25 koronás árvaellátás csak a napi tejre és kenyérré volt elegendő.

HAJLÉKTALANLÉT

Alkalmanként átmeneti éjszakázási lehetőséget jelentett számára Meidlingben a hajléktalanok menedékhelye, amelyet egy magánegyesület tartott fenn adományokból. Ide esténként kereken ezer embert engedtek be, akik a nagy hálótermekben egy éjszakát melegen tölthettek, aztán reggel ismét ki kellett menniük az utcára, ahol már gyakran más nyomorultak vártak a következő éjszakai szállásra. Orvosok álltak készen, hogy az akut betegségeket és sérüléseket ellássák. Voltak tუსolók és ruhafertőtlenítők. Mivel senki sem kérte a betérok papírjait, nem tudjuk, hányszor éjszakázott itt.

Hitler saját erőből nem tudott kikászálódni az önmaga okozta nyomorból. A meidlingi menedékhelyen egy álnéven élő kis utcai koldus, Reinhold Hanisch rábeszélte őt, hogy kolduljon ismét egy kis pénzt nagynénjétől, aki tényleg küldött neki 50 koronát. Ebből akvarellpapírt és festéket vásárolt, hogy postai képeslapokról akvarelleket fessen. Hanisch aztán eladta képeit utcai árusoknak, képkereskedőknek és bécsi látogatóknak. A képek minősége szerény volt: „a m kereskedelem jobb üzleteiben állandóan elutasították a munkákat” – emlékezett később Hanisch.

A szerény bevétel 1910 elején mégis mindkettőjük számára lehetővé tette az átköltözést a Meldemannstrassén lévő férfiutthonba, ahol heti 2,50 koronáért minden bérlő egy 4 négyzetméteres hálókabint kapott, heti ágyneműváltással. A napot itt sem lehetett ágyban tölteni, de mégsem dobták ki őket az utcára. A férfiutthon rendelkezett nappalival, étteremmel és egyszerű, de kedvező áron működő konyhával. Itt Hitler napközben elkészítette akvarelljeit, Hanisch gondoskodott az eladásokról és a megrendelésekről, a bevételen pedig osztoztak.

Az üzlettársak azonban néhány hónap múlva összevesztek: Hitler rávette egyik lakótársát, hogy csalás miatt jelentse fel Hanisch-t, akit a rendőrségi kihallgatáson bevételek és képek elsikkasztásával vádolt. A bíróság a vádlottat egyheti fogságra ítélte. Hitler a *Mein Kampf*-ban teljesen elhallgatta Hanisch tanácsának szerepét a hajléktalanlétből való kiszabadulásában, s helyette saját tudatos döntésének állította be a dolgot. Eszerint a bécsi nyomorban szerzett tapasztalata adta a lökést, hogy művész-kisvállalkozó legyen.

A KATONAI SZOLGÁLAT SZABOTÁLÁSA

Hajléktalanságával és levelezőlap-festő tevékenységével párhuzamosan merült fel a katonai szolgálat ügye. Az osztrák védelmi törvény szerint az Ausztria–Magyarország hadseregébe való szolgálatra a férfiaknak a 21. életévük előtti őszőn kellett jelentkezniük az illetékes hatóságnál, s alkalmasság esetén a következő tavaszon bevonulni hároméves aktív szolgálatra, amelyet hétéves tartalékoság követett, és két év a honvédségnél (Landwehr). A jelentkezés mindig a 20 éveseket érintette, s pótlólag a 21 és 22 éveseket, akik még nem szolgáltak, mert felmentették őket, illetve elmulasztották a jelentkezést.

Talán 1909 szeptemberében a hajléktalanlétbe történt alámerülése is a katonai szolgálat alóli kibúvást szolgálta; mindenesetre nem jelentkezett. 1913-tól az 1889-ben születetteket már nem szólították fel nyilvánosan a jelentkezésre; a 24. életév betöltésével a korlátozott kiképzési kapacitás miatt rendszerint megszűnt ez a kötelezettség. Többnyire csak az egyes évfolyamok hadkötelezettjeinek felét tudták behívni. A többiek vagy alkalmatlannak nyilvánították, vagy szolgálat nélkül „tartalékos” állományba sorolták, amely békeidőben alkalmatlanságot jelentett. De Hitler tévedett, amikor azt hitte, ha nem jelentkezik, megúszhatja a katonai szolgálatot. Annál ugyanis, aki nem jelentkezett a törvénynek megfelelően, a behívás új korhatára automatikusan a 36. születésnapja lett.

Hitler elhallgatta a katonai szolgálatról való vonakodásának valódi okait: nem akarta feladni szerény, de békés képeslapfestői életét a bécsi férfiutthonban. Az osztrák–magyar hatóságok mindezt megkönnyítették szá-

KRONOLÓGIA

- ▶ **1889. április 20.** Adolf Hitler születése az ausztriai Braunauban
- ▶ **1895. február** a család a Linztől mintegy harminc kilométerre lévő Hafeld falucska környékére, majd 1898-ban Lambachba költözött
- ▶ **1898. november** a család a Linz határában fekvő Leonding faluba költözött
- ▶ **1900. szeptember 17.** elkezdte középiskolai tanulmányait a linzi reáliskolában, amelyet 1905 őszén fejezett be
- ▶ **1903. január 3.** apja halála
- ▶ **1905. június** a család a linzi Humboldtstrassén lévő lakásba költözött; 1907 végéig gondtalan évek Linzben
- ▶ **1907. október** sikertelen felvételi a Képzőművészeti Akadémiára
december 21. anyja halála
- ▶ **1908. február–1913. május** a bécsi évek
- ▶ **1913. május 25.** megérkezett Münchenbe, ahol akvarellek festéséből élt
- ▶ **1914. augusztus 5.** önkéntes az első bajor gyalogezredben
november 3. tizedessé léptették elő
november 9. küldönc a List-ezred ezredtörzsnél
december 2. megkapta a Vaskezeszt második fokozatát
- ▶ **1915. március–1916. szeptember** állóháború a Fromelles környéki lövészárokkrendszerben
- ▶ **1916. október 9.–december 1.** bal combjának sérülése miatt a Berlin melletti Beelitz kórházában ápolták
- ▶ **1918. augusztus 4.** megkapta a Vaskezeszt első fokozatát
augusztus egy hétre Nürnbergbe vezényelték telefonkezelői kiképzésre
október 13–14. az Ypres melletti déli fronton mustárgáztámadás áldozata lett
október 21. a pomerániai Pasewalk katonai kórházába szállították
november 21. ismét Münchenben, ahol hadifogolytábor őrzésére rendelték ki

mára. Mivel a hadkötelesség felülvizsgálatát az illetőségi község végezte, először Linzben tűnt fel, hogy nem jelentkezett. De itt ismeretlenek tekintették, jöllehet Bécsben a rendőrségnél bejelentkezett. Néhány héttel a 24. születésnapja után, 1913 májusában elhagyta Bécsset, s Münchenbe utazott, ahol ezután élni akart. „Hontalanként” jelentkezett be, ami nem felelt meg a valóságnak, de úgy tűnt, megvédi az osztrák katonai nyilvántartóktól. Nem így történt. 1913 augusztusában már keresték Ausztriában, 1914 elején pedig a bajor rendőrség „sorozási menekültként” bejelentette az Osztrák–Magyar Monarchia müncheni konzulátusán. Hitlert négyheti fogda s egy év börtön, valamint 2000 koronás pénzbüntetés és a katonai szolgálatra való behívás fenyegette, amelyet egy isten háta mögötti egységnek kell letöltenie.

1914. január 21-én írta meg élete leg-hosszabb levelét a sorozási kötelesség ellen. Ebben nehéz bécsi szociális helyzetére, a „keserű időkre”, pénztelenségére és tapasztalatlanságára hivatkozott, saját felelőssége elismerése nélkül. A levél részletei és a *Mein Kampf*ban írtak közötti eltérések miatt érthető, hogy 1938 márciusában, az Anschluss során utasította August Eigruber felső-ausztriai NSDAP-Gauleitert katonai irata személyes felkutatására és átadására. Másnap azonban Eigruber azt jelentette, hogy az irat nincs a helyén, s nem tudják, ki emelte ki. Hitler tajtékzott, több gyanúsítottat kihallgattatott a Gestapóval, de az eredeti irat nem került elő, s így nem lehetett megsemmisíteni. Az irat ugyanis Franz Jetzinger szociáldemokrata politikus padlásán sértetlenül túlélte a nehéz időket.

Hitler feleslegesen aggódott 1914. évi levele miatt, az osztrák–magyar hatóságoknak nem volt érdekük a menekülő hadköteles behívása. Röviddel később Salzburgban a pótsorozáson alkalmatlannak minősítették; így felélegethetett, nem kellett tartania a hároméves katonai szolgálattól. Később azonban a katonaság mégis politikusi pályájának kiindulópontja lett.

HÁBORÚS ÉLMÉNYEK

Az első világháború közelgő kitörésekor „*már az első pillanatban megérelődött bennem az elhatározás – írja –, hogy háború esetén [...] minden körülmények között búcsút mondok könyvemnek, mert úgy éreztem, hogy ott kell*

lennem, ahova a belső hang vezetelt. Elsősorban politikai okokból mondtam búcsút Ausztriának. Mi sem volt természetesebb, mint az, hogy most, a nagy harc kezdetén ismét mérlegelnem kellett meggyőződésemet. Nem akartam a Habsburg-monarchiáért küzdeni, de kész voltam népemért és az azt megtestesítő birodalomért mindenkor meghalni. Augusztus 3-án kegyelmi kérvényt nyújtottam be III. Lajos bajor király öfelségéhez, amelyben bajor ezredbe való beosztásomat kérelmeztem. A kabinetirodának e napokban bizonyosan sok dolga volt. Ezért annál inkább örültem annak, hogy kérésem már másnap elintézését nyert. Remegő kézzel bontottam fel az értesítést, és olvastam kérésem teljesítését azzal a felhívással, hogy egyik bajor ezrednél jelentkezsem. Egész lényemet öröm és hála töltötte el. Pár nap múlva már magamra öltöttem egyenruhám, hogy azután csak hat év múlva vessem le ismét. Mint valamennyi német számára, úgy az én számomra is megkezdődött földi létem legfeledhetlenebb és legnagyobb korszaka.”

A szemléletes leírás egyetlen szépséghibája, hogy szintén Hitler fantáziájának szüleménye. A müncheni kancellári kabinetnek, vagyis az uralkodó irodájának teljesen érintetlenül maradt irattárában később, 1924-ben nem találtak ilyen kérést, sem állítólagos választ; ráadásul ilyen ügyekben nem a kancellári kabinet, sőt maga a király sem volt illetékes. A reguláris csapatok mozgósításának rendkívüli erőfeszítései közepette pedig a minisztériumi tisztviselőknek sokkal fontosabb teendőik voltak, mint egy kevésbé sürgős kérés azonnali megválaszolása. Ezt a legendát egyébként nem a *Mein Kampf*hoz találta ki, hanem már egy korábbi életrajzában, 1921. november 29-én is megírta egy ismeretlen NSDAP-szimpatizánsnak.

Az első parancsnokáról, Julius Listről elnevezett ezredében, amely túlnyomórészt tartalékosokból és önkéntesekből állt, szemléletmást jól érezte magát. Néhány hetes, rövidített kiképzés után elindultak Belgiumba. A hiányosan felszerelt és alig felkészített katonák 1914. október végén estek át a „tűzkeresztségen”, amelyet meglehetősen röviden említ könyvében: „*Flandriában, nedves, hideg átgyalogolt éjszaka után, midőn a nap első sugarai kibontakoztak a ködből, acélos köszöntés bűgött el fejünk felett, s utána éles csattanással szórta szét soraink között*

1914

golyózáporát, és túrta fel a nedves talajt. Még mielőtt eloszlott volna ez az acélfelhő, kétszáz torokból tört elő az első »hurrá« a halál első hírnökei felé! Most aztán elkezdődött a kattogás, zúgás, zengés, üvöltés. Mindenki előre-tört, lázas szemekkel, egyre gyorsabban, míg végre a hátrahagyott répföldeken túl, a sövényeknél megkezdődött a közelharc. A távolból dal hangjai törtek elő, amelyek egyre közelebb és közelebb jutottak, századról századra szálltak, éppen akkor, midőn a halál javában szedte sorainkból áldozatait. A dal elérkezett hozzánk, és mi továbbadtuk. »Deutschland, Deutschland, über alles, über alles in der Welt!« Négy nap múlva visszaindultunk. Még a lépésünk is megváltozott, a 17 éves ifjak férfiakhoz hasonlítottak. A List-ezred önkéntesei talán nem tanulták még meg tökéletesen a harcászatot, de meghalni már úgy tudtak, mint az öreg katonák.”

A *Mein Kampf* A világháború című fejezetében voltaképpen ez az egyetlen, megközelítően részletes leírás a konkrét csatáról, amelyben Hitler részt vett. A bekezdést ezzel zárta: „Ez volt a kezdet. Így ment tovább évről évre, de a csataromantika helyébe egyre inkább a borzalom lépett. A lelkesedés lassan elcsendesedett, s a kitörő mámort megfojtotta a halálfélelem.” E sorokat olvasva az olvasónak olyan érzése támadhat, mintha Hitler a következő négy évben is hasonló tapasztalatokat szerzett volna. Ám nem így volt: a Gheluvelt körüli harc volt az egyedüli roham, amelyben az önkéntes részt vett.

1914. november 3-án örvezetővé léptették elő, s hat nap múlva saját kérésére küldönc lett az ezredtörzsnél. A tíz

küldönc egyikeként parancsokat vitt az ezredparancsnoktól a századok tüzelőállásába. Mindez egyáltalán nem volt veszélytelen feladat; jöllehet az ezredtörzset több kilométerrel a frontvonal mögött állították fel, mégis gyakran érte tüzérségi támadás. De a halál valószínűsége mégis kisebb volt, mint az első vonal lövészárkában. A hét küldönc – akikkel 1915-ben Fournes-ban együtt fényképezkedett – egyike sem vesztette életét a nyugati fronton. Ezzel szemben a List-ezred katonái közül minden negyedik meghalt.

Adolf Hitler egyetlen harci bevetése nem két hétig, hanem 1914. október 29-től november 9-ig tartott. Ezt követően hírvivőként már privilegizált helyzete volt, mert túlnyomórészt a frontvonal mögöttes területén tartózkodott. Később azonban számos beszédében háborús tapasztalatait emlegette. 1916. október 5-én megsebesült: két kilométerrel a frontvonal mögött, az ezredparancsnokság közelében gránátszilánk fúródott a bal combjába, s kórházba került. A súlyosan megtizedelt és a háborúba belefáradt List-ezredet kétéves nyugati frontszolgálat után kivonták a somme-i csata első vonalából, és egy nyugodtabb frontszakaszra helyezték át, ahol viszont megnőtt a parancsmegtagadások, a dezertálások és az öncsonkítások száma.

Könyvénel jóval konkrétan írta le az első csatáját két müncheni ismerősének. A német katonák négyszeri előrenyomulásának és négyszeri visszaverésének leírásából azonban hiányzott a *Deutschlandlied* első sorainak említése. Ezt a List-ezred századosának naplója és egy ott harcoló katona sem említette. Sőt, a bajor tartalékosok és

önkéntesek „tűzkereszt-ségének” egész leírása nem állja meg a helyét. A saját kezdeményezésre történő bátor előretörés és rohamozás helyett valójában a legtöbb katona megpróbált kitérni a gyilkos ellenséges tűz elől. Amikor Bassenheim százados rohamra szólította fel embereit, naplója szerint háromszor kellett a parancsot megismételnie, mielőtt a katonák mozdultak volna. Az első nap estéjén Hitler egysége is visszavonult, s ismét feladták „a német vérrrel megvásárolt földet”.

Hitler tehát a *Mein Kampf*ban a „tűzkereszttség” leírását heroizálta, később pedig a Langemarck-mítosz hivatalos propagandájával toldotta meg. 1914. november 11-én a belgiumi Langemarck helységnél egy értelmetlen támadás során a 120 000 fiatal, tapasztalatlan német katona kétharmada életét vesztette. A roham az első világháború után a hősiesség és áldozatkészség szinonimája lett. Az 1936. évi berlini olimpiai faluban felépített Langemarck-csarnok a fiatal hősök áldozatát testesítette meg a hazáért folyó harcban.

KITÜNTETÉSE

1918. augusztus 4-én Hitlert kitüntették az első osztályú Vaskereszttel, amelyet a legénységi állománynak ritkán osztogattak. Erre azonban egy szót sem veszteget a *Mein Kampf*ban. A német történészek ezt két okra vezetik vissza: különféle hírek keringtek arról, milyen teljesítményt díjaztak vele, illetve a kitüntetés kínos lett volna az an-

Hitler a katonatársaival

1916

Hitler katonatársával a fronton és katonai igazolványa

tiszemita Hitler számára. A hivatalos felterjesztés a nehézségek ellenére „fáradhatatlan” és „áldozatos” tevékenységét említette. Egyik

katonatársa visszaemlékezése szerint az „igazi frontkatonák” között sohasem volt titok, hogy a Vaskeresztet „sokkal gyakrabban osztogatták a front mögötti törzseknél, mint elől, a lövészárokokban”.

A másik körülmény az lehetett kitüntetése elhallgatásában, hogy felterjesztője Hugo Gutmann zsidó tartalékos hadnagy volt, aki példamutató tisztként már 1916 elején megkapta az első osztályú Vaskeresztet. Ezen túlmenően közrejátszhatott az a körülmény is, hogy a 6. bajor tartalékos hadosz-

tály, amelyhez ezrede is tartozott, külön készletet, 60 darab Vaskeresztet kapott az „utolsó harcokra”, háromszorosát a szokásos mennyiségnek.

Hitler 23 évvel később szűk körben azt mesélte, hogy „a világháborúban nem viseltem az első osztályú Vaskeresztet, mert láttam, hogyan adományozzák. Az ezredben volt egy zsidó, Gutmann, egyébként gyáva fickó. Ő viselte a kitüntetést. Kiábrándító és szégyenletes volt.” Hitler persze legfeljebb 34 napig viselhetne volna kitüntetését a front közelében, mivel 1918. augusztus 21-én telefonkezelői tanfolyamra küldték Nürnbergbe. Röviddel utána a List-ezred nagy brit offenzívába került és súlyos veszteségeket szenvedett. Hitler 1918. szeptember 27-én tért vissza a frontra, ám október 13-14-én

éjjel Ypern előtt klórgázgránátos pergőtűzbe került, ideiglenesen megvakult s a pomerániai Pasewalk városka kórházába került. Itt élte meg a német forradalmat, s határozta el végleg, hogy politikus lesz.

TANULNI KEZD

Felgyógyulása után, 1919 márciusában tért vissza Münchenbe, ahol politikai iskolája a hadsereg lett. A rövid életű müncheni tanácsköztársaság leverése után a „forradalmi események felülvizsgálatát végző bizottsághoz” vezényelték, amely a keleti frontról hazatért katonák részére szervezett tanfolyamokat, hogy a „katonák megismerkedjenek az állampolgári gondolkodásmód alapelveivel”.

Néhány bajtársával együtt úgy vélekedett, hogy a „novemberi gaztett pártjai”, a Centrupárt és a szociáldemokrata párt (SPD), nem tudják megmenteni Németországot a közeledő összeomlástól, s erre az úgynevezett „polgári-nemzeti” alakulatok sem alkalmasak. A tanfolyamon nagy érdeklődéssel hallgatta a tőzsde és a kölcsöntőke alapelveiről Gottfried Feder előadását, aki „kíméletlen brutalitással” állapította meg a tőzsde és kölcsöntőke éppen annyira spekulatív,

mint népgazdasági jellegét, s leplezte a kamat előítéletekkel teli szerepét. Mint írja: „A tőzsdei tőkének a nemzeti gazdaságtól való éles elkülönítése alkalmat nyújtott arra, hogy fellép-hessünk a német gazdaság nemzetközívé tétele ellen anélkül, hogy a tőke elleni harccal veszélyeztetnénk a független népi önfenntartás alapjait [...] a legnehezebb harcot nem az ellenséges népek ellen, hanem a nemzetközi tőke ellen kell megvív-nunk. Feder előadásá-

Számos kritikát figyelmen kívül hagyott, mert a bíróság előtt nehezen tudta volna bizonyítani a leírtakat. De felvette a harcot, ha keményebb támadás érte. 1932 februárjában például, amikor az *Echo der Woche*, a szociáldemokrata *Hamburger Echo* melléklete bejelentette, hogy „Hitler bajtárs” háborús szerepéről cikksorozatot indít, amelyben ezredtársa nyilatkozik a náci főnök első világháborús szerepéről. Bebizonyítja, hogy Hitler tíz nap-

ban az eljövendő küzdelem hatalmas jelszavát láttam [...]. Ismét tanulni kezdtem, és csak most jutottam el igazán a zsidó Karl Marx élete tartalmának és akaratának igazi megismeréséhez. Most értettem csak meg A tőkét, akárcsak a szociáldemokráciának a nemzeti gazdaság elleni harcát, amely valóban csak a nemzetközi pénz és tőzsde számára készíti elő az utat.” Már Feder első előadása (*A kamatrabszolgaság megtörése*) után „átvillant az agyamon, hogy megtaláltam egy új párt alapításának leglényegesebb fel-tételéhez vezető utat”.

KRITIKUS HANGOK

Hitlert természetesen zavarta, ha a tanúk – többnyire a sajtóban – ellentmondtak manipulált élettörténetének.

nál többet nem töltött az első vonalban, s azután azonnal küldöncnek jelentkezett az ezrednél. Négy évig alkalma lett volna kitüntetnie magát az első vonalban, de erre az utolsó pillanatig várt. Vagyis: „óvatossága nagyobb volt, mint becsvágya.” A hamburgi tartományi bíróság azonnal leállította a cikksorozat megjelenését, amelyet ezután röplapként adtak ki. Az ismeretlen szerző azonban durva hibát követett el azon állításával, hogy Hitler osztrák dezertőrként lépett be a bajor hadseregbe. Hitler végül megnyerte a pert, de a bíróság kimondta, hogy *Echo der Woche* nem minden állítása hamis.

Az NSDAP hatalomra jutása után már senki sem merészelt hasonló kritikát gyakorolni vele szemben. Még Anton Drexler sem, akit zavart Hitler leírása a DAP-ba való belépéséről:

„Így jelentkeztem a Német Munkáspárt tagjának, és hetes számmal kaptam egy ideiglenes tagsági igazolványt.”

De 1940 januárjában Drexler már nem bírta tovább, s levelet írt Hitlernek: „Senki sem tudja jobban, mint Ön, Führerem, hogy Ön sohasem a párt hetedik tagja, hanem legfeljebb a bizottság hetedik tagja volt, amelybe én kértem fel, hogy lépjen be toborzási vezetőnek.”

Valójában a DAP-nak kezdetben 50-60 tagja volt, s nem rendelkezett nyomtatott tagsági könyvvel. Csak 1920 elején készült ilyen igazolvány; s hogy a pártot erősebbnek mutassák, a számozás 501-gyel kezdődött. Drexler az 526., Hitler az 555. tag volt, vagyis valójában az 55. az összesen kb. 200 párttag között. ♦

Hitler bajtársai körében a katonai kórházban

◆
Hitler ülőportréja
SA-uniformisban, 1929
◆

HITLER

ÚTJA A HATALOMIG

PÁRTON BELÜLI HARCOK A FÜHRER-ELV JEGYÉBEN

*„Uraim, hagyják, hogy ezután a mozgalom érdekeinek a képviselője az én gondom legyen! Amíg személyes felelősséget viselek, addig nem vagyok hajlandó megengedni, hogy bármiféle feltételeket támasszanak... Mostantól kezdve pedig engem terhel a teljes felelősség mindazért, ami ebben a mozgalomban történik” – mondta 1925 februárjában, a párt újjászervezésekor a müncheni Bürgerbräukellerben háromezer híve előtt. Szavait a tömeg ovációval és Heil! kiáltásokkal fogadta. Mindenki felállt s a *Deutschland über alle*st énekelte.*

Hitler már 1920 februárjától törekedett vezetői igénye érvényesítésére, de komolyabban csak szabadulása után jelenthette be terveit. Párton belüli ellenlábasaival sokáig halogatta az összecsapást. 1930-ban a balról támadó Otto Strasser vitájuk után meghátrált s kilépett a pártból. Testvére, Gregor, a „szervezőzseni” 1932-től már Hitler hatalmi pozícióját veszélyeztette. Bár 1932 végén ő is lemondott a vezetői posztokról, 1934 nyarán áldozatául esett a „hosszú kések éjszakájának”. Ernst Röhm SA vezérkari főnök szintén balról érkező milíciaterve pedig a Reichswehr hosszú távú pozícióit veszélyeztette, ezért neki is buknia kellett.

1934. június 30-i meggyilkolásuk után Hitlernek nem maradt komolyabb ellenfele a náci pártban. Ettől kezdve a rendszer Hitleren állt vagy bukott. A pártban és a náci rendszerben a döntési hatáskört és a parancsadás menetét a Führer-elv határozta meg: „*valamennyi vezető – Führer – tekintélye lefelé és felelőssége felfelé*”, illetve a „többségi és tömegrendelkezés parlamenti elvének” elvetése. Elvben mindez szigorú, fentről lefelé irányuló parancsnoklási struktúrát jelentett, a gyakorlatban azonban számos hatalmi és kompetenciavitával járt, s több központú párt- és állami struktúrát eredményezett.

1919. szeptember 12-én Hitler a hadsereg hírszerzésének megbízásából Münchenben részt vett az Anton Drexler lakatos és Karl Harrer újságíró által azon év elején alapított Német Munkáspárt (Deutsche Arbeiterpartei – DAP) mintegy negyvenfős rendezvényén, majd a Reichswehrtől való elbocsátása után csatlakozott a párthoz.

A PÁRT

1920. február 24-én a párt Nemzetiszocialista Német Munkáspártra (Nazionalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei – NSDAP) változtatta a nevét, s ekkor mutatta be 25 pontos programját, amely a korabeli faji-nemzeti eszmiséget antikapitalista felhangokkal ötvözte. Az etnikai határoknak megfelelő Nagy-Németországot, gyarmatokat, erős központi kormányt, földreformot, a kamatok megszüntetését, a trösztök államosítását s a nagy áruházak köztulajdonba vételét követelte. Sürgette a munkások részesedését a nagyvállalatok nyereségéből, a halálbüntetés bevezetését az uzsorásokkal szemben s a népoktatás fejlesztését. Faji elveken alapuló törvénykezést kívánt, s az állampolgárság megtagadását a zsidóktól. Az erkölcsösség tala-

ján álló „pozitív kereszténység” kívánalmát hirdette, és a germán faj morális fölényét hangoztatta.

Hitler javaslatára a párt tömegagitációba kezdett. A belső programviták elkerülése érdekében egy vezérelvű párt felépítése mellett kardoskodott. Az 1921. július 29-én tartott rendkívüli taggyűlésen Hitlert választották elnöknek, aki az új alapszabály értelmében a pártot az elnökség többségi határozatától függetlenül vezette.

1923-ban Hitler iránt a társadalmi körteitől távol eső emberek is élénken érdeklődtek: Kurt Lüdecke, a „nagyvilági” férfi, aki 1923 végére már szinte minden jövedelmét a pártra költötte; Ernst „Putzi” Hanfstaengl, egy műkereskedő család sarja és felesége, Helene; Elsa és Hugo Bruckmann, az antiszemita kiadótulajdonos, aki publikálta Houston Stewart Chamberlain műveit; Bechstein zongoragyáros felesége; a Wagner-kör; a rigai Max Erwin von Scheubner-Richter és mások. Külföldi pénzadományok érkeztek Svájcból, orosz emigránsoktól, a francia jobboldaltól.

Az 1923. november 8–9-i puccskísérlet után Hitler börtönbe került. A puccskísérlet negatív tapasztalatai (az egyesség hiánya, a polgári politikusok és a felső katonai vezetés megbízhatatlansága) arra az elhatározásra juttatták, hogy cselekvőképességét sohasem adja fel, s nem teszi magát függővé olyanoktól, akiket nem tud ellenőrizni.

Olyan szervezetet kívánt felállítani, amely teljesen az ő irányítása alatt áll. Idő előtti szabadulása után, 1925. február 27-én újjáalakította a pártot, amely legális politikai erővé vált. Az 1926. februári vezetőségi ülésen ismét megszilárdította pozícióját, s ő határozta meg a párt törekvéseit.

Politikai stratégiáját kezdettől fogva két tapasztalat alapozta meg: az első világháborús vereség sokkja (vagyis nem ismétlődhet meg többé 1918 novembere) és a tömegek mozgósíthatósága a nagynémet állam hatalmi céljaiért (hogy a német nép fajielit-jellegét bizonyítva átvegye Európában a hegemoniát). A német világhatalmi pozíció elérése érdekében először a belpolitikai alapokat, a belső egységet és az egész nép lélektani és anyagi hadrafoghatóságát kívánta megteremteni, egyúttal minden ezt akadályozó tényezőt megszüntetni, majd „*az egész fajt zártan ráállítani a külpolitikai célokra*”.

A nemzetiszocializmus a megszokott nemzetnek igazságosabb, „*népi és faji tudatban egyesített teljesítményközösséget*” követelt és ígért. Az NSDAP-val ütőképes szervezetet kívánt felállítani, amely egyrészt aktív propagandával képes harcolni belpolitikai ellenfeleivel, másrészt erős is fel tud mutatni velük szemben. Ehhez szövetségest próbált találni a politikai erők között, amelyek legalábbis részben hasonló célokat követnek (hadsereg, bürokrácia,

—
Franz Pfeffer von
Salomon és Gregor
Strasser, 1930
—

jobboldali pártok, katonai szövetségek, gazdaság). A nemzetiszocializmus célját a harcias, önzetlen, engedelmes és hűséges új ember („fajtiszta árja”), az új állam (pártok nélküli népközösség, diktatúra; példakép a hadsereg-szerveződés) és az új politika (a Karl Haushofer elméletére támaszkodó élettér) kialakításában jelölte meg.

A BÁZIS

A weimari köztársaság külső megszállás idején az NSDAP nem ért el feltűnő sikereket. 1928 végén körülbelül 100 ezer tagot számlált; a májusi Reichstag-választásokon 810 ezer szavazatával (2,6 százalék) 12 mandátumot szerzett. 1929-ben további 48 képviselője foglalt helyet 13 tartományi gyűlésben. Az NSDAP dinamikája döntően a helyi csoportok önálló bevetésén nyugodott. Szervezeti struktúrája, a párttagság többségét jellemző hit és követési hajlandóság, valamint a Führer-kultusz kiiktatta a program- és stratégiávitákat.

Amikor 1930-ban a gazdasági világválság pusztító hatása érvényesült, az NSDAP megkísérelte a nacionalista-antidemokratikus erők nagy részét táborába vonni. A pártnak 1933. januárban 850 ezer tagja volt.

Társadalmi összetételét tekintve egyre inkább néppártnak felelt meg; választói és tagjai túlnyomórészt a középrétegekből kerültek ki. Jelentős támogatói akadtak a felső rétegekben, valamint a nem szociáldemokrata és nem kommunista, főleg protestáns munkásság soraiban. A felső és középrétegek a párttól remélték a marxista veszélytől való védelmet. Egzisztenciális félelem és identitásválság miatt sok kereskedő, iparos, paraszt, tisztviselő és alkalmazott gyülekezett a horogkereszt alatt. Ifjú, dinamikus mozgalomnak tüntette fel magát, amely már leküzdötte a szociális ellentéteket, megbecsült nemzeti értékeket képvisel, s minden energiáját a csődöt mondott rendszer felszámolására irányítja. Az általános parlamentellenes hangulatban növekvő vágyakozás alakult ki egy „erős ember” iránt.

Az NSDAP kilátásai a pusztító gazdasági válság súlyosbodásával (1932 márciusában 6,13 millió munkanélküli) párhuzamosan javultak. Az 1930. szeptember 14-i Reichstag-választás eredménye teljesen új perspektívát nyitott a párt számára, mivel nem jött

létre parlamenti többség. A szociáldemokratákat sem Brüning, sem Hindenburg nem kívánta ismét bevonni a kormányalakításba, a későbbiekben pedig szívesen felváltották volna őket a koalícióra hajlandó jobboldal kormányrésztételével. Így a nácik magatartásának hirtelen központi jelentősége lett a politikai erőjében. A Centrumtól az elnöki rendszer nyílt támogatóiig mindenki velük foglalkozott.

Mivel mind a konfrontatív utcai fellépések (a köztársaság „halálra verése”), mind a permanens politikai válság (a köztársaság „halálra választása”) bizonytalan kimenetelű volt, az NSDAP a köztársaság hatalmi struktúráiba való behatolással igyekezett olyan pozícióba jutni, amelyben a párt ereje az állami hatalom birtokosaival egyetértésben vagy azok tűrésével alkalmazható a gyűlölt belső ellenséggel szemben. A párt szemszögéből három lehetőség nyílt a birodalom politikájának befolyásolására: kormányközbe vagy kormányra jutni egy jobbközép koalícióban Brüning alatt; nyerni a birodalmi elnökválasztáson 1932-ben; a birodalmi elnök meggyőzése egy jobboldali írá-

nyultságú szakmai kabinet kinevezéséről. Hindenburg fenntartásait a nácik saját erőből nem tudták eloszlatni, ezért történelmi felelősség terheli a Schleicher és Papen körüli konzervatív-nemzeti köröket, valamint Hindenburg személyes és hivatali környezetét, amelynek tagjai a tényleges veszély könnyelmű alábecsülésével azt szuggerálták az elnöknek, hogy a jobboldali koalíció kínálja az egyedüli kiutat a nácizmus megzabolázására.

Hitler jellegzetes esőkabátjában, 1924

AZ NSDAP PROGRAMJA

890 szóból állt az NSDAP 25 pontos, 1920. február 24-én elfogadott programja, amelyet Hitler tényleges hatalomátvétele után a pártban ismertetett. Egyebek mellett Nagy-Németországot, a versailles-i szerződés semmissé nyilvánítását, a zsidók teljes kirekesztését és új életteret követelt. Már a preambulumban rögzítették, hogy ez marad az NSDAP egyedüli programja.

1925. augusztus 21-én, a meghíúsult puccskíséret után, a párt újjáalaku-

A THULE TÁRSASÁG

A társaságot 1918 novemberében alapította Rudolf von Sebottendorf (1875–1945), aki okkultizmussal, az iszlám miszticizmussal, alkímiával, szabadkőművességgel, rózsakeresztes és egyéb tanokkal foglalkozott. A páholszerűen működő szélsőjobboldali titkos szervezet pångermán, köztársaságellenes, hazafias és antiszemita csoportok csúciszerveként működött. Taglétszáma ideiglenesen elérte az 1500 főt. Az új tagoktól három generációra visszamenő árjaigazolást kértek. 1919 augusztusától saját sajtóorgánummal, a *Münchener Beobachter*rel rendelkezett.

A marxizmus ellensúlyozására az ipari munkásság körében hirdették a thulista

eszméket. 1918-ban Karl Harrer elnökletével megalakult a Munkás Politikai Kör, amelyből 1919-ben a Német Munkáspárt (DAP) nőtt ki. Egy év múlva Adolf Hitlerrel az élen a párt Nemzetiszocialista Német Munkáspárttá (NSDAP) alakult. Az egyik Thule-tag tanácsára lett a nemzetiszocializmus szimbóluma a horogkereszt – a jobbra forgó svasztika, ahogy Hitler tervezte. A szanszkrit svasztika szó szerencsét, jólétet jelent.

A társaság belső magja hitt abban, hogy a Thule a messiás északon fekvő legendás szigethez, Atlantiszhoz hasonlóan egy ősi, magas szintű civilizáció központja volt. A hiedelem szerint nem semmisült meg minden titka, de ami megmaradt, azt ősi, intel-

ligens lények őrzik, akikkel csak egy valóban beavatott képes mágikus-misztikus rituálék révén kapcsolatot létesíteni. Az ilyen embert természetfeletti erővel és energiával ruházzák fel. A társaság meggyőződése szerint ezen energiák révén lehetne megteremteni az „árja szuperembereket” és elpusztítani az „alsóbbrendű” fajokat. Ezért tagjai a berlini okkultista körökkel tanulmányozták a teozófiát és az ezoterikus miszticizmust. Titkos szezánokon vettek részt, kutatták az ősi germán múltat, a germán mítoszokat is. A Thule a náciizmus bölcsője volt. Nagymestere Dietrich Eckhart Hitlerben fedezte fel az új Messiást. Ő pedig neki ajánlotta a *Mein Kampf*ot.

lása során megerősítették, hogy az 1920. februári program továbbra is érvényben marad. Sőt, amikor a birodalmi kancellária 1941–1942-ben előkészületeket tett Hitler utódjának kiválasztására, a jövő „Führernek” a „szénatus” előtt fel kellett esküdnie az 1920. februári programra. Az NSDAP programja 1945. október 10-ig, a pártnak a Szövetséges Ellenőrző Tanács általi formális feloszlataáig változatlanul érvényben maradt.

Az új birodalmi kormány kancellárjaként Hitler az 1933. február 1-jei rádióbeszédében hirdette meg a kormány célkitűzéseit. Ekkor még nem használta könyvének formuláit, de érezhető a hasonlóság. A *Mein Kampf*hoz hasonlóan a „marxizmusnak”, a „bolsevizmusnak” és a „zsidóknak” egyaránt „megsemmisítést” jósolt. Kormányprogramjában kijelentette, hogy „14 év marxizmus romba döntötte Németországot”. Néhány nap múlva betiltották a szociáldemokrata újságokat, pártgyűléseket, s önkényes letartóztatások történtek. Tízezrek vesztették el szabadságukat, bántalmazták őket, százakat meggyilkoltak. Hasonlóak voltak az első zsidóellenes intézkedések. A rendőrség már 1933 februárjában alig lépett fel az egyéni antiszemita kilengések ellen. Április 1-jén bojkottot hirdettek a zsidó üzletek ellen, április 7-én pedig törvényt hoztak a hivatásos tisztviselői réteg helyreállításáról, amelybe zsidók nem kerülhettek be.

Miközben Hitler számos belpolitikai lépése azt a benyomást keltette, hogy alapjában a *Mein Kampf*ban megfogalmazott világnézetét követi, a kül-

KARL MAYR
1883–1945

Német vezérkari százados, aki 1919–1920-ban Hitlert foglalkoztatta a Reichswehr hírszerző részlegében, majd elindította politikusi pályáját. Erich Ludendorff tábornok személyesen parancsolta meg neki, hogy építse be Hitlerre az Anton Drexler lakatos és Karl Harrer újságíró vezette Német Munkáspártba (DAP). Hitler 1919 júniusában titkos ügynök lett, s a kommunistaszimpatizánsokról jelentett. Mayr 1925-ben szembekerült a náci mozgalommal, s a szociáldemokrata párt (SPD) félkatonai szervezetének (Fekete-Vörös-Arany Birodalmi Zászló) tagja lett. 1933-ban, az NSDAP hatalomra jutásakor Franciaországba menekült, de 1940-ben, Franciaország elfoglalása után a Gestapo letartóztatta és előbb a Sachsenhausen, majd 1943-ban a Buchenwaldi koncentrációs táborba viték. 1945. február 9-én a brit légi erők bombázása során életét vesztette.

politikáról ez nem mondható el, sőt az 1933. május 17-i „békebeszéde” után úgy tűnt, hogy fontos pontokban elmentmond a könyvében kifejtett meggyőződésének. Kijelentette, hogy Németország „mindenkor hajlandó lemondani a támadó fegyverekről, ha a világ többi része is ezt teszi”. Sőt: „Németország hajlandó ünnepélyesen belépni minden megnemtámadási egyezménybe, mivel Németország nem gondol támadásra, hanem csak saját biztonságára.” Kijelentései összeegyeztethetetlenek voltak a *Mein Kampf*ban leírtakkal.

AZ SA A MEIN KAMPFBAN

Hitler a *Mein Kampf*ban terjedelmes fejezetet szánt az SA jelentőségének és a szervezet alap gondolatának kifejtésére: „Az NSDAP alapításával keletkezett először olyan mozgalom, amely a régi pártoktól eltérően nem a múlt visszaállítását, hanem a mai képtelen állami szervezet helyébe organikus népi állam megteremtését tűzte ki célul. [...] eszméit ugyan szellemileg terjeszti, de azokat szükség esetén erővel is megvédelmezi [...] a cél eléréséért semmilyen áldozattól sem riad vissza.”

A rohamosztagosok kiképzésénél – a testi erő fejlesztése mellett – a nemzetiszocialista eszme tántoríthatatlan képviselőivé nevelést és a legnagyobb fegyelem kialakítását tekintették fő célnak. Mivel az SA nem katonai alakulat s nem titkos szövetség,

1 a kiképzésben nem katonai, hanem párt szempontoknak kell érvényesülniük;

2 a titkos jelleg elkerülésére meg kell jelennie a nyilvánosság előtt, minden tagját meg kell ismertetnie a mozgalom eszméjének nagyságával és rá kell nevelnie az eszme képviselőjére, hogy feladatát egy új nemzetiszocialista népi állam megteremtésében lássa;

3 az SA szervezeti beosztása, ruházata és felszerelése ne a régi hadsereg mintájára, hanem a hivatásának megfelelő célszerűségi szempontok szerint készüljön.

Hitler szerint az SA-ra hatással volt a hazafias egyesületek 1922. nyári tüntetése a müncheni Königlitzon a köztársaságot védő törvény ellen. 1922-ben pedig az SA Münchenből különvonatot indított a koburgi „német napra” 14 századba osztott nyolcszáz embere számára; „a következő reggelen a vörös rémuralom alatt szenvedő Koburg városban valósággal legázoltuk a vörösöket”.

AZ SA A VALÓSÁGBAN

Az NSDAP paramilitaris harci szervezete, a rohamosztag (Sturmabteilung – SA) a weimari köztársaság kezdetén, 1920. november 4-én alakult a pártrendezvények, politikai felvonulások védelmére és a politikai ellenfelekkel való összecsapásra. Az első világháború után többnyire egykori katonákból létrejött csapat a katonai szervezetségre épült.

Taglétszámának alakulásáról pontatlan adatok állnak rendelkezésre: 1921-re 300 tagot adnak meg, s az 1923. novemberi müncheni Hitler–Ludendorff-puccsban állítólag 1500 fő vett részt. A puccsot követő betiltása után az SA 1924. április–1925. február között frontosztagnak (Frontbann) hívta magát. Taglétszáma annak ellenére nőtt, hogy számos betiltás, személyes és politikai konfliktusok, kizárások és kilépések gátolták fejlődését. 1932 elején körülbelül 420 000, 1934-ben pedig 4,2 millió tagot számlált. A „hosszú kések éjszakája” után csökkent a létszám: 1935-ben már csak 1,6 millió, 1938-ban 1,2 millió s 1940-ben 900 000 tagja volt.

Az SA utánpótlása főleg a Hitler-Jugendből származott, amelynek formációi megfeleltek az SA-ének: tengerészeti, lovas-, híradó-, utász- és egészségügyi egységek. A Feldherrnhalle őrezred hat, kaszárnyákban elhelyezett rohamegységből állt Berlin, München, Hattingen, Krefeld, Stettin és Stuttgart székhellyel. A bevetési cso-

portok feladata az állam és a párt szolgálati helyeinek őrzése volt.

Az SA mint paramilitaris pártcsapat tényleges szervezője – több elődje ellenére – Ernst Röhm volt. Katonailag képzett utódja 1926–1929 között Franz Pfeffer von Salomon nyugalmazott százados volt, majd Hitlerrel történt szakítása után Hitler vette át a szervezet vezetését, és ő maradt a legfőbb SA-Führer. 1920–1930 között Hitler alatt Otto Wagener volt az első vezérkari főnök. Hitler 1931-ben nevezte ki az SA vezérkari főnökének barátját, Ernst Röhmöt, aki 1934 júniusáig, meggyilkolásáig töltötte be a posztot. Őt Viktor Lutze SA-Obergruppenführer követte, aki 1943-ban halálos bal esetet szenvedett. Utóda a szárszói SA-Führer, Wilhelm Schepmann lett.

A barna egyenruhás paramilitaris csapat 1933 előtt „az utca meghódításával” egészítette ki a náci pártszervezet politikai harcát. Ezért az 1920-as évek végén a nagyvárosi munkáslakónegyedekben ún. „rohamkocsmákat” (Sturmlokale) hoztak létre. Ezeket azokból a találkozóhelyekből és törzskocsmákból alakították ki, ahol a szociálisan részben gyökértelen és a nemzetiszocializmusban politikai perspektívát keresők – gyakorta fiatalok is – találkoztak. Az SA terrorja a kommunisták (KPD) és híveik ellen túlnyomóan ezekről a sokszor lakáspótló támaszpontokról szerveződött. A provokációkból és nagy brutalitással folytatott utcai harcokból erőszakspirál alakult ki, s az időnként szinte polgárháborús viszonyok leküzdését sokan Hitlerrel és az NSDAP-tól remélték. 1932 nyarán ugyanis a német történelem legvéresebb választási küzdelme zajlott. A jobboldal (SA, SS, Stahlhelm–Acélsisak) és a baloldal (Vörös Frontarcos Szövetség, Birodalmi Zászló) paramilitaris szervezetei közötti véres összecsapások egyedül 1932. június–júliusban 300 halottat és 1100 sebesültet követeltek.

Hitler 1933. január 30-i birodalmi kancellári kinevezését követően az SA a „Harmadik Birodalom rendező tényezője” lett, s politikai ellenfeivel megkezdte a „régii számlák kiegyenlítését”. 1933. február 22-én Hermann Göring megbízott porosz belügyminiszter az SA-ból, az SS-ből és a Stahlhelmből rendezetileg segédrendőrséget állított fel. Így az SA államilag legitim letartóztatásokat hajthatott végre és saját börtönöket rendezhetett be a szárszói

1919. szeptember 12. Hitler informátori minőségben megjelent a Német Munkáspárt (DAP) gyűlésén, majd a pártba is belépett

1920. február a Német Munkáspárt (DAP) NSDAP-ra változtatta a nevét

március 12–13. a Kapp-puccs Berlinben; Mayr százados Berlinbe küldte Dietrich Eckartot és Hitlert, hogy tájékoztassák Kappot a müncheni helyzetről, de már a puccskíséret leverése után érkeztek

március 31. fizetését eddig a hadseregtől kapta; kilépésekor Mayr magával vitte az Ernst Röhm százados által alapított radikális, nacionalista katonatisztek klubjába, az Acélökölbe

december 16. megvásárolták a *Völkischer Beobachter* című lapot; a „harsonás” az év végéig több mint harminc tömeggyűlésen szónokolt; Hitler népszerűségének köszönhetően a párt 1920 januárjában 190 főt számláló taglétszáma az év végére 2000-re, 1921 augusztusára pedig 3300-ra emelkedett

1921. február 3. az NSDAP nagygyűlése a müncheni Krone Cirkuszban 6000 résztvevővel a háborús jóvátétel nagysága ellen; Hitler *Jövő vagy bukás* címmel tartott szónoklatot, amelyben elítélte a Németországra kényszerített „rabszolgaságot”, és ostromozta a kormány gyengeségét

január–június között 39 cikket írt a *Völkischer Beobachter*-re; 1921-ben Münchenben 28, más bajor városokban 12 tömeggyűlésen szónokolt az újonnan megalakult SA tagjai előtt. „München királya” – érvelt a völkisch jobboldal – sofőr vezette nagy autóval hurcoltatja magát Münchenben, s idejének jelentős részében kávéházakban (Heck, Neumaier) üldögél udvartartásával

április Hitler elhárította a szintén völkisch Németiszocialista Párt (DSP) és az NSDAP szervezeti egyesülését

május Hitler nyilatkozott a *Deutsche Zeitung* pángermán lapnak: ő csupán egy „agitátor, aki tudja, hogyan kell összefogni a tömegeket”

június Eckart társaságában a *Völkischer Beobachter* megmentésére pénzgyűjtő körútra utazott Berlinbe

július 11. dühösen és méltatlankodva kilépett a pártból

július 20. a zsúfolásig megtelt Krone Cirkuszban ismét bebizonyította szónoki tehetségét. Bírálóinak Hess válaszolt: „Azt hiszik, az emberek nélküle is ott tolongának a Krone Cirkuszban?”

- **július 26.** Eckart és Drexler közbenjárására lépett be 3861. tagként ismét az NSDAP-ba
- **július 29.** A Hofbräuhaus nagytermében megtartott rendkívüli taggyűlésen (554 fizetett tag) megvédte magát, s elfogadta a párt elnöki tisztét; az általa sietve összeállított szervezeti szabályzat új, diktatórikus hatalommal ruházta fel (Führer-elv)
- **1922. január** a bíróság három hónap börtönbüntetésre ítélte, de „jó magaviselete miatt” csak egy hónapot (1922. június 24-től július 27-ig) kellett leülnie a müncheni Stadelheim börtönben; „*Nem vagyok más, csak egy gyűlésező harsonás*” – mondta 1922-ben Arthur Moller van den Brucknak
- **október 8.** Julius Streicher, a frankföldi Deutsche Werkgemeinschaft vezetője felajánlotta szervezetét az NSDAP-nak; a párt taglétszáma 30 000 főre nőtt
- **október 14–15.** az SA 800 fős egysége részt vett a coburgi német napon; Hitler nagy propagandagyőzelmé
- **1923. január** Hitler a Krone Cirkuszban először emlegette „novemberi bűnözőkként” az 1918. novemberi szociáldemokratá politikusokat
- **január 27–29.** az NSDAP első „birodalmi pártnapja” Münchenben; Hitlert a Hofbräuhaus nagytermében „megváltóként” üdvözölték
- **március 31.** a franciák géppuskával az eseni Krupp-gyár munkásai közé lőttek (13 halott, 41 sebesült); Hitler ismét propaganda-hadjáratba kezdett
- **tavasza** Hitler az SA Reichswehr általi kiképzését a franciák elleni „frontális támadás céljaival” magyarázta
- **május 1.** Hitler a Krone Cirkuszban bejelentette: megszületett a nemzetiszocialisták egysége a Bund Oberlanddal, a Bund Blücherrel, a Reichsflaggával és a Wikingbunddal
- **szeptember 1–2.** Hitler a nürnbergi német napon szónokolt Ludendorff tábornok, Ludwig Ferdinand bajor herceg és Kriebel ezredes, a „hazafias szervezetek” vezetőjének oldalán
- **november 8–9** sikertelen Hitler–Ludendorff-puccs Münchenben
- **november 11.** Hitler letartóztatása
- **november 23.** az NSDAP és a KPD betiltása
- **1924. április 1.** Hitlert a bíróság öt év fogságra ítélte
- **május 8.** a müncheni rendőrség javasolta kitoloncolását, de az osztrák hatóságok szeptemberben nem fogadták be

Hohnsteinben, a Drezda melletti Dürrgoy táborban és a berlini General-Pape utcában. Korábban a „rohamkocsmák” „bunkernek” nevezett pincéi szolgáltak börtönként. Az SA legényei őrizték az 1933-ban a Berlin melletti Oranienburgban és Wuppertalban berendezett SA – „védőőrizetesnek” nevezett – koncentrációs táborokat. Az SA ismertté vált terrortevékenységéhez tartozott a zsidó üzletek birodalmi méretekben megszerzett bojkottja 1933. április 1-jén.

Az 1933-as „forradalmi év” intézkedései közé tartozott, hogy SA-vezetők rendőrkapitányi, polgármesteri és tartományi elnöki pozíciók önkényes átvételével befolyásos közigazgatási funkciókat szereztek. A nemzetiszocialista állam politikai konszolidálásának hitleri tervei azonban eltértek az SA vezérkari főnökének „második (szociális) forradalomról” vallott nézetétől, így lett nemkívánatos Röhmnek a pártban maradása. Ezért Hitler, Göring és az SS-vezetés a Reichswehrrel összhangban megrendezte az SA-vezetés sohasem létezett „államsínyének” („Röhm-puccs”) véres leverését.

A későbbiekben az SA főleg a fiatalok katonai kiképzésének segítségével és az utcai gyűlések biztosításában vett részt. Az 1938. november 9–10-i pogromban („birodalmi kristályéjszaka”) és a következő napokban az SA zsidó emberek kínzásával és meggyilkolásával, zsinagógák és zsidó tulajdonban lévő üzletek lerombolásával még egyszer megmutatta régi terrorista arculatát. A második világháború alatt az SA katonai szolgálatra be nem hívott tagjai a csapatok ellátásában, a katonai kiképzés segítségével, majd 1944 végétől a népfelkelők (Volkssturm) kiképzésében és erősítésében vettek részt.

Az 1945. májusi, feltétel nélküli német kapitulációt követően a Szövetéséges Ellenőrző Tanács 2. számú törvénye az SA-t az NSDAP-val és az SS-sel együtt feloszlatta.

AZ ÍRÁSTUDÓK LÁZADÁSA

1930-ban az NSDAP-n belül ismét felángolt a vita, hogy el lehet-e választani az eszmét a vezetőtől, vagyis érvényesüljön-e a Führer-elv. Különösen az Otto Strasser ellenőrzése alatt álló berlini Kampf-Verlag járt az élen a nemzetiszocializmus eltérő értelmezéséről szóló kiadványok publikálásában. Amíg a radikális, misztikus nacionalizmusból, harsány antikapitalizmusból,

szociális reformizmusból és Nyugat-elelenességből álló zavaros elméletük nem okozott kárt a pártnak, és nem veszélyeztették a helyzetét, Hitler alig vett róluk tudomást. Ám amikor Hitler kezdte szorosabbra fűzni kapcsolatait a polgári jobboldallal, Otto Strasser inkább a függetlenségét hangoztatta.

A leszámolás egyre közelebb került, amikor 1930 áprilisában a Kampf-Verlag továbbra is támogatásáról biztosította a sztrájkoló vasmunkásokat, annak ellenére, hogy Hitler – a nagyipa-

Otto Strasser

rosok kérésére – ezt határozottan megtiltotta. Ráadásul Goebbels már hetek óta háborgott Hitlernek a Strasser fivérek miatt, akiknek lapjai erős konkurenciát jelentettek az ő *Angriff*-ének. Április elején Hitler már cselekvésre kényszerült, amikor a Strasser-sajtó megkérdőjelezte döntését arról, hogy megszakítja a kapcsolatot Hugenberggel, és otthagyja a Young-terv ellen harcoló birodalmi bizottságot. „*Hitler tájékozik a dühtől [...] Hajlandó fellépni az ilyen írástudó tendenciák ellen, mivel ezek már számára is veszélyt jelentenek*” – jegyezte fel Goebbels.

Hitler az 1930. április 27-én megtartott nagygyűlésen elmondott kétórás beszédében ízekre szedte a Kampf-Verlagot és annak „szalonbolszevikjait”. A gyűlés végén bejelentette, hogy kinevezi Goebbelst a párt propagandafőnökének, de még mindig nem akarta kenyértörésre vinni a dolgokat Strasserékkal. Május 27-én Berlinben beszélgetésre hívta Otto Strassert a szállodájába. A súlyos pénzügyi gondokkal küszködő

Kampf-Verlag problémájának megoldására azt javasolta, kivásárolja a céget, s még azt is megígérte, hogy sajtófőnököt csinál Otto Strasserből. Ő viszont megmakacsolta magát; ekkor Hitler fenyegetésre váltott, s kilátásba helyezte a Kampf-Verlag betiltását.

Strasser a vitát ideológiai síkra terelve a vezetés és a szocializmus kérdését feszegette: „A vezérnek az eszmét kell szolgálnia. Csakis ennek tudjuk magunkat teljesen alávetni, mivel az eszme örök, a vezér pedig mulandó, így

Gregor Strasser

hibákat is elkövethet” – állította Strasser. „Égbekiáltó ostobaságokat beszél – vágott vissza Hitler –, ez a legviszatasztóbb demokrácia, amihez nem akarjuk, hogy bármi közünk is legyen. Számunkra a vezér egyet jelent az eszmével, és a párttagok csak a vezérnek kötelesek alávetni magukat.”

Strasser azzal vádolta Hitlert, hogy azért akarja megsemmisíteni a Kampf-Verlagot, mert a törvényességgel és a polgársággal való együttműködéssel „meg akarja fojtani a szociális forradalmat”. Hitler dühösen kijelentette, hogy Strasser szocializmusa „nem más, mint marxizmus”. A munkástömegek – folytatta – csak kenyeret és cirkuszt akarnak, és soha nem fogják megérteni, hogy mit jelent az eszme. „Egyetlen lehetséges változata van a forradalomnak, és az nem gazdasági, politikai vagy szociális, hanem faji jellegű” – jelentette ki határozottan. A nagytökével kapcsolatos álláspontjáról elmondta, hogy szó sem lehet államosításról vagy munkásirányításról. Egy erős

állam legfontosabb feladata annak biztosítása, hogy a termelés a nemzeti érdeket szolgálja. „Egy intellektuális fehér zsidó, semmi tehetsége a szervezéshez, velejéig marxista” – mondta ki Hitler a megsemmisítő ítéletet Otto Strasserről.

Strasser – huszonöt támogatójával együtt – már számított a kizárásra, ezért július 4-én nyilvánosan kijelentette, hogy „a szocialisták távoznak az NSDAP-ból”. A lázadók így önszántukból tisztították meg a pártot maguktól. „Az írástudók lázadásáról kiderült, hogy nem volt több, mint vihar egy pohár vízben. Otto Strasser teljes vereséget szenvedett” – írta Goebbels.

Otto Strasser az NSDAP-ból kikerülve a jelentéktelenség mocsarába süllyedt; egyetlen jelentősebb náci vezető sem követte, az ügynek nem voltak utórezgésai, s a lázadás egyik napról a másikra a feledés homályába merült. Gregor Strasser is megszakította a kapcsolatot öccsével, s elhatárolta magát nézeteitől. A Strasser-klikk felszámolásával minden ideológiai vita véget ért a pártban. Egyértelművé vált: a vezér és az eszme azonos fogalmak.

Az Otto által alapított, később a Fekete Fronttá átalakult Forradalmi Nemzetiszocialisták Harci Közössége csupán egy aprócska, szélsőjobboldali szekta maradt. Otto 1933-ban emigrációba vonult: előbb Ausztriába, majd Prágába, Svájcba és Franciaországba menekült; 1941-ben Kanadába költözött, s onnan folytatta harcát Hitler ellen. Goebbels 500 000 dolláros vérdíjat tűzött ki a fejére.

Otto Strasser 1955-ben tért vissza az NSZK-ba. 1956-ban megalakította a Német Szociális Uniót, amelynek 1962-ig volt tagja, de politikai befolyása jelentéktelen maradt.

GREGOR STRASSER SZOCIALISTA ALTERNATÍVÁJA

Gregor Strasser (1892–1934), a bajor jogászcsaládból származó fiú 1914-ben gyógyszerésznek készült a müncheni Ludwig-Maximilians Egyetemen, de még ugyabban az évben önkéntesként jelentkezett a bajor hadseregbe. A nyugati frontról főhadnagyként, a Vaskereszt két fokozatával szerelt le. 1918 végén tért haza, s az erlangeni egyetemen folytatta félbeszakadt tanulmányait. 1919 májusában csatlakozott Epp szabadcsapatához, amellyel részt vett a müncheni tanácsköztársá-

- **december 17.** Hitler idő előtti elbocsátása a landsbergi fogságból. „Landsberg volt az én egyetemem” – mondta utána Hans Franknak
- **1925. február** az NSDAP újraalapítása
- **március 9.** a bajor hatóságok megtiltották számára a nyilvános szereplést
- **április 25.** Hitlert elbocsátották az osztórák állampolgárságból
- **1926. február 14.** Hitler 60 pártvezető bambergi tanácskozásán ismét megszállította hatalmát az NSDAP élén
- **július 3–4.** NSDAP-pártnap Weimarban – ismét beszélhetett
- **1927. január** Szászország oldotta fel elsőnek közszereplése tilalmát, majd március 5-én a bajor hatóságok is engedtek a nyomásnak
- **1928. május 20.** a Reichstag-választásokon az NSDAP százalmas, 2,6%-os (12 mandátum) eredményt ért el. Sokan úgy gondolták, hogy Hitler mozgalmának végleg befelelgett. De ő a kudarc után kijelentette: „A harc folytatódik!”
- **június** Berchtesgadenben elkezdte diktálni a *Mein Kampf* folytatását
- **szeptember vége** a porosz kormány feloldotta beszédtilalmát
- **november 16.** először tartott beszédet a berlini Sportpalastban *A harc, amely egyszer szétszakítja a láncokat* címmel
- **1930. szeptember 14.** a Reichstag-választásokon politikai földindulás: az NSDAP szavazatok 18,3%-át (107 mandátum) szerezte meg
- **1931. január 5.** Hitler hívására Ernst Röhm hazaérkezett Bolíviából, s az SA törzsfőnöke lett
- **október 11.** a nemzeti ellenzék képviselőinek találkozója Bad Harzburgban
- **1932. február 26.** állami hivatalnokká történt kinevezésével Hitler az állampolgárságot is megkapta, s indult a birodalmi elnökválasztáson (a március 13-i első fordulóban 30%-ot kapott)
- **február 27.** a berlini Sportpalastban 25 000 ember előtt beszélt
- **április 13.** az SA és az SS betiltása
- **június 16.** az SA betiltásának feloldása
- **július 17.** „véres vasárnap” Altonában: lövöldözés az SA díszszemlájén
- **július 31.** a Reichstag-választásokon az NSDAP 37,4%-kal (230 mandátum) a legnagyobb párt lett a Reichstagban
- **augusztus 13.** Hindenburg birodalmi elnök megtagadta Hitler kancellári kinevezését
- **november 6.** a Reichstag-választásokon az NSDAP 33,1%-ot (196 mandátum) szerzett

- **november 19.** az üzleti élet 20 képviselője Hitler kancellári kinevezését sürgeti Hindenburgnál
- **november 24.** a birodalmi elnök változtatlan álláspontja: „Egy ön által vezetett elnöki kabinet óhatatlanul pártidiktatúrához vezetne, amely rendkívül módon kiélezné a német nép belső ellentéteit”
- **1933. január 4.** Hitler–Papen-találkozó Kölnben, Kurt von Schröder bankár házában (puhatolózás a Hitler–Papen-kormány alakításáról)
- **január 10–11.** második Hitler–Papen-találkozó a Ribbentrop-villában; Papen közölte, hogy Hindenburg továbbra sem hajlandó kancellárrá kinevezni Hitlert
- **január 15.** tartományi választások a 173 000 lakosú Lippe-Detmold miniállamban: az NSDAP 34,7%-ról 39,5%-ra növelte szavazatainak számát
- **január 22.** találkozó Oscar von Hindenburggal és Otto Meissnerrel, a birodalmi elnök államtitkárával a Ribbentrop-villában; Hitler a kancellári posztot követelte magának
- **január 28.** a Schleicher-kormányzat lemondása; Hindenburg első ízben mutatott hajlandóságot a Hitler-kabinet elfogadására
- **január 30.** déli 12 óra után Hindenburg elnöki dolgozószobájában kinevezte Hitlert birodalmi kancellárnak
- **február 1.** a Reichstag feloszlatása
- **február 27.** a Reichstag égése
- **március 5.** a Reichstag-választásokon az NSDAP 43,9%-ot szerzett
- **március 21.** Potsdam napja – a régi dicsőségen alapuló új birodalom létrejötte
- **március 24.** a felhatalmazási törvény – a Reichstag felhatalmazta a kormányt a törvényalkotásra
- **május 10.** a Német Munkafront (DAF) megalakulása; könyvégetések Németország városaiban
- **október 19.** Németország kilép a Népszövetségből
- **december 1.** törvény a párt és az állam egységéről
- **december** a birodalom és az IG-Farben „benzinszerződése”
- **1934. január 20.** törvény a nemzeti munkáról
- **április 20.** Heinrich Himmler a Gestapo vezetője
- **június 30.** Ernst Röhm meggyilkolása
- **július 20.** az SS önállóodik és Hitlernek rendelik alá
- **augusztus 2.** Hindenburg halála; Hitler „Führer és birodalmi kancellár”; a Reichswehr Hitlerre esküszik fel

ság leverésében. Még ugyanebben az évben „nagyon jó” minősítéssel letette az államvizsgát, s 1920-ban Landshutban telepedett le, ahol gyógyszerterát nyitott. Házasságából származó ikerfiai 1941–1942-ben a Szovjetunióban estek el.

A nacionalista érzületű háborús veterán 1921-ben lépett be az NSDAP-be, s 1925-ben, a párt újjáalakulása után Alsó-Bajorország gauleitere lett. A testes, esetlen patikus súlyos cukorbetegként is belevetette magát a sörcsarnoki verekedésekbe, amelyek után – kikapcsolódásként – Homéroszt olvasott eredetiben. Aktívan részt vett az 1923. novemberi müncheni puccsban, amiért másfél év börtönbüntetésre ítélték. Néhány hét után azonban szabadlábra került, s 1924 májusában beválasztották a bajor tartományi gyűlésbe, majd decemberben a Reichstagba is. Az NSDAP újjáalakítása után Hitler mellett a párt másik vezetőjévé vált. 1925. március 11-én Hitler megbízta, hogy szervezze meg a pártot Észak-Németországban is.

Testvérével a pártot „baloldali”, anti-kapitalista, szociálforradalmi irányba igyekeztek terelni, hogy megnyerjék a munkásságot. Strasser ezért részben támogatta a szociáldemokrata szakszervezetek sztrájktoekvéseit, s radikális antikommunizmus fenntartásával a Szovjetunió és Németország együttműködését szorgalmazta. Az 1925 szeptemberében megalakított Északnyugati Munkaközösségével (az NSDAP északi és nyugati gauleitereinek összefogása) megteremtette az NSDAP baloldali szárnyának társadalmi és gazdaságpolitikai összefogását.

Az 1926. február 14-i bambergi Führer-értekezleten azonban Hitler sikeresen lépett fel a „nemzeti-bolszevista” frakció ellen, s korlátlan vezetői befolyást igényelt magának a párton belül. Júliusban egy müncheni irányvonal-utasítással elrendelte az Északnyugati Munkaközösség feloszlatását, de tovább folyt a vita a párt irányvonaláról az inkább polgári nemzetiszocialistákkal, közöttük Alfred Rosenberggel.

1926 márciusában testvérével megalapította a Kampf-Verlagot, s 1926–1930 között kiadta a *Der Nationale Sozialist* című hetilapot. Az ellentétek csillapítására azonban kijelentette, hogy az antiszemitizmus és a szocializmus egyazon érem két oldala. A Hitlerrel már korán kibontakozó ideológiai és politikai szembenállása ellenére 1926-ban birodalmi propagandavezetőnek, majd 1928-ban birodalmi szervezési vezetőnek nevezték ki.

tőnek, majd 1928-ban birodalmi szervezési vezetőnek nevezték ki.

Strasser a következő években teljesen átszervezte a párt regionális és vertikális felépítését: az NSDAP fokozatosan szigorúan központosított szervezet lett, saját ellenőrző apparátussal és hatékony propagandaeszközökkel. Szervezőtehetsége nyomán a délnémet töredékpárt „nagynémet” tömegpárttá vált. Az NSDAP-t főleg Észak- és Nyugat-Németországban sikerült erős szervezetté fejlesztenie, ahol tagsági bázisa még a dél-németországi pártszerveződését is megelőzte.

Pozíciójában – amely egy főtitkár tevékenységének felelt meg – Hitler számára egyre veszélyesebb hatalmi tényezőt jelentett. Otto Wagener, az SA törzsfőnöke szerint ennek ellenére Strasser hajlandó volt valami „zsenialitást” látni Hitlerben: *„Bármilyen legyen is, de van benne valami kellemetlen, hogy prófétai tehetséggel olvas helyesen a politikai problémákban, és a nyilvánvalóan áthidalhatatlan nehézségei ellenére kedvező alkalmakkor helyesen cselekszik.”*

Strasser 1932-ben ért pályafutása csúcsára: Hitler után a párt leghatalmasabb emberének számított, s a legkedveltebb és legalkalmasabb személynek tűnt az NSDAP vezetői köreiből. Az 1932. évi birodalmi elnökválasztásig az NSDAP vezette kormányalakítás esetén a kancellári poszt várományosának számított. Az 1930-as évek elején az NSDAP-n belüli baloldali híre ellenére jó kapcsolatot ápolt a vállalkozói körökkel is.

Hitlerrel a rivalizálása akkor éleződött ki drámaian, amikor Hitler mindenáron való ragaszkodásával a kancellári poszthoz átmenetileg politikai zsákutcába manőverezte magát, és Kurt von Schleicher kancellár 1932 decemberében felkínálta Gregor Strassernek az alkancellári és a porosz miniszterelnöki posztot. Schleicher azt remélte, hogy ezzel megosztja az NSDAP-t, s maga mellé állíthatja a párt balszárnyát. Szándéka azonban meghiúsult, mert Strasser nem vállalta a szakítással járó viaskodást a kimerült Hitlerrel, aki elérte, hogy az 1932. decemberi vezetői konferencián a párt vezetői felesküdjének rá.

1932. december 8-án Strasser váratlanul minden párthivataláról lemondott. A pártszakadástól való félelemben Hitler kínosan ügyelt arra, hogy elkerülje a nyílt hatalmi harc látszatát, és nyilvánosan sajnálatát fejezte ki a

lemondás miatt. Strasser megtartotta Reichstag-mandátumát, mert az védelmet jelentett több bírósági ítélettel szemben. Önkéntes visszavonulása és fogadalma ellenére, mely szerint többé nem kíván politikai szerepet vállalni, Schleicher kancellár 1933. januárban titokban lehetséges alkancellárként mutatta be Hindenburg elnöknek, akire kedvező benyomást tett. Amikor azonban az 1933. január 15-i lippei tartományi gyűlési választások megerősítették az NSDAP sikerét és Hitler irányvonalát, Strasser végleg kiszorult a vezetésből. 1933. január 30. után visszavonult a magánéletbe, s Hitler engedélyével a gyógyyszeriparban dolgozott.

Bár 1934. június 23-án még megkapta az NSDAP arany pártjelvényét, június 30-án a Gestapo emberei letartóztatták s berlini főhadiszállásukra hurcolták. Letartóztatására az ún. Röhm-puccs keretében került sor; a politikai tisztogatási akcióban Hitler és más náci vezetők kiiktatták soraikból tényleges vagy vélt riválisaikat, letartóztattak és meggyilkoltattak számukra kellemetlen személyeket. Strasser meglepetésként érte a letartóztatás, az első pillanatban azt hitte, hogy Hitler kihozza őt, s visszahelyezi a pártvezetésbe. A visszaemlékezések szerint a Gestapo szűk pincejáratában Theodor Eicke, a dachau koncentrációs tábor parancsnoka személyesen lőtte fejbe. Más vélemények szerint Himmler és Göring gyilkoltatták meg hatalomféltésből. Állítólagos öngyilkossága miatt a biztosítótársaság nem akarta kifizetni az életbiztosítását, s özvegye csak Wilhelm Frick belügyminiszter és Himmler kezdeményezésére kapott 1936. május 1-jétől havi 500 márka nyugdíjat.

ERNST RÖHM, A „GÉPPUSKAKIRÁLY”

Hitler nem csupán páratlan szónoki képességének köszönhető felemelkedését, hanem annak is, hogy elkezdte fejleszteni saját félkatonai szervezetét. A két világháború között Németország politikai kultúráját a legvadabb erőszak jellemezte; gombamód szaporodtak az ellenforradalmi magánhadseregek, a szabadcsapatok, az önkéntes szervezetek és a polgári védelmi erők. A nem hivatalos erők állami célokra történő bevetését 1918–1920 között Gustav Noske szociáldemokrata hadügyminiszter alkalmazta a munkás-

felkelések leverésére. E magánhadseregek részt vettek a müncheni tanácsköztársaság szétzúzásában is; a forradalom utáni Bajorországban megalakuló Polgári Védelmi Erők (Einwohnerwehr) 400 000 főt tömörítettek, a hatóságok elnéző magatartásának vagy egyenesen aktív támogatásának köszönhetően.

Az NSDAP saját félkatonai szervezetének megalakításában Ernst Röhm és Hermann Ehrhardt játszotta a vezető szerepet. Röhm, a München Hazafias Szövetségei (VVM) vezetője, a „frontarcos nemzedék” jellegzetes képviselője olyan „harcos” elitet szeretett volna kialakítani, amelyet tettei és eredményei feljogosítanak az uralkodásra. Bár monarchistaként indult, számára már

nem volt visszaút a háború előtti polgári társadalomba. Esménye a harcosokból álló emberek közössége volt. 1919 őszén, nem sokkal Hitler után, ő is belépett a DAP-ba, s állítása szerint ő felelt azokért, akik a Reichswehrből léptek be a pártba.

Röhm figyelmét nem a pártpolitika, hanem a katonai kérdések kötötték le. A „géppuskakirálynak” nevezett Röhm kulcspozíciót foglalt el a félkatonai szervezetek fegyverellátásában, s 1920–1921-ben jelentős mennyiségű kézi fegyvert halmozott fel. 1921 augusztusában Ehrhardt Sziléziából visszatért tengerészkülönítménye belépett a párt sportrézslégyébe, hogy harci csoportot hozzon létre. A kezdetben Ehrhardt

Ernst Röhm

Az NSDAP három vezető alakja: Göring, Röhm és Hitler, 1934

nevével összekapcsolt, kettős szerepet játszó félkatonai szervezet és a Hitler vezetése alatt álló rendfenntartó egységek között már ekkor fellelhetők voltak annak a fe-

szültségnek a magvai, amely 1934-ig végigkísérte az SA-t.

1933 első hónapjaiban az Ernst Röhm vezette SA a náci forradalom támadó ékének szerepét töltötte be. Már régóta hosszú pórázra engedték, s állandóan azt mondogatták neki, hogy álljon készenlétben. De már alig lehetett visszatartani. Mindennapos jelenséggé váltak a politikai ellenfelekkel szembeni megtorlások és a zsidók elleni brutális támadások. Az SA rögtönzött börtöneiben és táboraiban mintegy 100 000 foglyot tartottak, akik közül 500-600 személyt meggyilkoltak.

Amíg Röhm zabolátlan párthadsergének terrorja főként a kommunisták, szocialisták és a zsidók ellen irányult, addig nem vált széles körben népszerűtlenné, s az incidenseket a „nemzeti felkelés túlkapásainak” lehetett minősíteni. De 1933 nyarán az SA tagjainak arrogáns és bárdolatlan visel-

kedése már olyan méreteket öltött, hogy még a nácik támogatói körében is felháborodást váltott ki. A helyzet az SA irányíthatatlanságával fenyegett, s már Hindenburg kérte Hitlert a rend helyreállítására.

A „MÁSODIK FORRADALOM” MEGHIRDETÉSE

Röhm 1933 júniusában az NSDAP-n belüli elégedetlenek képviselőjeként még csak részskerről beszélt a nemzetiszocialista állam felé vezető úton. Törekvése főként a kizárólagos hatalom fegyveres megszerzésére irányult, amelynek azonban útjában állt a hadsereg és a birodalmi elnök. Hitler beavatkozása különösen akkor vált szükségessé, amikor Röhm a *Nationalsozialistische Monatshefte* 1933. júniusi számában nyíltan kijelentette, hogy a konzervatívok, reakciósök és az oppor-tunista hívek tiltakozása s az SA meggyengítésére és megszelídítésére irányuló erőfeszítései ellenére az SA szándéka tovább folytatni a „német forradalmat”. Az SA és az SS nem engedi – írta –, hogy a „német forradalom” elál-

mosodjon vagy azt a harctól visszahúzódnók félúton elárulják. *„Akár tetszik, akár nem, folytatjuk a harcot. Ha végre megértik, hogy miről van szó, akkor velük együtt! Ha erre nem hajlandók, akkor nélkülük! Ha pedig szükségessé válik, akkor ellenük is!”* Röhm félreértetlenül kijelentette, hogy számára a forradalom csak most kezdődik, s abban vezető szerepet követel magának és 4,5 milliós szervezetének.

De nem csupán Röhm saját hatalmi ambícióiról volt szó. Mélységesen csalódott a barnaingesek gigantikus serege, amely földi paradicsomról álmódzott a nemzetiszocializmus hatalomátvétele után. Bár indulataikat szabadjára engedhették politikai ellenfelekkel szemben, továbbra is távol maradtak a naivan remélt anyagi juttatásoktól és a hatalmi pozícióktól. Az SA „régicsosei” között egyre nőtt az elégedetlenség a „burzsoá” hatóságokkal és a párt megalkuvóival szemben, akik elzárják előlük a lehetőségeket. Ezért a „második forradalom” meghirdetése komoly visszhangra talált volna az egyszerű rohamosztigosok között.

A Reichswehr vezetését is egyre jobban nyugtalanították az SA katonai töl-

rekvései. Ha Hitler nem tudja megoldani az SA problémáját, akkor a katonai vezetők – feltehetően Hindenburg halála után – másik államfő után néznek, aminek eredménye talán a monarchia restaurálása vagy a katonai diktatúra lehetett volna. Ez a fejlemény találkozhatott volna több olyan nemzeti-konzervatív csoportosulás tetszésével is, amely tekintélyelvű, antidemokratikus berendezkedést szorgalmazott, de viszolygott a Hitler-rendszerrel.

A rendszer 1934 elején első politikai és gazdasági válságát élte, ami érzékenyen érinthette Hitler hatalmi pozícióját és veszélyeztethette szándékát, hogy a halálos beteg Hindenburg örökébe lépjen. Számos probléma jelentkezett egyidejűleg, s a helyzetet ellátási nehézségek és több területen még meglévő magas munkanélküliség, illetve belső hatalmi konfliktusok súlyosbították. Hitler inkább az események követője, mintsem mozgatója volt. Csak az ellentétek kirobbanásakor szövetkezett a Reichswehrrel és az SS-sel, s használta ki a „Röhm-ügyet”, hogy egyszerre mérjen csapást az SA vezetésére és konzervatív ellenzékére. Így lefékezte Röhmöt és az „SA forra-

dalmárait”, közeledett a Reichswehr igényeihez, és keresztezte konzervatív partnereinek terveit.

RÖHM ELSZIGETELŐDÉSE

1934 márciusában tovább éleződött a Reichswehr és az SA konfliktusa, miután Röhm kétségbe vonta a fegyveres erők és a náci rendszer közötti kompromisszum lehetőségét. Az ellentéteket Hitler munkamegosztási javaslata (a Reichswehrnek a külső támadástól kellene megvédenie a nemzetet, az SA pedig a nemzetiszocialista állam belbiztonságát garantálná) sem szüntette meg. Röhm és az SA többi vezetője egyfajta népmilícia-rendszerben gondolkodott, és azt követelték, hogy a „Reichswehr szürke sziklája oldódjon fel az SA barna folyamában”. Álláspontja a Reichswehr katonapolitikai és szociális pozícióját veszélyeztette, s Hitler rendszerének alapjait érintette. Ráadásul az SA a párton belül is mindinkább elszigetelődött, mert más magas pártfunkcionáriusok (Göring, Himmler) szintén nagyobb beleszólást követeltek maguknak a katonapolitikába, s az

SS-t meg akarták szabadítani az SA gyámságától.

1934 februárjában Hitler a Reichswehr-minisztériumban tartott értekezleten egyértelműen elutasította az SAMilícia felállítására vonatkozó terveket, s kijelentette, hogy az SA-nak politikai területre kell korlátoznia tevékenységét, nem avatkozhat katonai ügyekbe. Németország vagy megszerzi az „életteret”, vagy pedig szembe kell néznie a biztos gazdasági összeomlás következményeivel. Ezért „rövid és döntő csapást kell mérni a Nyugatra, majd a Kelet ellen kell fordulni”. A Röhm által javasolt milícia viszont a nemzet védelmét minimális szinten sem tudná biztosítani. A Reichswehrre építve viszont egy jól képzett, a legkorszerűbb fegyverekkel ellátott „néphadsereget” lehet felállítani, amely öt éven belül felkészült lesz arra, hogy minden körülmények között megvédje az országot, nyolc év elteltével pedig készen áll a támadásra is. A belpolitikában kötelező a hűség, de a külpolitikában

---

Ernst Röhm és a jobboldali félkatonai alakulatokat tömörítő Harzburgi Front vezérkara, köztük Himmler és Göring, 1931

---

az adott szót meg lehet szegni – jelentette ki. Az átmeneti időszakban, a tervezett Wehrmacht létrejöttéig egyetért Blomberg javaslatával, hogy az SA lásson el határőrizeti feladatokat és folytassa a katonai szolgálat előtti kiképzést.

A megállapodást Röhmnek és Blombergnek is alá kellett írnia. A tisztek távozásakor Viktor Lutze SA-Obergruppenführer elcsípte Röhm megjegyzését: „Amit ez a röhejes kis káplár mondott, az ránk nem vonatkozik. Hitler nem ismeri a hűséget, ezért az a legkevesebb, hogy elküldjük pihenni. Ha nem vele, akkor nélküle oldjuk meg a dolgokat.” Lutze azonnal visszamondta Hitlernek Röhm megjegyzését. „Hagyni kell a dolgokat megérni” – válaszolta Hitler. Lutze hűségnyilatkozata nem merült feledésbe: amikor június 30. után újabb SA-főnökre volt szükség, Lutze már Hitler embere volt.

Amikor Röhm 1934. április 18-i beszédében frontálisan megtámadta a konzervatív elitet és az új rendszer „érthetetlen gyengeségéről” beszélt a „rég és még régebbi rendszer támaszaival és kiszolgálóival” szemben, akiket nem „takarítottak el kíméletlenül”, azonnal összeállt ellenfeleinek tábora. Göring bizonyítékokat gyűjtetett Röhm homoszexualitásáról. A Reichswehr elhárí-

tása és az NSDAP még kis létszámú biztonsági szolgálata (SD) is együttműködött a terhelő anyagok összeállításában.

A konfliktus drámai kiéleződését a Papan alkancellár körül gyülekező konzervatív ellenzék okozta. Papan hivatala fokozatosan a náci forradalom élet tompítani szándékozók középpontjába került; őket nevezte Röhm reakciósoknak. Arra törekedtek, hogy a birodalmi elnök küszöbönálló utódlását a rendszer mérsékeltebb vagy monarchista restaurációs irányú változtatására használják fel. Papan az utódlás kérdésében kötelező érvényű nyilatkozatra szorította Hitlert, és megkísérelte meggyőzni Hindenburgot arról, hogy végrendeletében ajánlja a monarchia visszaállítását.

A HOSSZÚ KÉSEK ÉJSZAKÁJA

Az SA válságát Papan a katonai kivételes állapot és a konzervatív katonai diktatúra kihirdetésére igyekezett kihasználni. A konfliktust Papan 1934. június 17-én a marburgi egyetemen tartott beszédének kellett kiéleznie. A titkára, Edgar Jung által írt beszédben Papan élesen bírálta az új rendszer erőszakosságát és radikalizmusát, s éles határt vont a konzervatív-önkéntesuralkodó állam-

felfogás és a „nemzetiszocializmus természetellenes totalitásgénye” között. „Egyszer már be kell fejeződnie a mozgalomnak” – folytatta, hiszen „egy nép sem engedheti meg magának az örökösön alulról induló felkelést, ha meg akar állni a történelem előtt”. Nyilvánvaló történelmi párhuzamként így jellemezte Luthernek a parasztháborúhoz való viszonyát: „Egy világformáló embernek két feladata van: elvégzi azt, amit az idő követel, azután pedig – és ez a nehezebb feladat – gigásként áll az évszázad felfröccsenő habjával szemben, és maga mögé szórja azokat a felzgatott bolondokat és gonosz fickókat, akik a jogos művet el akarják torzítani és be akarják szennyezni.” Goebbels azonban megakadályozta a beszéd sugárzását a rádióban, Papan munkatársát, Jungot pedig június 26-án letartóztatták.

Ekkor Hitler magához ragadta a kezdeményezést; június 30-ra SA-vezetői megbeszélést hívott össze Bad Wiessee-be, ahol Röhm pihent. Göring és Himmler megállapodott Blomberg Reichswehr-miniszterrel, hogy az SS-t bevetik az SA ellen, miközben a Reichswehr a szállást, a fegyvereket és a szállítóeszközöket biztosítja. A Reichswehrt riadókézsültségbe helyezték. Az akciót maga Hitler vezette. 1934. június 30-án a reggeli ködben indult gép-

kocsioszlopával Münchenből Bad Wiessee-be, ahol letartóztatta Röhmöt és alvezéreit, s a stadelheimi igazságügyi börtönbe vitette őket. Itt és Dachauban az SS még aznap közel 200 magasrangú SA-vezetőt lőtt agyon eljárás nélkül. Röhmre július 1-jén került sor.

A letartóztatási hullám és a gyilkos akció nem korlátozódott az SA vezetésére, hanem a konzervatív tábor képviselőit is érintette: Schleicher tábornokot és feleségét saját házukban lőtték agyon; erre a sorsra jutott von Bredow vezérőrnagy is. Erich Klausenert, a Katolikus Akció vezetőjét íróasztalánál gyilkolták meg. Gregor Strasser a Gestapo főhadiszállásának pincéjében lőtték le. A Berlinben meggyilkoltak számát százra becsülték.

Az 1934. június 30-i szervezett gyilkossági akciót követő politikai események azt mutatták, hogy államilag tervezett és legalizált büntettről volt szó, amelyet a hatalom megszerzésének teljessé tételére használtak. Hitler az eseményeknek a normalitás és legalitás látszatát igyekezett kölcsönözni. A július 3-i kabinetülésen „a felség- és hazaárulási támadások leverésére” visszamenőlegesen elfogadott törvény egy mondattal elintézte a gyilkosságosorozatot, és megakadályozta az ügyész-ségi vizsgálatot. Egyik miniszter sem

kifogásolta, hogy ezzel az állam bűncselekményre adott felhatalmazást, és a tettesek önmaguk bírái lettek. Carl Schmitt államjogász kijelentette: „Az igazi Führer mindig bíró is.” Július 13-án Hitler a Reichstagban így indokolta a gyilkos akciót: „Ebben az órában felelős voltam a német nemzet sorsáért, és ezzel a német nép legfőbb bírója lettem. Lázadó hadosztályokat minden időkből megtizedeléssel utasítanak rendre.”

A FÜHRER-ELV

Röhm 1934. június 30-i meggyilkolása után Hitlernek nem maradt komolyabb ellenfele az NSDAP-ben. A pártban és a náci rendszerben egyaránt szigorú, fentről lefelé irányuló vezetési struktúra jött létre, amely azonban a gyakorlatban számos hatalmi és kompetenciavitát, több központú (polikratikus) párt- és állami struktúrát, illetve párhuzamos hivatalokat eredményezett.

Hitler alapvetően hozzájárult a polikrácia kialakulásához és a közigazgatás szétforgácsolásához azzal, hogy a meglévő számos hatóság mellé még közvetlenül neki felelős „különmegbízottakat” (Göring a négyéves terv megbízottja, Todt a német útügy főfelügyelője, Speer a birodalmi főváros általános felügyelője

stb.) nevezett ki. A kompetenciadzsungelben a Goebbels által fenntartott Führer-mítosz integráló erőként s központi legitimációként hatott.

Ez a „Führer-abszolutizmus” nem egyedül Hitler hatalmi vágyán vagy különleges személyes kvalitásain alapult, hanem főleg a közigazgatás és a társadalom egyetértési és alárendelődési hajlandóságán, illetve a nemzetiszocialista Führer-állam különleges uralmi mechanizmusán. A mély ideológiai és tömegpszichológiai gyökerű „Führer-mítosz” a belső uralmi mechanizmus és a társadalmi legitimáció közös nevezője lett. A Führer-mítosz hatékonyságát és a nemzet megmentője iránti szociális elvárásokat pedig politikailag és propagandisztikusan tovább erősítette híveinek tábora.

Hitlerben sokan megmentőt és jótévőt láttak, akire a politikai és társadalmi válság éveitől vártak, és esetleges csalódásaiért nem őt, hanem az állítólag radikálisabb és alkalmatlan alvezéreit tették felelőssé. Hitler nimbusza tovább nőtt, amikor a náci rendszer a munkanélküliség leküzdése után – ami csak a felgyorsított fegyverkezéssel volt lehetséges –, 1936-tól külpolitikai sikereket is elkönnyvelhetett, amelyek a német nagyhatalmi pozíció helyreállításának reményét táplálták. ◆

ANTISZEMITIZMUS A MEIN KAMPFBAN

■ Az antiszemitizmus Hitler világnézetének magva volt. Pusztán statisztikai szempontból a *Mein Kampf* 780 oldalán közel 600 olyan példát találunk, amely igazolja a zsidók iránti gyűlöletet, az egyes szitokszavaktól egész bekezdésekig, a 27 fejezetben természetesen eltérő gyakorisággal. Felhasználta az antiszemiták minden korábbi toposzát, s radikalizálta azokat.

■ A *Mein Kampf*ban az antiszemitizmus témaköre még az „életteret” is megelőzte. Zsidógyűlöletének okait azonban Hitler bizonyíthatóan nem őszintén mutatta be, vagyis csúsztatott. Ugyanis igazolható, hogy a politikailag közömbös örvezető 1919. május és szeptember között lett meggyőződéses antiszemita. A fordulat hátterét nem lehet egyértelműen megállapítani. Sok szól emellett, hogy zsidóellenes dühe egyfajta túlkompenzációnak tekinthető az általa tévútnak tekintett Münchener Táncsköztársaság miatt.

—◆—
New York-i művészek, Josef von Sternberg, Jon Corbino, Jassou Kunijosi és George Gros Hitler-karikatúrát készítenek, 1942 (balra)
SA-legények zsidó üzletek bojkottjára felszólító plakátokat ragasztanak, 1933. április 1. (jobbra)

—◆—

Hitler legkorábbi politikai nyilatkozatai is a „zsidók” diszkriminációja körül mozogtak. Az első világháború végén, 1919. szeptember 16-án katonai előjárója, Karl Mayr százados megbízásából így írt Adolf Gemlich ulmi katonának: „Az antiszemitizmus pusztán érzelmi okokból végül pogromokba torkollik. A racionális antiszemitizmusnak mégis a zsidó előjogok tervszerű, törvényes felszámolásához kell vezetnie, amelyek eltérnek a közöttünk élő más idegenekétől (idegentörvénykezés). Végcélja azonban változatlanul a zsidók eltávolítása.”

MIKOR FIGYELT FEL ELŐSZÖR A ZSIDÓKRA?

Négy nappal korábban vett először részt a kis Német Munkáspárt rendezvényén, ezt a pártot később saját elképzelése, a Führer-elv szerint építette fel. S 1945. április 29-én politikai végrendeletében, életének utolsó dokumentumában az antiszemitizmus szintén kiemelkedő szerepet játszott: az elveszített világháború felelősei kizárólag „azok a nemzetközi államférfiak, akik vagy zsidó származásúak, vagy a zsidó érdekekért dolgoznak”. Záró megjegyzése hivatali utódjának és a német népek így hangzott: „Kötelezem a nemzet vezetőit és híveiket a faji törvények pontos betartására és könnyörtelen ellenállásra a népeket megmérgező nemzetközi zsidóság ellen.”

De mikor figyelt fel először a zsidókra? „Talán nem is tudnék számot adni arról – írja egy helyütt –, mikor váltott ki belőlem különös gondolatot a „zsidó” szó, hiszen a szülői házban sohasem hallottam ezt.” A reáliskolában ugyan megismert egy zsidó fiút, akit valamennyien elővigyázatossággal kezeltek, mert hallgatagsága bizalmatlanságot keltett bennük. 14-15 éves korában találkozott először a „zsidó” szóval a gyakorlatban, főleg politikai beszélgetések során, de csak vallásbeli különbségnek tekintette. Linzben akkortájt nagyon kevés zsidó élt, s azt hitte, a vallásuk miatt üldözik őket.

Saját bevallása szerint 1908 elejétől Bécsben eszmélt rá fokozatosan a zsidókérdésre. A „faji Babelben”, a kétmillió metropolisban ekkor kétszázezer

zsidó élt. A hosszú kaftános, fekete hajtincses zsidók láttán – akik főleg a belvárosban és a Duna-csatornától északra fekvő kerületekben mozogtak – vontak le a következtetést, hogy itt nem más vallású németekről, hanem idegen népről van szó. Véleményét igazolni látszott, hogy a Bécsben megerősödő cionista mozgalom határozottan sikereszánt a zsidóság népi és faji jellegének kidomborításáért. Különös súllyal esett latba nála a zsidóságnak a sajtó, a művészet, az irodalom és a színház terén kifejtett tevékenysége. „Nem lehetett letagadni, hogy minden irodalmi szennynek, művészeti giccsnek és színházi képtelenségnek kilenczized része egyetlen nép számlája írható, amely nép pedig alig egy-két századrészt képviseli az ország lakosságának.”

Azt a következtetést vontak le, hogy a szociáldemokrata sajtó túlnyomórészt zsidó vezetés alatt áll, s a párt – amelynek kisembereivel hónapok óta heves harcot vívott – vezetése szinte kizárólag idegenek kezében van. Bármilyen szociáldemokrata füzetet vett a kezébe, a

szerzője zsidó volt. A nagy tömeget még menthetőnek tartotta, a zsidókat azonban – vélekedett – sohasem lehet más nézetre bírni. Szűk környezetében „rekedtre beszélte magát és véresre a nyelvét”, hogy bebizonyítsa a marxista téboly pusztító hatását.

A *Mein Kampf*-ból egyértelműen kitűnik, hogy a marxizmus kapcsán vált gyenge világpolgárból fanatikus antiszemitává. Úgy vélte: „A marxizmus zsidó tanítása elveti a természet arisztokratikus elveit, s az erő és akarat örökös előjogának a helyébe a szám tömegét és holt súlyát helyezi. Tagadja az emberben a személyiség értékét, vitatja a nép és a faj jelentőségét, és ezzel elvonja az emberiség létének s kultúrájának alapfeltételeit, és miként a világegyetemben, az elismert legnagyobb szervezetben ilyen rendszer csak káoszt eredményezhet, úgy a Földön, e csillagzat lakói számára is csak pusztulást hozhat.”

Hitler 1912 tavaszán került Münchenbe, a minden ízében német városba. Bosszantotta a viszonyulás a marxizmushoz; 1914 nyarán, az első

„Német nem vásárol zsidóknál” felirattal demonstráló SA-tagok, 1933. április 1.

világháború kitörésekor II. Vilmos császár és a német politikusok komolyan hitték: a marxizmust belátásra és tartózkodásra bírhatják azzal az ígérettel, hogy nem ismernek el többé pártokat csak németeket.

Hitler szerint 1916–1917-ben a zsidóság a hadigazdaság kerülőútján találta meg a nemzeti és szabad gazdasági élet tönkretételének módját. A korlátlan központosítás szükségességének hangoztatásával majdnem az egész termelés a zsidóság ellenőrzése alá került. „Miközben a zsidó az egész nemzetet meglopta és saját uralma alá kényszerítette, a »poroszok« ellen izgatott. Akár csak a harctéren, otthon sem történt semmi e mérgező propaganda ellen [...] Rettenetesen bántott ez a magatartás, amiben csak a zsidóság zseniális fogását láttam, amellyel magáról másra terelte az általános figyelmet. Míg a bajorok és poroszok egymással veszekedtek, ő kihúzta alóluk a létfenntartás talaját, mert mialatt Bajorországban Poroszországot szidták, a zsidó megszervezte a forradalmat, és tönkretette Poroszországot Bajorországgal együtt.” De majd csak a császárság felbomlásával és 1918 novemberében a köztársaság kikiáltásával vonta le az egyértelmű következtetést: „A zsidókkal nem lehet paktálni. Velük csak szigorú számolás lehetséges. Vagy, vagy! Elhatároztam, hogy politikus leszek.”

NINCSENEK BIZONYÍTÉKOK

Mindez látszólag megalapozottnak tűnik: jó tíz év alatt fokozatosan kialakult Hitler radikális antiszemitizmusa. Sven Felix Kellerhoff a *Mein Kampf*-ról írt könyvében (Klett-Cotta, Stuttgart, 2015, 90–93.) azonban kétségbe vonja a bécsi és müncheni időkben emlegetett zsidóellenességét, sőt egyenesen kijelenti: Hitler leírása több helyen is sántít, sőt egyszerűen nem igaz. Bécsben ugyanis egyetlen korabeli tanú sem létezik, aki őt zsidóellenesnek tartotta volna. Éppen ellenkezőleg: a férfitonban több zsidó is tartozott kicsi baráti köréhez: például Josef Naumann, akit nagyon tisztelt; Siegfried Löffner, aki segített neki a Reinhold Hanisch egykori katonatársával folytatott vitában; valamint Simon Robinson, aki pénzzel is kisegítette. Képeit főleg zsidó kereskedőknek adta el. 1908-ban többször vendégeskedett zenei estéken az asszimilálódott bécsi zsidó Jahoda családnál. Ide ifjúkori ba-

ratja, August Kubizek vezette be, aki alkalmanként honorárium fejében brácsázott nekik. Hitlernek főleg a család könyvtára tetszett.

A háború kitörése előtt Münchenben eltöltött egy és negyed évből sincsenek bizonyítékok radikális antiszemitizmusára, jóllehet a bajor fővárosban kiterjedt zsidóellenesség uralkodott kispolgári és katolikus körökben, valamint a nemzeti érzelmű polgárságban. Szabad idejében Hitler az állami könyvtárból kikölcsönzött könyveket olvasta, alkalmanként azokban a schwa-bingi művészokcsmákban, ahol a bohémek megfordultak. Nem igazán zavarta, hogy ezeknek a kocsmáknak a közönsége politikailag inkább baloldali irányultságú volt, s számos zsidó is megfordult bennük.

Mindenesetre a *Mein Kampf*-ban azt írja, hogy „az 1913–1914-es évben első ízben fejtettem ki különböző körökben – amelyek ma részben a nemzetiszocialista mozgalom hűséges letéteményesei – azt a meggyőződésemet, hogy a német nemzet jövőjének kérdése elválaszthatatlanul egybeforrt a marxizmus megsemmisítésének kérdésével”. Ugyanakkor egy tanú sem emlékszik Hitler ilyen értelmű kijelentéseire, s az ezekből az időkbeli származó kevés írásos feljegyzése sem tartalmaz ilyen utalást. Még a háború kezdetén sem lett az önkéntesből zsidógyűlölő. Ezredének zsidó előjárói sem válhattak ki ellenszenvét, sőt ellenkezőleg: 1918. augusztus 4-én az első osztályú Vaskereszt kitüntetés adományozását valószínűleg Hugo Gutmann zsidó hadnagy kezdeményezte. Biztosan nem tette volna ezt, ha a jelentésvivő őrzetöt bajtársai agresszív antiszemitának ismerték volna.

ZSIDÓGYŰLÖLETÉNEK OKAI

Tehát sem Bécs, sem München, sem a világháború, sőt még az 1918. novemberi forradalom sem tette Hitlert zsidógyűlölővé. Sokkal valószínűbb, hogy antiszemitizmusa az 1919. tavaszi müncheni Tanácsköztársaság – amelynek vezetői, Kurt Eisner, Eugen Levine, Tobis Axelrod, Ernst Toller, zsidó családokból származtak, s népies körökben a tanácsköztársaságot a „zsidó bolsevizmus kreatúrájának” tekintették – és leverésének polgárháborús jelenségei, valamint az 1919. május 7-én ismertté vált versailles-i szerződés elvi-selhetetlen jóvátételi követelése kapcsán fejlődött ki.

Legkésőbb 1919. június–júliusban előjárója, Karl Mayr már elegendő bizalommal viseltetett a 30 éves őrzetű iránt, hogy komolyabb feladatot adjon számára. Olyan tanfolyamra iskolázta be, amely alkalmassá tette őt bolsevikellenes propaganda folytatására. A tanfolyamon „az egyik résztvevő azt hitte, hogy a zsidóság mellett kell lándzsát törnie, és hosszú előadásban kezdte védelmezni őket. Ez késztett szólásra. A tanfolyam résztvevőinek túlnyomó többsége az én álláspon-tomra helyezkedett. Ennek az lett az eredménye, hogy pár nappal később parancsot kaptam bevonulásra az egyik müncheni ezredhez úgynevezett »kiképző tisztként« [...] A csapatokat nemzeti és hazafias érzelmre és gondolkodásmódra kellett nevelni.”

Az antiszemita Mayr, felismerve vé-dence agitatori tehetségét, 1919. szeptember 10-én bízta meg Adolf Gemlich ulmi katona írásos kérdésének – „Gyenge a kormány, hogy fellépjen a veszélyes zsidóság ellen?” – megválaszolásával. Adolf Hitler négy sűrűn teleírt oldalon fogalmazta meg először írásban zsidógyűlölését, felsorolva mindazokat az előítéleteket, amelyek akkor-tájt Münchenben terjedtek, s amelyekkel röviddel később rendkívüli hatással volt hallgatóságára.

...ÉS MEGVALÓSULÁSA A HARMADIK BIRODALOMBAN

A nemzetiszocializmus több konkrét célt tűzött ki maga elé. Ezek közé tartozott a demokrácia és a szervezett munkásmozgalom szétzúzása, majd a „zsidókérdés megoldása” és végül Európa nemzetiszocialista elvek alapján történő újjárendezése. E programban a fajelmélet központi helyet foglalt el. Az antiszemitizmussal és az antikommunizmussal együtt kezdettől fogva meghatározó mozgósító és igazoló ideológiai alapvetésként szolgált.

FAJPOLITIKA ÉS NÉPIRTÁS

A nemzetiszocializmus által felfedezett ellenségképek évszázadokkal korábbra nyúlnak vissza. Már a korai keresztények megalkották az „Isten gyilkosának” képét, amellyel a Megváltó megölésének bűnét a zsidókra hártot-

ták, megteremtve a vallásilag motivált zsidógyűlölet gyökereit. Amikor a kereszténység végleg levált a zsidóságról, és államvallássá emelkedett, megalkoták a zsidók örök szolgaságáról szóló tant, mely szerint a „bűnös”, nem áttért zsidók átkozottak az „Isten meggyilkolásáért”, ám a kereszténység igazságának és győzelmének örök tanúiként megtűrik őket. E doktrínát sokáig figyelmen kívül hagyták.

A császárság és a pápaság középkori hatalmi harca, a keresztes hadjáratok és eretnekháborúk, a városok és a pénzgazdaság kialakulása során azonban a zsidók elvesztették privilégiumaikat, amelyeket az uralkodók számukra mint nélkülözhetetlen kereskedőknek nyújtottak. A távolsági kereskedelemről kiszorítva a „megvetendő” pénz- és zálogüzletekben találták meg új gazdasági egzisztenciájukat. A zsidó uzsorás figurája közhely lett, s a zsidógyűlölet pogromokban tetőzött. A deklasszált zsidó

közösségeket kiűzték Nyugat- és Közép-Európából. Csak a megtérés vagy az elűzetés között választhattak.

A kiátkozás és elátkozás a középkor végén érte el csúcspontját. A felvilágosulatlan és babonás lakosság tudatában a zsidó idegen, titokzatos és ijesztő alakként jelent meg, akinek érintése szerencsétlenséget és halált hoz. A zsidókat ördögnek és boszorkánynak, mágusnak és méregkeverőnek, Antikrisztusnak nyilvánították, akiknek végső célja a keresztény társadalom szétrombolása. Ez hagyományt teremtett az összeesküvés-elméletnek, és még a 20. században is hatékony propagandafegyvernek bizonyult, ami visszatükröződött a *Cion bölcsenek jegyzőkönyvei* hamisításában.

A faji fanatikusok már a nemzeti-szocialisták 1933. évi hatalomra jutása előtt terjesztették a népirtásra vonatkozó nézeteiket. A modern antiszemitizmus a 19. század második felében alakult ki, s a zsidóságot azonosította a liberalizmussal vagy a szociáldemokráciával, a marxizmussal vagy a kapita-

lizmussal, a szabadkőművességgel vagy a pacifizmussal. Az antiszemitizmus a modernnel szembeni ellenszegülés szimbóluma lett. Szalonképessé válását és a lakosság széles köreiben történő elterjedését egy másik történelmi körülmény is segítette. Számos emancipációs eseményt követően a zsidóknak a vilmosi Németországban és a Habsburg-császárságban teljes állampolgári egyenlőséget biztosítottak, arra számítva, hogy feladják „időszerűtlen” hagyományait és „terhes” sajátosságait, s németként vagy osztrákként betagozódnak az új, homogénitásra törekvő nemzeti államba.

A modern antiszemitizmus viszont vissza akarta fordítani az emancipáció folyamatát. Célkitűzése különbözött középkori előfutáraitól: a zsidó lakosság ismételt kiközösítése már a társadalmi integráció és az asszimiláció útjára lépők ellen irányult. Döntő volt azonban, hogy gyorsan összekapcsolódott a feltörekvő faji nézetekkel, amelyek a zsidóság ellenfeleinek a szociáldarwinista elképzelések formájában „megdönthetetlen” bizonyítékokkal szolgáltak, hogy a zsidók „más fajúak”, „alsóbbrendűek” és „rombolók”. A szolgáló faji tanok lényege annak elfogadása volt, hogy a társadalmi jelenségek biológiai törvényszerűségekre vezethetők vissza, s a zsidó zsidó marad, bármit is cselekszik.

Az emberiség kategorizálása során a zsidókat a legalsó fokra állították, „elősködőknek” s a „néptest rombolóinak” kiáltották ki. Népszerűnek bizonyult „*A zsidók a mi szerencsétlenségünk*” jelszó. Már a 19. század végén megjelent a „zsidókérdés megoldásának” igénye, a társadalmat „németre” és „zsidóra” tagolva. Már akkor gyakran emlegették Németország zsidótlanításának vagy a zsidó faj megsemmisítésének szükségességét. E felhívások és jóslatok olyan társadalomban hangzottak el, amely ugyan felvetette a „zsidókérdést”, de eközben még megoldási modelleket kínált, amelyek a zsidó egzisztenciák feladásától a zsidó befolyás visszaszorításán és a társadalomból való kikapcsolásán keresztül a zsidók Németországból való elűzéséig terjedtek, másként fogalmazva asszimilációt, kiközösítést és elűzést céloztak meg. Az emberi képzelőerő azonban akkor még nem terjedt a zsidók legyilkolásáig.

A nemzetiszocialista ellenségképek ebből az örökségből keletkeztek, s a zsidó-bolsevista világellenség mítoszában tetőztek, amely 1918 óta az árja

Rendőrök igazoltatnak egy öreg zsidó férfit, 1933

1922. augusztus 16. a Hitler beszédet mond a müncheni Königsplatzon a „köz-társaság védelme alatt közeledő zsidó bol-sevizmus” ellen irányuló tömeggyűlésen

1925. február 27. Hitler kétórás beszéde 3000 ember előtt a Bürgerbräukellerben: a tömegek figyelmét egyetlen ellenség, a zsidóság ellen kell fordítani

1933. február 3. Hitler beterveztette programját a katonai vezetőknek: az általános cél a politikai hatalom; „*akik nem hajlandók mellénk állni, azokat szétzúz-zuk. A marxizmust gyökerestől ki kell irtani*”; felvetette „életterprogramját”, de nem részletezte

1933. február 4. életbe lép a *Rendelet a német nép védelméről*

1933. február 27. a Reichstag égése

1933. február 28. a birodalmi elnök rendelete *A nép és az állam védelméről* (áprilusra csak Poroszországban mintegy 25 000 embert tartóztattak le)

1933. március 22. Dachauban megnyílt az első koncentrációs tábor

1933. április 1. a zsidó üzletek bojkottja

1933. április 7. az állami hivatalnokok át-világításáról szóló törvény a zsidó származású tisztviselőket azonnali hatállyal kényszernyugdíjba helyezte

1933. április 25. a zsidók kiszorítása a fő-iskolákról

1933. október 4. a szerkesztői törvény elfogadása

1935. szeptember 15. a nürnbergi faji törvények. A német vér és német becsület védelméért hozott törvény megtiltja a házasságkötést és a házasságon kívüli nemi kapcsolatot zsidók és nem zsidók között. Állampolgársági törvény: csak német vagy rokon vérből származók lehetnek teljes-jogú birodalmi állampolgárok

1935. december 31. a zsidók eltávolítása az állami hivatalokból

iak a kereszténység megjelenésekor álltak. Kifejtette, hogy Rómában ugyan a vezető réteg elzárkózott az új, keresztény tanok elől, s a zsidókat megvetették, de az őskeresztényeknek sikerült forradalmasítaniuk a milliós város csőcselékét, a gyökértelen emberek tömegét. A kereszténység csak a germán szellemnek köszönhetően vesztette el nyíltan bolsevista jellegét; most, az elhalóban lévő kereszténység idején a zsidó ismét az őskereszténységet, a bolsevizmust veszi elő.

A mindent pontosan ismerő ember szerepében tetszelegve hitt a Teremtőben, hiszen beszédeit többször is főhással zárta, ugyanakkor sajátos elképzelései, rögeszméi voltak a *Biblia* tanításait illetően. Többször hangoztatta, hogy Jézus biztosan nem volt zsidó, mert különben nem szolgáltatták volna ki a római törvényszéknek. Galileában sok római legionáriusutód (gall) élt, s Jézus közülük való volt. Lehetségesnek tartotta, hogy az anyja viszont zsidó volt. Szerinte Jézus korának pusztító materializmusa – és így a zsidók – ellen harcolt. A bűnbakot Hitler egyértelműen Pál apostolban (a ravasz zsidóban), a keresztény egyház megalapítójában látta, aki lényegében a kommunizmust hirdette („*Saulusból Paulus, Mordehájból Marx lett*”).

Az embert a másvilággal kecsegtető vallást Hitler szembeállította az élhető étellel: ezáltal erősödik a nemzetiszocializmus, amely soha nem másolhat vallási kultuszt. A nemzetiszocializmusnak az értelem kultuszán kell alapulnia, amely erősebb lesz minden valásnál. Elsősorban a Római Birodalmat forradalmasító, aláásó, majd megdöntő zsidóságot akarta kiirtani, de a kereszténységgel sem volt sokkal megértőbb, bár 1933. július 20-án konkordátumot kötött a Vatikánnal. Úgy vélte, amíg a háborút meg nem nyerik, tűrnie kell az egyházakat, a papokat, a hívőket, a hívő katonatiszteket, állami funkcionáriusokat, mindenkit, aki vallásos. A háború megnyerésével azonban megváltozna a helyzet. A végső megoldást, az igazi Endlösungot nem a zsidók, hanem a keresztények kiirtása jelentette volna, amelynek a gázkamrák talán csak előfutáraként szolgáltak.

Az igazi vérengzés s a hatalmas méretű tömegmészárlások csak Hitler katonai győzelmével kezdődtek volna. Mivel a zsidó „szellem” hatott a kereszténységre, az „északi fajnak” a „zsidókérdés” megoldása után még nehéz harcokat kellett volna megvívnia. A ka-

tonai „végső győzelmet” szándéka szerint példátlan kulturális forradalomnak kellett volna követnie, hogy kijavítsa a majdnem kétezer évvel korábban megindult hibás történelmi folyamatot. A keresztény formát öltött zsidó szellem ekkor fogott hozzá Európa meghódításához, hogy eltörje az árja népek gerincét, kötelezővé téve számukra a „Ne ölj!” fajidegen zsidó parancsolatát.

KIKÖZÖSÍTÉS

1933 után, a demokrácia és a szervezett munkásmozgalom szétzúzását követően a nemzetiszocialisták a „zsidókérdés” felé fordultak. Az 500 000 német zsidó – a német lakosság 0,8%-a – „nemkívánatos” lett Németországban, jóllehet az első világháborúban 120 000 zsidó származású katona esett el a német hadsereg tagjaként. 1938-tól a bekebelezett osztrák és csehszlovák területek zsidóságának létét és túlélési esélyét korlátozták törvényekkel, illetve a szervezett népharag és a kényszerítés egyéb eszközeivel. A gazdaságból és a társadalomból való kiszorításuk a második világháború kezdetéig elhúzódott. A német antiszemita dűsgazdag és híres zsidókra, valamint az 1918–19-es forradalmakban szerepet játszó zsidó származásúakra hivatkozva uszítottak Németországban is. Az orvosok 31, a jogászok 16%-a volt zsidó. A magánbankok 20, a filmipar 70%-a, a nagyáruházak negyötöde volt zsidó kézben.

Az antiszemitaizmus a hagyományos keresztény-rendi antijudaizmusból, a népi nacionalizmusból, a konzervatív modernizációellenességből, a polgári társadalom mély identitásválságából, idegengyűlöletből és szociális irigységből táplálkozott, hiszen válságos időkben az ember saját sikertelensége miatt bűnbakot keres.

A rendszer első hivatalos antiszemita akciója a zsidó üzletek ellen 1933. április 1-jén tartott egynapos bojkott volt, amelyet a „bel- és külföldi zsidóság hecckampányára adott válasznak” állítottak be. Az NSDAP felhívásából kitűnt, milyen további zsidóellenes intézkedések várhatók: a zsidó származású diákok arányának korlátozása a felsőfokú tanintézetekben és bizonyos szakmákban, elsősorban az orvosok és a jogászok körében. Az április 7-i első törvénnyel nyugdíjazták a zsidó származású tisztviselőket; Hindenburg tiltakozására azonban a „nemzeti” érzel-

műekkel, elsősorban az első világháborúban katonai szolgálatot teljesítőkkel még kivételt tettek.

1935. szeptember 15-én a Nürnbergbe rendelt Reichstag törvényt hozott „a német vér és a német becsület védelmére”, amely megtiltotta a házasságkötést a „zsidó és német állampolgárságú vagy a némettel rokon vérű személyek között”, illetve „a házasságon kívüli érintkezést zsidó és német állampolgárságú vagy a némettel rokon vérű személyek között”. Zsidók nem foglalkoztathattak háztartásukban 45 évnél fiatalabb, német állampolgárságú vagy a némettel rokon vérű nőket. Zsidók nem vonhatták fel a birodalmi és nemzeti zászlót, s nem viselhették a birodalmi színeket. A törvény megszegőit fegyházzal, börtönnel és pénzbüntetéssel fenyegették.

A „birodalmi állampolgárságról” rendelkező másik törvény pedig két kategóriát állított fel: a zsidókat az alacsonyabb állampolgár (Staatsangehöriger) kategóriájába sorolta, akik a birodalom védelme alatt állnak. Birodalmi polgár (Reichsbürger) „csak német és némettel rokon állampolgár lehet, aki magatartásával bizonyítja, hogy óhajtja és alkalmas a német nép és birodalom hűséges szolgálatára”. A törvény értelmében a politikai jogok egyedüli birtokosa a birodalmi polgár lett.

Mivel a rendeletek végrehajtása zavart okozott, 1935. november 14-én kimondták: zsidó az, aki legalább három, tisztán zsidó nagyszülőtlől származik; zsidó „keverék” pedig az, aki legalább két, tisztán zsidó nagyszülőtlől származik s a törvény kibocsátásakor zsidó vallásközösséghez tartozott vagy zsi-

A KIKÖZÖSÍTÉSTŐL A HOLOKAUSZTIG

1941 őszétől a németországi zsidók kiközösítése is szélsőségesebb formát öltött. 1941 szeptemberében – a fő kormányzóság után – a birodalomban is bevezették a megkülönböztető sárga csillag viselését. A csillagot viselők szinte semmire sem volt jogosultak. Berlinben csak 16–17 óra között vásárolhatták meg azt a kevés dolgot, amit még az élelmiszerjegyükre kaptak. Nem látogathatták a színházakat, mozikat és könyvtárakat, parkokat és nyilvános helyeket. Nem fzhettek elő és nem vásárolhattak újságot, nem tarthattak autót, kerékpárt, s általában a nyilvános közlekedési eszközök használatát is megtiltották számukra. Nem vágathattak haját fodrásznál, nem használhatták a mosodákat, kikapcsolták a telefonjukat, s nem használhatták a nyilvános telefonfülkéket sem.

A hadiiparban a legnehezebb munkát végeztették velük vagy mindeneként használták őket. Lakhelyüket nem változtathatták, lakásajtajukra Dávidcsillagot kellett festeniük, s este 8 és reggel 5 óra között kijárási tilalom volt érvényben számukra. Nem lehetett rádiójuk, elektromos készülékeiket, fényképezőgépeiket, még gyapjú- és szőrmeruházatukat is be kellett szolgáltatniuk. 1941 végén először a deportálándókat és a kényszermunkára kötelezetteket jelölték ki, 1943. április 30-án azonban minden német zsidót megfosztottak állampolgárságától. Az állami önkénynek kiszolgáltattak

minden megmaradt vagyona az államra szállt. A theresienstadti „mintagettóba” 1942. január után „átköltöztetett” ismert és idős zsidók vagyonát „otthonvásárlási szerződéssel” szerezték meg. Az észak-csehországi tábor tízezrek számára átmeneti állomás volt a megsemmisítés felé.

Ezrek haltak meg járványokban és alultápláltság következtében. A Nemzetközi Vöröskereszt bizottságát is sikerült megtéveszteni: Theresienstadtot a náci zsidópolitika humánus bizonyítékának látták, megnyugtatta a még Németországban élő zsidókat. A rendszer a látszatidillt is belföldi propagandacélra használta fel. A zsidók üldözése és kiközösítése ugyan nyilvános volt, de az utolsó aktust a lehető legnagyobb titoktartás övezte, hiszen a náci vezetés legfanatikusabb zsidógyűlölői is tudtában voltak annak, hogy ahhoz nem kapják meg a lakosság széles rétegeinek hozzájárulását.

A holokauszt nem hirtelen kezdődött, hanem fokozatosan fejlődött ki a náci rendszer bürokratikus és pártsszerveinek korántsem egységes, sőt részben ellentmondásos zsidópolitikájából. Az SS-nek dolgozó, annak pénzügyi és gazdasági bázisát megteremtő koncentrációs táborokban (Sachsenhausen, Belsen, Oranienburg, Buchenwald, Theresienstadt, Flossenbürg, Mauthausen stb.) nagyszámú európai pusztult el kivégzések, alultápláltság, betegség és öngyilkosság következtében.

1936. január 1. megtiltották, hogy zsidók 45 évnél fiatalabb „német vérű” szolgálólányokat alkalmazzanak

1936. augusztus 1. a berlini olimpia megnyitása, a faji törvények hatályát átmenetileg korlátozzák

1938. november 9–10. Birodalmi kristályéjszaka néven zsidóellenes erőszakhullám: 267 zsinagógát és 7500 zsidó üzletet rongálnak meg vagy gyújtanak fel

1938. november 12. 1.) az utolsó zsidó üzletet „kényszerárjásítása”. 2.) Rendelet a német állampolgárságú zsidók büntetésfizetéséről

1939. január 20. zsidó kivándorlási központ felállítása

1941. június 6. a „kommisszárparancs” kiadása

1941. július 31. Göring utasítja Heydrichet, hogy készítsen tervet a zsidókérdés végleges megoldására

1941. augusztus 27–28. Kamenyec-Podolszkijnál kb. 23 ezer zsidót (köztük a 15–16 ezer Magyarországról deportáltat) gyilkolnak meg

1941. szeptember 1. minden 6 év feletti zsidó lakost „Jude” feliratú sárga Dávidcsillag viselésére köteleztek

1941. november 25. elveszik a német állampolgárságot azoktól a német zsidóktól, akik külföldön élnek

1942. január 20. a wannsee-i konferencia a zsidók deportálásáról és kiirtásáról

1942 július 11. megkezdődik a berlini zsidók Auschwitzba deportálása

1943. április 19. a varsói gettólázadás kezdete

1943. május 19. Berlint „zsidómentesnek” nyilvánítják

1945. január 27. a Vörös Hadsereg felszabadítja Auschwitz-Birkenaut

1945. november 20. a nürnbergi Nemzetközi Törvényszék megkezdi a háborús bűnösök felelősségre vonását

dóval házasságban élt. Így megalkották az „árja”, a „tisztá zsidó”, az „1. fokú keverék” és a „2. fokú keverék” kategóriákat. Ugyanekkor elbocsátották az állami szolgálatból az összes zsidó származású tisztviselőt.

Az 1936. évi berlini olimpia keltette nemzetközi figyelem idején korlátozták a zsidóellenes törvények és rendeletek alkalmazását. Ezért a Harmadik Birodalom összesen kétezer zsidóellenes intézkedéséből 1936–1937-ben csak kb. másfél száz jelent meg. Hjalmar Schacht gazdasági miniszter lemondása után – aki károsnak tekintette a „faji kritériumok” alkalmazását a gazdaságban –, 1938-tól ismét élesebb zsidóellenes kurzus kezdődött. Az 1938-ban hozott kb. 300 rendelet zöme a zsidóknak a gazdasági életből való kiszorítására irányult a négyéves tervet felügyelő Göring vezetésével.

A párizsi német követség tanácsosának meggyilkolása jó ürügyet teremtett a céltudatosabb zsidóellenes intézkedésekhez (a merénylő egy 17 éves fiú volt, akinek a szülei a birodalomból kiutasított 17 ezer lengyel zsidó közé tartoztak, akiket Lengyelország nem fogadott be, s a hidegben, a szabad ég alatt, a senki földjén hányódtak). Az 1938. november 9–10-én Goebbels vezette kísérteties pogrom a megszépítő „birodalmi kristályéjszaka” néven vult be a krónikákba. A pogrom során 91 személyt megöltek, közülük többeket a nyílt utcán. Zsinagógákat és zsidó üzleteket gyújtottak fel, családokat bántalmaztak, s összesen 30 ezer zsidót hurcoltak koncentrációs táborba. Az akciót a német nép spontán bosszújának állították be.

A „birodalmi kristályéjszakával” új szakasz kezdődött a náci faji politikában: felerősödött a zsidók szisztematikus gazdasági kizsákmányolása és kiszorítása a gazdaságból. 1938 áprilisától bejelentésköteles lett az 5000 márka feletti vagyon, a pogrom után azonban 1,12 milliárd márka „megbocsátási illetéket” szabtak ki rájuk, amelyet 1940-ig vagyonadóként hajtottak be, s ráadásul az állam a biztosítóktól is lefoglalta a kristályéjszaka károsultjainak kártérítésére kifizetni szánt összegeket. Az intézkedések zsidó családok ezrei számára jelentettek gazdasági csődöt és egzisztenciájuk elvesztését.

Az első szakaszban (1933–1938) a hivatalos zsidópolitika még a hagyományos antiszemitizmus keretei között maradt. A nemzetiszocialisták abban reménykedtek, hogy elűzésükkel meg-

oldják a „zsidókérdést”. Az 1941. őszi emigrációs tilalomig 270-300 ezer zsidónak sikerült biztonságba jutnia. A többiek Németországban maradtak, jogaiktól és vagyonuktól megfosztva, családtagjaiktól elszakítva, zsidó házakban összepréselve s kényszermunkára kötelezve. Végül a német társadalomnak terhesnek ítélt kisebbséget a „végső megoldás” keretében koncentrációs táborokba hurcolták.

ÜLDÖZTETÉS

A Hitler hatalomra jutása után megalakult zsidó érdekképviselőnek 1939 júliusában már negyedszer kellett nevet változtatnia. Új neve Németországi Zsidók Birodalmi Egyesülete lett. A Leo Baecks vezette szervezet szociális gondozással, kulturális kérdésekkel és a kivándorlás koordinálásával foglalkozott. Mióta a zsidó gyermekek nem látogathatták a „német” iskolákat, a birodalmi egyesület az 1942-ig megtúrt zsidó iskolaügyet is felkarolta. Így a kirekesztés a már asszimilálódott zsidók esetében ismételt elkülönülést és sajátos zsidó polgári műveltséget eredményezett.

1938. november 9. után a németek felmondták az ún. Haavara-egyezményt, amelynek alapján főleg 1934–1935-ben 30 ezer zsidó vándorolt ki Palesztinába. 1939 elején a Birodalmi Belügyminisztériumban külön központot hoztak létre a zsidók kivándorlásának intézésére. Adolf Eichmann ausztriai gyakorlatát követve fokozták a zsidók gazdasági kifosztását. A Németországot elhagyni szándékozó tehetős zsidóknak egyesületükön keresztül ún. „kivándorlási illetéket” kellett fizetniük.

Lengyelország megszállása után rövidesen megkezdődtek az első deportálások a „Cseh–Morva Protektorátusból” és Ausztriából Lengyelországba. 1939–1940 telén tömegessé váltak a deportálások az újonnan létrehozott Wartheland Birodalmi Gauból a főkommandósságba. A „rég birodalomból” az első transzportot a Lublinba szállított zsidók alkották. A terrornak hozzávetőlegesen 160-195 ezer német zsidó esett áldozatul, 15 ezren a „kevérekházasságok” tagjaként, 6 ezren a keleti táborokban (többségük Theresienstadtban). A náci időket mindössze néhány ezren éltek túl az illegalitásban.

A náci vezetők átmenetileg a „zsidókérdés területi megoldását” mérlegelték. Szakértők „zsidó rezervátumok” tervét fontolgatták Kelet-Európában,

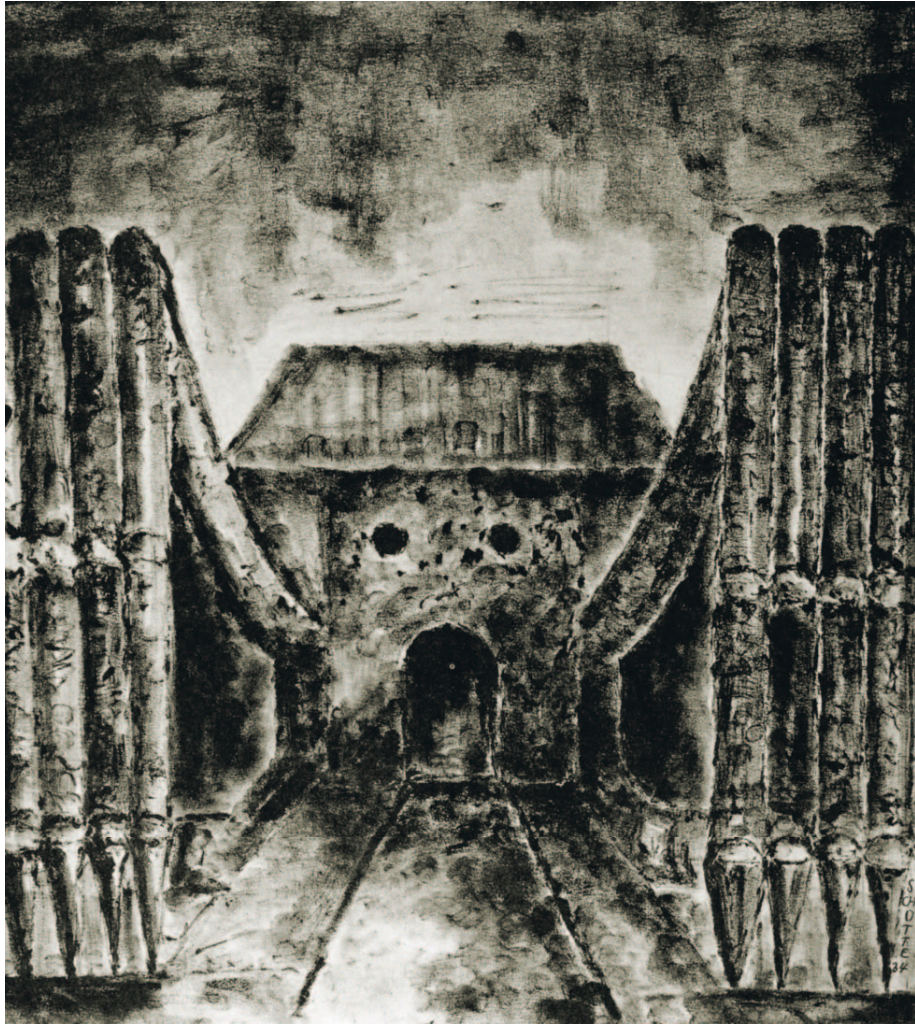
Madagaszkáron és más távoli helyeken. A Külügyminisztérium és a Biztonsági Főhivatal 1940 júniusában kezdett foglalkozni az ún. Madagaszkár-tervvel, amely szerint négy millió zsidót Európa „zsidómentesítése” érdekében a francia trópusi gyarmatra telepítenének, ugyanis a szigetet Franciaország mandátumként átadná Németországnak. A zsidók egy kijelölt területen, az SS-nek alárendelt rendőri kormányzó közigazgatása alatt „agrártevékenységet” folytatnának. Azonban a háború menete és a Szovjetunió megtámadása módosította az elképzelést; helyette a zsidókat az elfoglalt területekre deportálták s ott semmisítették meg.

A Szovjetunió megtámadása után az SS és a rendőrség négy, egyenként 500–1000 fős bevetési csoportja a „front mögött” haladva a Keleti-tengertől a Fekete-tengerig terjedő hatalmas térséget fésülte át, hogy az elfoglalt területeken kiirtsa a zsidókat, a cigányokat és a politikai megbízottakat. Az A csoport a balti térségben, a B csoport Fehéroroszországban, a C és a D csoport Ukrajnában és Dél-Oroszországban tevékenykedett. Tömeges kivégzéseiknek és pogromjaiknak becslések szerint több mint félmillió személy esett áldozatul.

A náci faji fanatikusok a szervezett tömeggyilkosság lehetséges módszereit keresték. Elsőként a betegek államilag végrehajtott meggyilkolása terjedt el. Az örökletes betegségben szenvedők utódlásának megakadályozására hozzávetőlegesen 375 ezer németet kényszersterilizáltak. Szintén a „faj tisztán tartását” szolgálták a „vér, az egészség, a házasság és a család védelmére” kibocsátott törvények. 1939-től a gyógy- és gondozóintézetek lakóit gyilkolták az eutanáziaprogram keretében, előbb gyermekeket, majd felnőtteket, szellemi fogyatékosokat, testi fogyatékosokat és más „nemkívánatos” csoportokat, összesen 190 ezer embert. A megszállt Lengyelországban az első „völkisch határrendezés” (Flurbereinigung) során az SD és az SS kommandói a lengyel vezető réteg és értelmiség, valamint a zsidók elpusztítására specializálódtak. Ezzel egyidejűleg megkezdődött a sintik és a romák tervszerű deportálása Lengyelországba.

A faji politika dinamikája gyorsan elérte azt a pontot, amikor túlléptek a kiközösítési és elnyomó intézkedések korábbi formáin. A kaotikus elűzési és áttelepítési akciók mérete, a terror az újonnan felállított gettóknak és munkatáboroknak, a náci vezetők profitéh-

Koncentrációs tábor éhes pókként ábrázolt bejárata. Hermann Schütte rajza, 1934

sége és kompetenciavitái a népek legyilkolásának irányába mutattak. Az európai zsidók és cigányok megsemmisítésének elrendeléséhez nem volt szükség írásos „Führer-parancsra”; elegendő volt a Führer kívánsága, illetve óhaja.

A „VÉGSŐ MEGOLDÁS”

A Szovjetunió megtámadásának előestéjén, 1941-ben kirajzolódott a „végső megoldás” mindent átfogó programja, amelyet a harmadik szakaszban (1941–1945) teljes titoktartás közepette igyekeztek megvalósítani.

A biztonsági rendőrség és az SS biztonsági szolgálatának bevetési csoportjai, a rendfenntartó rendőrség rendőrszázlójai és a Waffen-SS brigádjai 1941 nyarán pontos utasításokkal rendelkeztek a keleti előrenyomulás során. Rögzítették „különleges feladataikat” és az elsőként likvidálandó célcsoportokat. A népiirtást zsidó férfiak és kommunista funkcionáriusok agyonlövésével kezdték. Őket augusztusban a zsi-

dó nők követték. Szeptemberben utolsó lépésként a gyermekekre került sor. 1941 őszén kiadták a cigányok likvidálásának parancsát.

A regionális eltérések ellenére ez a sorrend alkotta az alapmintát. Kezdetben az SS és a rendőrség által alkalmazott módszer nem bizonyult elegendőnek, hogy a Szovjetunió elfoglalt területein valamennyi zsidót és kommunista funkcionáriust legyilkolják. A gyors előrenyomulás és az agyonlövések gyakori korlátozta a gyilkolás mértékét, s hatékonyabb megsemmisítési eljárásokat kerestek, előbb mozgó elgázosítójárműveket, majd helyhez kötött gázkamrákat alkalmaztak.

A gyilkolás folyamatát földrajzi, demográfiai és éghajlati tényezők befolyásolták, de elsőbbséget élveztek a gazdasági érdekek. A német hadigazdaság igényeire hivatkozva a zsidók kényszer-munkásként történő felhasználására törekedtek. Még meghagyták családjaikat, azzal számolva, hogy ez az engedmény javítja a munkamorált és a termelékenységét. 1941 őszén Németország-

ban bevezették a zsidócsillag viselését. A nyilvános megbélyegzés a tervszerű deportálások kezdetét jelezte.

1942. január 20-án Heydrich vezetésével a berlini Wannsee-konferencián koordinálták a „zsidókérdés végleges rendezését”. Megvitatták a likvidálási gyakorlat addigi tapasztalatait és eredményeit. A különböző reszortok képviselői gyorsan egyetértésre jutottak az Európa „zsidótlanítására” hozandó intézkedésekben. A „végső megoldásnak” hozzávetőlegesen 6 millió zsidó s több mint 250 ezer sinti és roma esett áldozatul.

A konferencia idején a megsemmisítőtáborra átalakított Chelumno/Kulmhofban már speciális szigetelésű gázkocsik működtek, amelyek a kipufogógáz visszavezetésével ölték meg a raktérben összezsúfolt embereket. Ily módon 1941 decembere és 1942 decembere között a 2-3 itt állomásozó teherautó legalább 152 ezer embert gyilkolt meg. A módszert a „T4 akció” keretében először 1940 nyarán Warthelandban 1559 szellemi és testi fogyatékos meggyilkolására alkalmazták – első alkalommal palackból engedtek szén-monoxidot 40 ember közé. A kipufogógázzal történő gyilkolást 1941 novemberében Poltavában, decemberben pedig Harkovban alkalmazták először, s 1942-től már mindegyik bevetési csoport rendelkezett gázkocsival.

A Szovjetunió megszállt területein, valamint Délkelet-Európa egyes részein a tömeges agyonlövések jelentették az öldöklés meghatározó formáját. Az SS, a rendőrség és a Wehrmacht egységei hozzávetőlegesen 1,25 millió zsidót likvidáltak ily módon. Am zsidók sokkal nagyobb tömegei haltak meg a koncentrációs táborokban, a gettóban és a deportálások során. A bántalmazások, járványok, kimerülés és alultápláltság következtében elhunytak száma is meghaladta az egymilliót.

A munkára alkalmas személyeket barakktáborokban helyezték el és „munka általi megsemmisítésre” ítélték. A náci uralom utolsó szakaszában – a náci faji ideológiával ellentétben – keletre nyugatra szállították a foglyokat, a szinte „zsidómentes” Németországba, de a kimerítő tábori élet után kevesen éltek túl a halálmeneteket és 1945. tavaszi felszabadulásukat. ♦

Bilder deutscher Rassen

Ostbaltische Rasse

Ostische Rasse

Dinarische Rasse

Ahnentafel

Ahnentafel		Personen-Namen	
1. Eltern			
2. Großeltern			
3. Urgroßeltern			
4. Urgroßeltern			
5. Urgroßeltern			
6. Urgroßeltern			
7. Urgroßeltern			
8. Urgroßeltern			
9. Urgroßeltern			
10. Urgroßeltern			

„FAJHIGIÉNIA”

A MEIN KAMPFBAN... ÉS A VALÓSÁGBAN

A második kötetben Hitler több oldalon foglalkozik a „fajhigiéniával”. Megjegyzései a „völkisch állam” fő feladatáról abban csúcsosodtak ki, hogy „*az államnak gondoskodnia kell arról, hogy csak az nemzzen gyermeket, aki egészséges; szégyen, ha betegségével vagy fogyatékoságával mégis gyermeket hoz a világra, de a legnagyobb tisztelet, ha lemond erről. Fordítva azonban megvetendő, ha a nemzet egészséges gyermekeit visszatartja.*” Mindez nem volt eredeti gondolat, hanem az 1920-as években az örökléstan-kutatók és humángenetikusok jelentős részének uralkodó véleménye Európában és az Egyesült Államokban. 1932-ben Poroszországban – az NSDAP-tól függetlenül – több biológus törvényjavaslatot terjesztett elő, amely kilátásba helyezte az örökletes betegségben szenvedők önkéntes sterilizálását.

A birodalmi kormány 1933. július 14-én fogadta el az örökletes betegségben szenvedők utánpótlásának megelőzéséről szóló törvényt. Az eredeti tervezet és az elfogadott törvény abban különbözött, hogy a sterilizációt nemcsak az érintett vagy törvényes képviselője kérvényezhette, hanem az illetékes orvos vagy a gyógyintézet vezetője is. A gyakorlatban 1945-ig speciális eugenikai bíróságok bírálták el a megközelítőleg 350 000 sterilizációs ügyet.

EUTANÁZIATANOK NÉMETORSZÁGBAN

Az első világháborúig a sterilizálás, az örökletes betegségben szenvedők és az állítólagos „kártevők” eltávolításának követelése főleg szélsőséges körökben hangzott el. A fajhigiéniát és a faji ideológia elvei találkoztak az 1906-ban alapított Mittgartbundban, amely a germán faj „tenyésztését” szorgalmazta. A sokszínű fajnemesítési mozgalom azonban nem jutott túl a szektamozgalom keretein. 1914-ben a Német Fajhigiéniái Társaság csupán 350

regisztrált tagot számlált, főleg az egyetemi tanárok köréből.

Az első világháború alatt Németország legtekintélyesebb pszichiátriai kutatóközpontja a müncheni Vilmos Császár Pszichiátriai Intézet (Kaiser Wilhelm Institut) lett, amelyet 1917-ben a Rockefeller Alapítvány és az Amerikából származó James Loeb magántámogatásával alapítottak. Igazgatója, Emil Kraepelin tehetséges klinikai emberekből és kutatókból álló csoportot hozott össze. Közéjük tartozott Alois Alzheimer neurológus, a nevével elnevezett betegség felfedezője is. Az 1920-as években Ernst Rüdin vezetett egy projektet, amelynek megállapításai a genetika és a skizofréniakutatás terén klasszikussá váltak. A nagy áttörés 1920-ban következett be két tekintélyes természettudós, Alfred Hoche pszichiáter és Karl Binding büntetőjogász színre lépésével.

Az evangélikus lelkészcsaládban született Alfred Hoche orvosnak tanult Heidelbergben és Berlinben. Heidelbergben klinikai asszisztensként dolgozott, majd 1890-ben Strasbourgban habilitált pszichiátriából. 1902-től a freiburgi egyetemen a pszichiátria

professzora és az ottani egyetemi idegklinikai igazgatója volt. Kompromisszumok nélkül elutasította és minden tudományos fórumon élesen bírálta Sigmund Freud akkortájt újdonságnak számító nézeteit, s a pszichoanalízist legfeljebb kultúrtörténetileg érdekes tévelgésnek tekintette. A törvényszéki pszichiátriát összefoglaló kézikönyve 1901-től az 1960-as évekig alapműnek számított Németországban. Pszichiáterként a „gyógyíthatatlan gyengeelméjűség” állt érdeklődésének előterében. Elsősorban azt vizsgálta, hogy a gyógyíthatatlan elmebetegek milyen gazdasági és erkölcsi terhet jelentenek a társadalom számára. Hoche igennel válaszolt a Karl Binding büntetőjogász által felvetett kérdésre: elveszíthetik-e értéküket az emberek.

A frankfurti jogászcsaládból származó Karl Binding 40 éven keresztül tanított jogot Lipcsében. Vezető képviselője volt a 19. században keletkezett tudományos jogpozitivizmus irányzatának, amely az állam számára lehetővé teszi, hogy ne indokolja az általa kiadott jogszabályokat. Egyedül az állam akarata döntő és jogszerű.

1920-ban Hoche és Binding együtt jelentette meg 62 oldalas broszúráját *Az életképtelen élet megsemmisítésének megbocsátásáról. Annak mértéke és formája (Die Freigabe der Vernichtung lebensunwerten Lebens. Ihr Maß und ihre Form)* címmel. A szellemi fogyatékosok eliminálásának „orvosi” és „tudományos” bázisa az első világháború után alakult ki Németországban. Ekkor készítették elő a talajt annak a propagandának, hogy a „ballasztgizisztenciák” (gyengeelméjűek vagy örökletes betegségekben szenvedők) költségei elfogadhatatlanul magasak. Bár Binding még 1920-ban meghalt, Hoche pedig a nácizmus éveiben meghasonlott s 1943-ban öngyilkos lett, írásukkal akaratlanul szellemi előkészítőivé váltak emberek meggyilkolásának a nemzetiszocializmus idején.

Binding és Hoche azt a felfogást vallotta, hogy a korábbi gyakorlattal ellen-

Alfred Hoche pszichiáter és brosrúája
Az életképtelen élet megsemmisítésének
megbocsátásáról

náziát. Erre csak ők lennének jogosultak – és sohasem az állam! A páciens kérésére rokona vagy kezelőorvosa is kérvényezhetné ezt. Ezt követően orvosokból és jogászokból álló bizottság döntene a beavatkozás engedélyezéséről. Az eutanáziának abszolút fájdalommentesnek kellene lennie.

Hoche tanulmánya túllépte a Binding által felállított határokat. Bevezetőjében megfontolásra ajánlotta azt a megállapítást, hogy nincsenek köbe vésett orvosetikai előírások. Szerinte az orvosi kezelés általánosan elfoga-

tétben – mely szerint az emberi életet mindenáron és minden körülmények között meg kell óvni, ameddig lehetséges – a jövőben mérlegelni kellene, hogy abszolút reménytelen megbetegedés bizonyos eseteiben mesterségesen meghosszabbítandó-e az emberi élet, vagy pedig a biológiailag ugyan funkcionáló, de szellemileg halott élet aktívan befejezhető. A szenvedés megrövidítésének motívuma mellett a népgazdasági haszon- és költségszámításra, valamint a „német néptest jólétének elsőbbségére” hivatkoztak az egyén testi és szellemi jóléte felett.

Füzetük első tanulmányában Binding az eutanázia jogi szempontjait tárgyalta. Szerinte halálos betegségnek a páciens követelésére történő lezárása „gyógykezelésnek” minősíthető. A páciens akarata ellenére azonban sohasem szabad megrövidíteni az életet; ez gyilkosság. Az eutanázia vonatkozásában két csoport jönne számításba: a gyógyíthatatlan betegek (rákosok stb.) és a súlyos szellemi fogyatékosok (gyógyíthatatlan gyengeelméjűek). Előbbieknek kérvényezniük kellene az euta-

dott céljai – az emberi élet megőrzése, a meghosszabbításában való segítség, a fájdalom megszüntetése és a gyógyítás – mellett az orvos az életet is befejezheti. Például olyan terhesség esetén, amikor vagy az anya, vagy a gyermek élete menthető csak meg, az orvos dönt, melyiket választja. Az orvos számos kísértéssel áll szemben, hogy elterjen az élet meghosszabbításának parancsától: például a rokonság kéri arra, szabadítsa meg betegét a szenvedéseitől, az orvosnak azonban ellent kell állnia e kísértéseknek. Ismert a „bajt hozó jótétemény” fogalma is, amikor a haldokló az élethosszabbító beavatkozásokat már egyáltalán nem tekintti segítségnek, inkább szenvedései meghosszabbításának.

ÉLETKÉPTELEN ÉLET

Hoche tanulmányában ezután az együttérző orvos hangja váratlanul a költség és haszon kategóriáiban gon-

dolkodó közzgazdász szemléletébe váltott át. Azok sorsát tárgyalta, akiket súlyos agykárosodással tartósan otthonokban helyeztek el. Megítélésükben meg kell különböztetni azon pácienseket, akiknek sebesülés vagy betegség révén károsodott súlyosan agyi funkciójuk, azoktól, akiknek agya születésüktől fogva gyengén működik.

Hoche azzal érvelt, hogy a háború után elszegényedett német államra és polgáraitra tekintettel felelőtlenység ilyen „ballasztegzisztenciák” és „üres porhüvelyek” táplálása helyett, hogy a szűkös pénzügyi és gazdasági eszközökből reményteljesebb eseteket támogatnának. Hoche az állam és a nép organikus egységének elsőbbségét hirdetve egy veszélyes északi-sarki expedíció példáján szemléltette a szituációt, amikor az egyén érdekei háttérbe szorulnak azért, hogy a csapat egységként érje el célját. Úgy vélte, a német nép nem érett arra, hogy kizárja a „szellemileg halott ballasztegzisztenciákat”, az „alacsonyabb értékűnek” tekintett személyeket. Szerinte Németországban meg kell teremteni „az egyes egzisztencia jelentéktelenségének” tudatát; azt remélte, hogy rövidesen maguk mögött tudják a „túlzott humanizmus fogalmát” és a „létezés értékének túlbecsülését”.

Egyértelmű, hogy Hoche szándékai messze meghaladták szerzőtársa elképzeléseit. Nála szó sem esett arról, hogy egyedül a páciens akarata döntő az orvosi beavatkozást illetően. Az egyéni akaratot csak azok esetében fogadta el, akik szerinte teljes értékűek. Ő volt az első német orvos, aki az élethez való jog mérlegelésekor az ember népgazdasági hasznát is számításba vette. Ezt írta: „Gazdasági vonatkozásban ezek az idióták, akik a teljes szellemi halál valamennyi feltételét leginkább teljesítik, létükkel egyidejűleg a legsúlyosabban megterhelik a közösséget. [...] Ha csak az átlagos, 50 éves életkort megért egyedekkel számolunk, könnyű felmérni, milyen hatalmas tőkét vonunk ki improduktív célra élelmiszerral, ruházattal és fűtéssel a nemzeti vagyonyból. [...] Ezt a teljesen terméketlen feladatot több tízezres ápolószemélyzet látja el, kivonva őket a hasznos munkából.”

Hochénak az „életképtelen élet” meggyilkolásáról nyilvánosságra került radikális gondolatait a kortárs német tudomány nem ismerte el. Lothar Loeffler eugenikus kijelentette: „Joggal utasítjuk el az életképtelen élet eutanáziáját és megsemmisítését.” A né-

met eugenika fő művében Fritz Lenz azt írta, hogy „az eutanáziának nincs nagy hatása a fajhigiéniára, mert a számba jöhető egyének nem jutnak el a szaporodásig; sokkal inkább a humanitás kérdéséről van szó”. Lenz eltávolodott Hochétól, és „hatalatlannak” minősítette rentabilitási érvelését, azt állítva, hogy a gazdaságnak kell az életet szolgálnia, s nem fordítva.

Hoche felesége, Hedwig Goldschmidt zsidó családból származott. Tisztázatlan, hogy emiatt kellett-e Hochénak 1933 májusában, 68 évesen nyugdíjba vonulnia. Mindenesetre azon kevés német professzorok közé tartozott, akiket a náciik már ekkor megfosztottak katedrájuktól. Ezért felhagyott a pszichiátriával, s fokozatosan eltávolodott a náciik gondolatvilágától. Mindazonáltal Hochénak magának is át kellett élnie közzétett gondolatainak valóra válását, amikor egyik unokahúga az eutanáziaintézkedések áldozata lett, s az idős professzornak megküldték a hamvait tartalmazó urnát. 1940 nyarán Baden-Badenben a villamoson véletlenül találkozott Viktor Mathessel, az 1884-ben alapított emmendingeni gyógyintézet vezetőjével, akinek elmesélte az esetet. Mathes szerint „Hoche professzor félreérthetetlenül kifejezte, hogy a legmélyebben elítéli ezen intézkedéseket”. 1943-ban, miután egyetlen fia elesett a második világháborúban, öngyilkos lett.

STERILIZÁCIÓ A HARMADIK BIRODALOMBAN

Az eutanázia szó fájdalommentes halált jelent, de a náci vezetők szívesen használták „az életképtelen élet megsemmisítése” kifejezést. Ugyanis nemcsak a „szellemi fogyatékosok” meggyilkolására gondoltak, hanem azokra is, akik nem hajtottak hasznot a rendszernek.

Hitler hatalomra jutása után Ernst Rüdin, a müncheni Vilmos Császár Származástani és Demográfiai Intézet igazgatója az eugenika és a fajhigiéna szenvedélyes szószólója lett. Az érintettek körét folyamatosan bővítették. A szisztematikusan kiépített gyilkolási intézetekben 1940. januártól 1941. szeptemberig 70 273 személyt „fertőtlenítettek”.

A fogyatékosok és aszociálisok sterilizálását elrendelő törvényt az 1933. július 14-i kormányülésen fogadták el – ugyanakkor, amikor a Vatikánnal kötendő konkordátumát is –, de mivel

pontosan tudták, hogy ellentétes a *Casti connubii* pápai enciklikával, s a konkordátumot nem kívánták veszélyeztetni, a törvény nyilvánosságra hozatalát két héttel elhalasztották. A sterilizációs törvény hivatalos magyarázata Hitler *Mein Kampf*ján nyugodott, mely szerint „aki testileg és lelkileg nem egészséges, baját nem örökítheti át gyermeke testébe. Elhatározott szándék a néptest megtisztítása és a beteg örökéleti szerkezet fokozatos kigyomlálása. A teljesítmény szerinti kiválasztásnak kell érvényesülnie.”

Arthur Gütt, a birodalmi belügyminisztérium osztályvezetője a törvényről 1933. július 26-i rádióbeszédében kifejtette: azért volt szükség az állam beavatkozására, mert különben három nemzedék alatt szinte teljesen eltűnne az értékes népi réteg, és csak a fogyatékosok maradnának. De látni kell – folytatta – a dolog gazdasági oldalát is: a szellemi fogyatékosokra, a kisegítő iskolákba járókra, a gyengeelméjűekre és aszociálisokra milliőkat kellene kiadni. Egy kisegítő osztályos gyermek oktatása kétszer-háromszor annyiba kerül, mint egy egészségesé. (A hartheimi, később eutanáziagyilkosságokra berendezett intézetben egy 1942-ben készült – s 1945 júniusában megtalált – titkos számítás szerint 70 273 fő „fertőzött” (értsd: fogyatékos) 10 év alatt különböző élelmiszerekből 400 244 520 kg-ot fogyasztana el 141 775 573 birodalmi márka értékben.)

Sterilizálásra jelölték ki az örökletes betegségben szenvedőket, a gyengén látókat, a kisegítő osztályosokat, a gyengeelméjűeket, a skizofréneket, az epilepsziásokat, a vakokat és süketeket, az alacsony növésűeket, az izomsorvadásban szenvedőket, az ujjukat elvesztetteket, a dongalábúakat és csípőficamosokat. Róluk bejelentési kötelezettséget írtak elő a fogorvosok, fogászok, községi nővérek, masszörök, gyógyítással foglalkozó személyek, intézeti vezetők, hivatali orvosok, sőt még a kuruzslók számára is. A sterilizálás során a férfiak esetében az ondóvezeték, a nők esetében a petevezetékét kötötték el.

MUNKAKERÜLŐK, CSAVARGÓK, KOLDUSOK

A sterilizálási törvény megjelenését követően azonban a közjóléti hivataloktól több beadvány érkezett Rudolf Hesshez, az NSDAP Politikai Központi Bizottságának elnökéhez, amelyekben e

szervezetek és egyesületek a törvényt „félmegoldásnak” tekintve a munkakerülő, a hivatásos koldusok, csavargók, alkoholisták, kábítószer-élvezők és prostituáltak elleni intézkedéseket sürgették, akik „néptestünk parazitái”.

A csavargókat koncentrációs táborok várták, s az intézkedést kezdetben egyházi személyek is támogatták. Paul Braune lelkész, a Német Menedékházak Egyesületének ügyvezetője szerint a múltban (értsd: a weimari köztársaságban) túlságosan nagy humanizmust tanúsítottak; aki a munka jótétét nem tiszteli, annak meg kell tapasztalnia az állam szigorát. Braune jelentett az első, Görlitzben és a pomerániai Meseritzben koldusoknak felállított koncentrációs táborokról. Szerinte a hivatásos koldusoknak, a betegesen vándorlóknak és a notórius iszákosoknak nincs joguk vándorolgatni az országban. Más egyházi személyek későbbi megnyilvánulásai is azt mutatják, hogy karitatív intézményeik hallgattak, sőt mintha szabadulni akartak volna gondozottjaiktól.

1933–1936 között „kifésülték” a társadalomból az „aszociálisokat” – jó részüket Dachauba szállították –, 1936-tól pedig szisztematikusan üldözték őket. Júliusban egyedül egy bajorországi razzia során 1300 „aszociális” tartóztattak le, egyharmadukat hatósági szegénygondozó otthonokból és kórházakból vitték el. Különösen a „vándorlókat” üldözték, akiket „bolsevik gyújtogatóknak” tekintettek. Bajorországban ezért nem volt tanácsos felkeresniük ezen intézményeket, mert szinte azonnal letartóztatták őket. 1937. februárban Heinrich Himmler, a német rendőrség főnöke váratlanul 2500 megrögzött bűnöző letartóztatását rendelte el. A birodalmi belügyminisztérium 1937. december 14-i rendelete pedig lehetővé tette azok letartóztatását is, akiknek „nincs szakmájuk, megrögzött bűnözők, s aszociális viselkedésükkel veszélyeztetik a közösséget”.

AZ EUTANÁZIAPROGRAM ELŐKÉSZÍTÉSE

1938-tól megkezdődött az eutanázia propagandisztikus előkészítése. Általános gyakorlattá tették a pszichiátriai klinikák és különböző gyógyintézetek meglátogatását a helyi hivatalok vezetői, katonai parancsnokok, sőt érettségizők számára, akik a gyakorlatban ismerkedhettek meg azokkal a „kreatív

rakkal”, akik biológiakönyveik szerint is a faji törvénykezés hatálya alá esnek.

1938 végén Hitler berlini pártkancelláriájához állítólag két súlyos beteg eutanáziakérvénye érkezett: az egyik egy rákos asszonyé, a másik pedig egy munkavezetőé volt, aki beleesett a betonkeverő gépbe.

1939 elején egy újabb, később a nürnbergi perben is előkerült eset – az ún. Knauer-ügy – vált titkos birodalmi ügygé, amely hozzájárult az újszülöttek eutanáziájáról 1939. augusztusban kiadott rendelethez. Az eset körülményeit Ernst Klee: *„Euthanasie” im NS-Staat. Die „Vernichtung lebensunwerten Lebens”* című, a témában alpműnek számító tudományos monográfiájából ismerjük. Dr. Karl Brandt, Hitler egyik kísérő orvosa, a nürnbergi orvosper egyik vádlottja így vallott erről: *„Arról volt szó, hogy egy torzszülött gyermek apja a Führerhez fordult, és kérte, hogy elvehessék e gyermek életét. Hitler megbízott az ügygel, s azonnal Lipcsébe kellett utaznom. [...] Olyan gyermekről volt szó, aki vakon született, gyengeelméjűnek tűnt, azonkívül*

hiányzott az egyik lába s egyik karjának egy része. [...] Megbízott azzal, beszéljek a gyermeket kezelő orvosokkal, megállapítandó, igazak-e az apa állításai. Ha ezek helyesek, közöljem nevében az orvosokkal, hogy végrehajthadják az eutanáziát. [...] Azzal is megbízott továbbá, hogy ha ezen orvosok az intézkedés révén valamilyen jogi procedúrába bonyolódniának, Hitler megbízására gondoskodni kell arról, hogy ezt megszüntessék. Martin Bormann megbízást kapott, hogy ebben az értelemben informálja Gürtner igazságügy-minisztert a lipcsei ügyről.”

Dr. Hans Hefelmann, a pártkancellária munkatársa így vallott Nürnbergben az ügy következményeiről: *„A Knauer-ügy azt eredményezte, hogy Hitler felhatalmazta Brandtot és Bouhlert [Philipp Bouhler SS-Standartenführer vezette az öt főhivatalból álló pártkancelláriát], hogy hasonló esetekben a Knauer-gyermek ügye szerint járjanak el. [...] Amikor rövidebb később Brandt professzor megbízott, hogy állítsak össze egy tanácsadó testületet, amelyet titkos birodalmi ügyként kell*

kezelní, csak »pozitív« beállítású orvosokat választottak ki. A pártkancellária kifelé nem jelenhetett meg az ügyet kezelő hivatalként.”

Ezért a gyermekeutanáziát előkészítő tanácsadó testület 1939 májusában a Birodalmi Bizottság az Örökletes és Intézményfüggő Súlyos Szenvedések Tudományos Nyilvántartására elnevezést választotta a gyilkos vállalkozást menedzselő testület fedőnevének. A birodalmi belügyminiszter 1939. augusztus 18-án a tartományokhoz intézett, szigorúan bizalmas körlevélben bejelentési kötelezettséget rendelt el a születésnők és az orvosok számára, ha munkájuk során gyengeelméjű vagy mongoloid gyermekkel, kisméretű koponya, vízfejűség, különböző torzszülés, bénulás eseteivel találkoztak.

Párhuzamosan haladt a felnőtt-eutanáziaprogram szervezeti kidolgozása és a megfelelő helyszínek kiválasztása is. E célra 1939 tavaszán kisajátították a Linz melletti Hartheim reneszánsz kastélyát, illetve a Stuttgarthoz közeli Grafeneck barokk kastélyában működő szamaritanus nyomoréktóthont. Hitler

A TERMÉKENYSÉG KULTUSZA

„A német erő szent bölcsője a család, amely minden élet forrása [...], s amelynek tisztán és egészségesen tartása népünk nagyságának és létének feltétele. Nincs szükségünk helétákra és gyengékre, hanem egészséges és erős, német jellegű férfiakra és nőkre, mert csak így biztosítható Németország nagysága és jövője. A nemzetiszocialista fajtának és fajtörvénykezés a természet régi törvényét valósítja meg, amikor az erősebb győz és faja örökké él, míg a gyengék eltűnnek” – írta Hans Frank jogász és miniszter. A náci rendszer „gyermeknemzési tervek” egész sorát dolgozta ki az „alacsonyabb értékűek” kiszűrésére és a „magasabb értékűek” támogatására. Az intézkedések elsősorban az örökletes betegségben szenvedő utánpótlás és a nemkívánatos házasságok megakadályozására, illetve az „örökítésre alkalmasak” támogatására irányultak.

A nemzetiszocialisták a korai családalapításra és „makk-egészséges” gyermekek nem-

zésére buzdítottak. Egy egészséges pár 1000 márkás házassági kölcsönrel számolhatott. A feltételeknek 1933–1937 között minden negyedik pár felelt meg, s a „szorgalmasak” gyermektartási segílyt is kaptak. Ideálisnak a négygyermekes családot tekintették; 1939-től a többgyermekes anyák „anyasági keresztet” s adókedvez-

mény kaptak, miközben a több mint öt éve gyermektelenek adóemelésre számíthattak. A háború kitörése azonban a születések számának visszaesését hozta. A 6–14 éveseket vidékre küldték a bombázások elől, és táborkokban helyezték el őket.

Rendíthetetlen elv maradt, hogy a német asszonyokra elsősorban anyaszerep vár. Azo-

kat az asszonyokat, akiknek társadalmi származása és gazdasági helyzete megengedte, hogy ne dolgozzanak, „értékesebbnek” nyilvánították, nem végezhettek fizikai munkát, és „kultúrahordozóként” elsődleges feladatuknak az anyaságot tekintették. Munkáskézként azonban továbbra is számítottak az alsóbb néprétegekből származó asszonyokra, akik évek óta dolgoztak és a családnak szüksége volt a keresetükre. A női foglalkoztatottak száma 1934-ben 5,5 millióra nőtt (1933: 4,75 millió).

A női termékenységet anyagilag támogatták, megtiltották a fogamzásgátlók hirdetését és terjesztését, büntetendőnek tekintették az abortuszt (kivételet képezett a félig zsidó vagy örökletes betegséget hordozó embrió), és sterilizálták a „nemkívánatos vérvonalúakat”. A nők szervezeti munkája a Nemzetiszocialista Nőszervezetben zajlott, példaképeik pedig Leni Riefenstahl, Emma Göring és Magda Goebbels voltak.

LEBENSBOHN

Ellentmondás alakult ki a házasság szentsége és a házasságon kívül születettek támogatása, valamint a nők családfő szerepe és a birodalom olcsómunkaerő-igénye között is. Az SS Faji és Telepítési Főhivatala keretében Himmler kezdeményezésére 1935-ben alapított Életforrás (Lebensborn) egyesület ugyanis minden SS-tag kötelességévé tette, hogy legalább négy gyermeket nemzzen, függetlenül attól, hogy nő vagy nőtlen. 1935 októberétől a „biológiai házasságot” és a házasságon kívüli anyaságot a katolikus egyház heves tiltakozása ellenére kitaróan népszerűsítették. A gyermekek az egyesület 13 jól felszerelt otthonában jöttek a világra (1944-ig közel 11 ezren), s az anyákat elszigetelték a külvilágtól. A születési igazolás kiadását, a tartózkodási költségeket és az esetleges adaptációt az egyesület intézte.

1939 júliusában a svájci származású Conti államtitkárt bízta meg az eutanáziaprogram végrehajtásával, akit Lammers kancelláriavezetőnek is támogatnia kellett. De bekapcsolódott a munkába Bouhler és Brandt is, akik 15-20 fős megbízható orvoscsoportot állítottak össze. A csoport július végén Berlinben tanácskozott. Az első személyi döntések után a gyilkolás módszeréről is döntöttek, amelynek gyorsnak, biztosnak és fájdalommentesnek kell lennie. Három gyógyszerész egyhangúlag a szén-monoxidra (CO) szavazott. A megbeszélés után fogadta őket Frick belügyminiszter is. Hazatérve az igazgatók saját intézetükben kerestek megbízható személyeket, s az eredményről Berlinnek jelentettek.

A legmegfelelőbb gyilkolási módszer kiválasztását azonban a Birodalmi Biztonsági Főhivatal (RSHA) Bűnügyi-technikai Intézetére bízták. Végül ott is a szén-monoxidra szavaztak; a gázipalackokat később ők rendelték meg az IG. Farbennél, majd kiszállították az egyes eutanáziaintézetekbe.

1939. szeptember 1-jén, a második világháború kezdetén sterilizációstopot rendeltek el; helyébe az „eutanázia” léphetett. De a sterilizációstop a későbbi eutanáziastophoz hasonlóan is csak feltételesen érvényesült; valójában 1945-ig tovább sterilizáltak, de már kisebb mértékben, mert az orvosokra a csapatoknál volt szükség.

A Németországban sterilizáltak összlétszámát 200 000 és 350 000 közöttire becsülik. (1934-ben, az első sterilizációs évben Gürtner igazságügy-miniszter adatai szerint 62 463 esetben rendelték el a sterilizálást 4874 elutasítás mellett, 1935-ben pedig 71 760 esetben, 8976 elutasítás mellett.) Sokakat politikai indokból is sterilizáltak, mert a Hitler-elleneseket egyszerűen gyengeelmájúnak tartották.

GRAFENECKI ÁLDOZATOK

1939. szeptember-októberben lezárult az eutanázia tervezési szakasza. A külvilágtól teljesen elzárt intézetekben megduplázták a személyzet fizetését (a grafenecki igazgatónak havi 1200 birodalmi márkát ajánlottak), de a lakossággal semmiféle kapcsolatot nem tarthattak. Elzártságukat rádió, könyvek, alkohol stb. biztosításával enyhítették. Az intézet külön közgazgatási egység lett, saját rendőrséggel.

Az „eutanáziaprogram” végrehajtása 1939. szeptember végén Lengyelországban kezdődött, még mielőtt Hitler aláírta volna a gyilkosságokra vonatkozó felhatalmazást. A Bromberg melletti Kocborow kórházában november elejéig 2342 beteget öltek meg. Hitler 1939 októberében írta alá a szeptember 1-jei keltezésű felhatalmazást: „*Bouhler birodalmi vezető és dr. med. Brandt felelős megbízást kapnak, hogy a név szerint meghatározandó orvosok hatáskörét annyira bővítsék, hogy az emberi számitás szerint gyógyíthatatlan betegeket betegségük állapotuk kritikus megítélése esetén kegyes halálban részesíthessék.*”

1939. novemberben elkezdték a grafenecki intézet átépítését a környékbeli iparosok bevonásával, akik járványügyi tábort sejtettek a munkálatok mögött. A hónap közepén megérkeztek az első „munkatársak”: a lengyelországi hadjárat befejezése után az SS egyik Totenkopf (halálfejes) hadosztályának altisztjei kapták titkos birodalmi ügyként feladatuk, hogy a küszöbönálló franciaországi hadjárat előtt „kiürítsék” a gyógyító- és ápolási otthonokat. Civilben dolgoztak, gyakorta álnevet használtak, de pisztolyukat és zsoldkönyvüket megtarthatták. Szüneteltették kapcsolataikat az SS-sel, hogy semmiképpen se derülhesse fény a tényleges megbízók kilitére. Berlinben pedig álcázásképpen megalkotották a Gyógyítási és Ápolási Birodalmi Munkaközösséget (RAG), amelynek az intézetekben lévő betegek 20%-át, vagyis hozzávetőlegesen 70 000 embert kellett meggyilkolnia. A RAG-ot az NSDAP kincstárnoka finanszírozta. November közepén további álcázott vállalkozásként megalakították a Közhasznú Betegszállító Kft.-t (Gekrat), amelynek autóbusszai vitték a betegeket az ország különböző helyeiről a gyilkos intézetekbe.

1940 januárjában az egykori brandenburgi fogházban próbaelgázosítást végeztek. A „tusolóban” a gáz néhány perc alatt végzett a 18-20 emberrel. Időközben megérkeztek Grafeneckbe az acélból készült, fürdőnek álcázott gázkamrák is; ezek alján vízvezetékcső futott, amelybe lyukakat fúrtak, s a szén-monoxid ezeken keresztül áramlott a helyiségbe. Szintén leszállították a hordozható krematóriumokat is, amelyekhez speciális tolókosci tartozott. Az SS emberei a tetemeket ezeken vitték a krematóriumokba, amelyekbe a testeket érintés nélkül lehetett betolni.

Grafeneckbe a birodalmi posta három autóbussza szállította az áldozatokat, a meggyilkoltak iratait pedig naponta futár vitte Berlinbe. A gázkamrában az elgázosítást orvos végezte, nyitva és zárva a gázcsapot, figyelve az áldozatok reakcióit, akik maximum 20 perc után már nem mutattak életjelet. Ekkor beindították az elszívó ventilátorokat, majd a holttesteket elszállították az éjjel-nappal működő két koksztüzelésű krematóriumba. Az aranyfogakat kihúzták, s a holttesteket egyenként hamvasztották el, ami esetenként másfél óráig is eltartott. A hamvasztók 12 órás váltásban dolgoztak, iszonyatos füstben és bűzben, műszakonként negyed liter pálinka mellett. Az áldozatok megőrölt csontjaiból egy kb. 3 kilogrammos urnát kaptak, amelyet konspiratív okokból a környező városok nagyobb postahivatalaiban adtak fel. A halál okaként fiktív diagnózist (vérmérgezés, tüdőtuberkulózis, vakbélgyulladás stb.) közöltek, amelyet az orvos álneven írt alá. 1940. július végéig a négy, gyilkolásra berendezett intézetben (Grafeneck, Brandenburg, Hartheim, Sonnenstein) összesen 8765 személyt gázosítottak el. Ugyanakkor számos elfogott levél bizonyítja, hogy az érintettek egy része pontosan tudta, mi vár rájuk, amikor a buszok megérkeztek.

A T4 AKCIÓ

1940 áprilisában megkezdődött a berlini eutanázia-központ kiépítése is, amely a Berlin-Charlottenburgban fekvő Tiergartenstrasse 4. szám alatti vilában kapott helyet. Így lett az intézkedés nem hivatalos neve a T4 akció. A lebonyolításra fedett cégeket alapították, de az irányítás Hitler kancelláriájának II. főhivatala kezében maradt.

A villa átépítése a 31 éves Erwin Lambert kőművesmester első megbízatása volt; később nevéhez fűződött több megsemmisítőintézet átépítése, illetve a treblinkai és a sobibori gázkamrák beépítése.

A katolikus egyházi vezetők 1940. augusztus 1-jén tiltakoztak először hivatalosan a birodalmi kormánytól az eutanázia ellen. Azt írták, hogy számos elhunyt munkaképes volt, így nem terhelték az államot. Ezt az eljárást a természetjog és a keresztény törvények is tiltják. A bíróságokhoz is egyre több panasz érkezett; az egyik

bíró felkereste a brandenburgi intézetet, s az orvosok előtt kijelentette, hogy az eutanáziaintézkedések minden törvényes alapot nélkülöznek. A biztosító-társaságok szintén érdeklődtek az el-tűntek iránt. Az igazságügy-minisztérium augusztus végére összeállított egy eutanázia törvény-tervezetet, de Hitler utasítására a fiókba süllyesztették, s megtárgyalását elnapolták a végső győzelem utánra. Ekkorra a „titkos birodalmi ügy” már aligha volt titkos: a müncheni orvostanhallgatók egyik tanára a polcon sorakozó urnákat így kommentálta: ezek valamennyien tudógyulladásban haltak meg.

Walter Buchnak, az NSDAP főbírájának Heinrich Himmlerhez intézett, 1940. december 7-i levele nyomán az SS birodalmi vezetője Grafeneckben leállította a gyilkosságokat, de a személyzetet áthelyezték más intézetekbe. 1941. augusztus 3-án von Galen münsteri püspök bátor eutanáziaellenes prédikációja rendkívüli hatást váltott ki, s más püspököket is felbátorított. Szövegét ezres példányszámban sokszorosították, söt röplapként még angol repülőgépek is terjesztették; megtört a titoktartás. A náci tanácsaltalanok voltak; Hitler a Szovjetunióval folyó háború miatt nem akart keményen fellépni.

Hitler 1941. augusztus 24-én leállította az eutanáziát, de a T4 kisebb mértékben a berlini központban folytatódott. **1941. szeptember 1-jéig 70 273 személyt „fertőtlenítettek”** Németországban; valójában azonban kiegészítés vagy gyógyszer-túladagolás következtében 1941 végéig összesen 93 521 „ágyat bocsátottak új felhasználási céllal rendelkezésre”.

A „NÉPKÖZÖSSÉG” ESZMÉJE

A nemzetiszocialisták a „népközösség” fogalmát a mesterségesnek és „némettelennek” tekintett „társadalom” kifejezés ellentétéként használták. Eszmétörténetileg a 20. század elején a diákmozgalom kulcsszava, később pedig az első világháborús lövészárók-bajtársiasság kifejezője volt a 19. század polgári liberalizmusával és individualizmusával szemben. A kifejezés használatával negligálták a származási, rendi, foglalkozási, vagyoni, végzettségi és tudásbeli különbségeket. A „népközösségben” megszűnik az egyén arculata; helyette a természeti és isteni akarat szerint betagozódik a fajba és a népbe.

Az élet központjában nem állhat a korlátlan én, hanem csak a népközösség. Ezért a lét értelme és célja a nép – tartalmazta a nemzetiszocializmus első alapelve.

A hitleri államban megnőtt a katonai elem szerepe; az új népközösség terve az első világháború totális hadi-közösségének példájára épült. A militarizálás áthatalta az élet valamennyi területét. A politikai akaratképzés fő keretei a tömegszervezetek lettek. Minden állampolgár egy vagy több ilyen tömegszervezethez tartozott, amelyek lehetővé tették az állam vezetésének, hogy az embereket munkájukban és szabadidejükben, társadalmi és kulturális tevékenységükben központilag irányítsák, propagandisztikusan befolyásolják és állandóan ellenőrzés alatt tartásuk.

Az egyenlősítő maszok mögött a népközösség ígérete rituális ünnepeket, éjszakai gyűléseket stb. is jelentett. A munkanélküliek és egyéb rászorulókat támogatására téli segélyakciót indítottak, amelyet a náci minden háztartást érintő kényszeradakozássá alakítottak. Felszólították az embereket, hogy havonta egyszer mondjanak le a húsról a téli segély javára. Ilyenkor főzzenek egytálételt, s a hús árát ajánlják fel az akció javára. A felajánlásokat a náci tömbmegbíztott vagy az SA és az SS tagjai ellenőrizték és gyűjtötték össze. Így a vasárnapi ebéd politikai funkciót kapott: a rendszer melletti kiállítás vagy az elutasítás jelképe lett. Az ipar az átalányban fizetett ún. Adolf Hitler-adománnyal került el az állandó gyűjtéseket.

A néptársakat a különböző gyűjtési akciók állandóan önkéntes adományozásra kényszerítették. 1937-ben például hét közcélú gyűjtés folyt: január 3-án az SA, az SS és a náci párt körzeti szervezeteinek utcai gyűjtése, január 7-én a rendőrség, február 7-én a háborús egyesületek, a háborús áldozatok és a birodalmi légvédelmi szövetség gyűjtöttek, február 8-án iskolai gyűjtés zajlott, március 7-én ismét az SA, az SS és a náci párt, március 21-én a Német Munkafront aktivistái rázták a perselyt, április 10-én pedig a nemzet háláadó áldozata kezdődött.

Megindult a Führer istenítése, katonai parádék zajlottak, a külföld ismét kalapot emelt a világháború vesztese előtt, elbűvölő volt az olimpia fénye, s heti 5 márkás előtakarékoság kezdődött a 900 márkás Volkswagenre. „*Mióta a Führer velünk van, ismét va-*

gyunk valakik” – hallhatta a rádióban a kislembert, akit lenyűgözött a Führer ereje, friss és energikus beszédstílus, a politikai összefüggések szuverén kezelése és erőteljes hite a győzelemben. A Führer istenítésének csúcspontja Goebbels 1943. február 18-i sportcsarnokbeli beszéde volt a totális háború meghirdetéséről, amelyet a hallgatóság frenetikus tetszésnyilvánítása kísért. Hitlert még az óvodások is imájukba foglalták.

A munkásság csalódottsága azonban lassan, de állandóan nőtt. A nemzetiszocializmus első éveiben a rendszer iránti vonzódás rendkívül erős volt, mivel fontos volt a munkához jutás. 1938-ra azonban a keresetek már alig fedezték a legszükségesebb kiadásokat. Mind többen vélekedtek úgy, hogy az elmúlt évek gürcölése semmire sem volt jó, csak a fegyverkezést szolgálta, s a hajtás vagy háborúhoz, vagy rövidesen olyan gazdasági válsághoz vezet, amelyet még senki sem látott.

1935-ben a választásra jogosultak mindössze öt százaléka volt a náci párt tagja, s 26 néptársra jutott egy párttárs. A tagok kétharmada azonban a hatalomra jutás után lépett be a pártba, így a „régikarcsok” kisebbségben maradtak. Egy részük polgári családból származott, amelyben Németország európai nagyhatalommá válásának álmát dédelgették. Mások egyszerűen a társadalmi korlátokat igyekeztek átugrani vagy éppenséggel szülei hazaszeretén próbáltak túltenni. Sokakat vonzott a „mozgalom” „szocialista” tendenciája, mert erősítette szembenállásukat a konzervatív szülői házzal. Egyúttal a nemzeti elkötelezettség is fontos volt számukra, mert megfelelt annak a szellemnek, amely kora gyermekkoruk óta áthatalta őket. Mások azért váltak fogékonyra a szigorúan Hitlerre építő párt iránt, mert kezdettől fogva az alárendelődés szükségességét sulykolták beléjük.

A párttagok rendszerint hetente két estét és a vasárnap délelőttöt áldozták pártmunkára: oktatásra, felvonulásokra, utcai gyűlésekre, hirdetési és toborzási akciókra. Gyakran azonban minden este „szolgálatban” voltak. Az emiatt panaszkodó feleségeket rendre utasították, s ha továbbra sem békültek meg a helyzettel, az válóknak számított. Aki évekig kitartott a pártmunkában, „hívó” nemzetiszocialista lett, jóllehet sokkal naivabb értelemben, mint azt a pártideológusok elvárták.

Ha valaki egyszerű párttársként bevált, rendszerint alführerré válhatott: a ranglistán legalul a 40–60 háztartást ellenőrző és felügyelő, élő lehallgatókészülékként működő blokkvezető állt. Felette helyezkedett el a 4–8 blokkot ellenőrző sejtvezető, aki fölött a helyi csoportvezető állt. Még feljebb a járási (Kreis), körzeti (Gau) és birodalmi vezető állt, akik csak hivatalos ünnepek alkalmával érintkeztek a lakossággal. A néptársaknak az alführerekkel kellett beérniük.

A közigazgatásban rövidesen elviselhetetlenné vált a párt- és a hivatali munka dualizmusa, s régi párttagok is úgy vélekedtek, hogy kifejezetten gátolja munkájukat. A jó érzésű tisztviselők rendkívül tartózkodóan viselkedtek a náci párt alführereivel szemben, akik a hivatalokat csupán utasításukat végrehajtó szervnek tekintették. Számos híresztelés keringett korrumpált pártvezetőkről. Trierben például nyílt titok volt, hogy a gau vezetői a pártot

elsősorban családjuk és kedvenceik finanszírozására használják. A városban olyan rossz volt a hangulat, hogy elterjedt a mondás: „*Nem minden náci lumpen, de minden lumpen náci!*”

A „megbízhatatlanokat” a helyi csoport „politikai kartotékrendszerében” tartották nyilván: az A csoportba a politikailag rendben lévőket, a B csoportba a megbízhatatlanokat, a C csoportba pedig a „teljesen különleges figyelmet” érdemlőket sorolták.

Az élet a Gestapótól való félelemben telt. A birodalmi elnöknek a nép és az állam védelméről hozott, 1933. február 28-i rendeletével az összes „elenséges” szervezetet felszámolták. A kommunista párt mellett erre a sorsra jutott a szociáldemokrata párt és a szakszervezetek is. „Gondoskodásból” védőőrizetbe vették azokat a párt- és szakszervezeti vezetőket, akik nem tudtak emigrálni. Mivel semmivel sem voltak vádolhatók, nem állították bíróság elé, hanem – szólt a magyarázat –

a népharag elől a Gestapo védőőrizete alá helyezték őket. Elbocsátásukkor nyilatkozatot kellett aláírniuk, hogy hallgatnak a védőőrizet alatt történetekről.

Az első nagy tisztogatási hullám után a „pocskondiázók” és a „bírálok” kerültek sorra. A helyi csoportok alführerei mindenütt ellenőrizték az embereket; sokaknak nem maradt magánéletük. Az újabb terrorakciókat jogi rendelkezésekkel alapozták meg. Így a politikai ellenfelekből „bűnözők” lettek, akiket különleges bíróságok s azok legfőbb szerve, a „népbíróság” ítélte el. A Gestapo árnyékként követte a politikailag „feltűnőket” és „megbízhatatlanokat”. Enyhe bírói ítélet esetén pedig ismét védőőrizetbe vették az illetőt. Mindenütt bizalmatlanság honolt, a besúgást kötelezővé tették, s a Gestapo a legrafináltabb módszerekkel dolgozott. ♦

Karl Brandt náci orvos
a nürnbergi perben, 1946

Wähler- Liste 10

10 10 10

Der Schlag
muss sitzen!

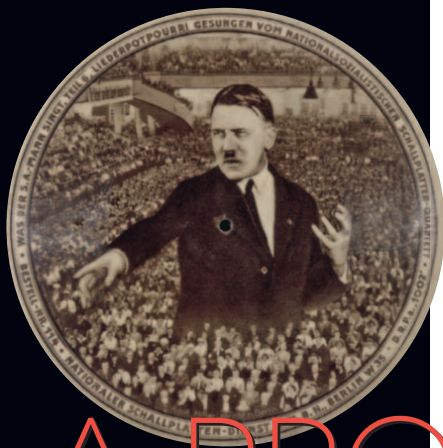

Wahl vom 27. 11. 1933

Hitler

Nationalsozialistische -
Deutsche Arbeiterpartei
卐 (HITLER-BEWEGUNG) 卐

A PROPAGANDÁRÓL A MEIN KAMPFBAN

A propaganda központi szerepet játszott a náci hatalom megszerzésében, az uralmi rendszer konszolidálásában, majd biztosításában. Hitler már 1922-ben foglalkozott a propagandával, majd a *Mein Kampf*-ban külön fejezetet szánt a kérdésnek. Hatására az NSDAP már 1920–1921-ben tömegagitációba kezdett, s ezzel alapvetően különbözött az első világháború után szerveződő csoportoktól.

Hitler alapvető politikai és propagandatapasztalatait 1914 előtt szerezte Bécsben, ahol közvetlen közelről figyelte meg a munkásmozgalmi rendezvényeket és a jobboldali, populista demagógokat. A náci-mus általa képviselt esztétikája és propagandaalképzése voltaképpen e két befolyásra épült: a munkás- és népi

A propagandának mindig a tömegek felé kell irányulnia. Feladata nem a tudományos igényű ismeretátadás, hanem a tömeg figyelmének felhívása bizonyos tényekre, eseményekre. Minden propagandának népszerűnek kell lennie, és szellemi színvonalát a felvilágosítandók legkevésbé képzett rétegének befogadóképességéhez kell

ÉS MEGVALÓSULÁSA A HARMADIK BIRODALOMBAN

mozgalmakhoz való közeledésben előszeretettel használta az élőszo és a propagandaeszközök erejét. Az első világháború alatt újabb tapasztalatot szerzett, a fegyverek és az ideológiák háborújában az európaiak tudatába először került be a politikai propaganda. A korabeli megfigyelők az antant győzelmének okai között főleg a brit háborús propagandát emlegették, amellyel Németország semmit sem tudott szembehelyezni.

Hitler a *Mein Kampf*-ban a német és osztrák háborús propagandáról elmondta, hogy hiányzott belőle a helyes elgondolás. Lélektanilag teljesen hibás volt vicclapjaikban az ellenséget nevetségessé tenni, mert ez nagyon megbosszulta magát. A német katona az ellenfél ellenállását tapasztalva becsapottnak érezte magát addigi felvilágosítói által, s a félrevezetett ember felmondta a szolgálatot. Ezzel szemben az angolok és amerikaiak háborús propagandája lélektanilag helyes volt. Ők a németeket népük előtt barbárnak és vandálnak tüntették fel, így a katonákat előkészítették a háború borzalmaira, s ezzel elejét vették a csalódásnak. Az ellenük bevetett legborzalmasabb fegyver is csak igazolta addigi felvilágosításukat, megerősítette kormányzatuk igazmondásába vetett hitüket, növelte dühüket és gyűlöletüket az elvetemült ellenséggel szemben.

szabni. „A tömeg befogadóképessége nagyon korlátozott, értelme csekély, és éppen ezért nagyon feledékeny. Emiatt tehát a hathatós propagandának mindössze néhány pontra kell szorítkoznia. Ezt a néhány pontot és néhány tételt viszont addig kell vezérszavakban ismételni, amíg az utolsó is megérti ebből a szóból azt, amit akarunk.”

PROPAGANDA ÉS CSÁBÍTÁS

1933 márciusában Hindenburg birodalmi elnök aláírta a 35 éves Joseph Goebbels miniszteri kinevezését a Birodalmi Népfelvilágosítási és Propagandaminisztérium élére. Hitler kancellári rendelete pedig a minisztérium illetékességi körébe sorolta a nemzet befolyásolásának valamennyi feladatát, az állam, a kultúra és a gazdaság érdekében kifejtett tevékenységet, illetve a kül- és belföldi közvélemény informálását.

Goebbels 1933 tavaszán néhány héten belül 350 fős munkatársi stábot állított fel, amelynek létszáma 1942 májusára 1500 köztisztviselőre, közalkalmazottra és munkásra duzzadt. Az 1933-ban felállított hét osztály száma 1941-re 17-re nőtt, s külön osztály foglalkozott a „hazugságelhárítással”. A minisztérium 1,3 milliárd márkával gazdálkodott, amely főleg a rádió-előfizet-

tési díjakból származott. Ezzel szemben mindössze 880 milliós kiadás állt. A rendkívüli költségvetés összegeit a számvevőszék és a pénzügyminiszter nem ellenőrizte. A pénzügyi mérleg végül egymillió márka hiányt mutatott, amelyet a pénzügyminiszter utólagos jóváhagyásával egyenlített ki.

Goebbels vezető beosztású emberei nemcsak szakemberek és igazgatási specialisták, hanem mindenekelőtt politikusok voltak. Egy részük széles körű nemzetközi tapasztalattal rendelkezett, amelyre a nácizmus külföldi propagandája érdekében volt szükség.

A rituális és szimbolikus tömegmozgósítás eszköze a fáradhatatlan energia, a fiatalos erő és vitalitás benyomásának

fenntartása volt. Az embereket sohasem hagyták nyugton. A párt vezetése számára világos volt, hogy semmi sem lenne végzetesebb a mozgalom számára, mint a nyugalom és a dermedtség. Az állandó, feszült figyelem fenntartásához címlapi szereplésekre és párbeszédre volt szükségük. A „harci időszakban” ezt szolgálták a Führgyűlések, a reklámcsoportok, az épületek fellobogózása, az agresszív plakátakciók, a szüntelen gyülekezés és gyűlésezés, a röplapok és szórólapok osztogatása teherautókról vagy éppen a katonai formációkban menetelés, zenés felvonulások, térzene, sportünnepélyek, közös templomba járás, sőt a brutális utcai verekedések is. A folyamatos jelenlétet szuggertálták minden területen, felhasználva az ifjúság kultúráját és fiatalos dinamikáját.

A főbb náci szimbólumok közé tartozott a zászló, a horogkereszt és a felvonulási jelvények. Színszimbolikájában a piros a mozgalom társadalmi eszméjét, a fehér pedig a nacionalista ideológiát jelentette. A horogkeresztet közel négyezer éven át számos európai és Európán kívüli kultúra használta szimbólumként. Különbözőképpen értelmezték: a mozgás, a változás jelének, vagy Indiában éppenséggel napkeréknek tekintették a svasztikát. A horogkereszt Hitler számára „az árja ember győzelméért folyó küzdelem misszióját” jelentette, és 1920-ban került fel az NSDAP zászlajára. A horogkeresztes zászló 1933-ban a fekete-fehér-vörös lobogó mellett alkalmazott birodalmi, 1935-től pedig egyedüli nemzeti zászlóvá vált. A felvonulási jelvényeket 1922-től Hitler tervezte az ókori római hadijelvények mintájára.

Hitler követendő példát látott az első világháborús brit propagandában, a munkásmozgalmi agitációban, a modern üzleti reklámok példaképfunkciójában s a korabeli népszerű tömegpszichológiában, amely az egyén feloldódását hirdette a tömegben. A tömegbefolyásolás modern eszközeinek tökéletesítésével végül valamennyi ellenlábását kiiktatta. A náci propaganda alapvetően totális volt; az élet valamennyi területére kiterjedt, mindig és mindenütt (munka és szabadidő) jelen volt és mozgósított. Elsősorban nem az értelmiséghez, hanem a széles tömegekhez szólt, szubjektívan és egyoldalúan. Kevés témára koncentrált, azokat kitartóan ismételte, s elválaszthatatlan egységet alkotott az erőszakkal. Hitler felismerte, hogy a hatalmi monopólium mellett a lakosság mozgósításának és félvezetésének fontos feltétele a hírek és információk monopóliuma.

A keresztény ünnepekkel versenyezve kialakították a náci ünnepeket: január 30. a hatalom megragadásának napja, február 24. a pártalapítás ünnepe, március 16. a hősök emléknapja, április 20. a Führrer születésnapja, május 1. nemzetközi ünnepéből a nemzeti munka napja lett. Májusban az anyák napját, június 21-én a nyári napfordulót, szeptemberben a nürnbergi birodalmi pártnapot, október elején Bückebergben az arató-hálaünnepet, november 9-én a mozgalom napját, december 21-én pedig a téli napfordulót és a német karácsonyt ünnepelték.

A vizuális propagandaesemények a mindennapokat is átszőtték, hogy demonstrálják a nép és a vezetés sorsköz-

Filmkocka az 1934-es nürnbergi náci pártkongresszust megörökítő propagandafilmből, *Az akarat diadalából*

Goebbels a berlini Sportpalastban, 1933. február 10.

zösségének érzetét. A korábbi *Heil!* helyett bevezették a *Heil Hitler!* „német köszöntést”, a zárt sorokban való marsírozást és a náci párt különböző szervezeteinek felvonulását, az iskolai reggeli ünnepeket, a zászlóavatást és zászlószentelést, a fáklyás felvonulásokat, az utcai gyűjtéseket és az egytálétel-vásárnapokat. Mindezeket egyéb akciók egészítették ki: a rendszeres népszavazások, „termelési csaták”, téli segélyakciók és gyűjtések s egy-egy nap heroizálása (1933. február 27-én a Reichstag leégését az „általános kommunista felkelés kezdetének”, a március 5-i parlamenti szavazást „az ébredő nemzet napjának”, a Reichstag március 21-i megnyitását a „nemzeti felemelkedés napjának” nevezték el).

A náci ideológia és gyakorlat egyszerre volt reakciós és modernizációt hirdető, antimarxista, agrárromantikus és ipari tőkést pártoló, diktatórikus és népképviselői, elit és populista. Eredményes volt a Führer-kultusz kiépítésénél és ápolásánál, a karizmatikus Führer-mítosz esetében, az osztályok feletti népközösség propagálásában, a hadrafoghatóság és a militarizmus erősítésénél, a fegyverkezés támogatásánál. Eredménytelen maradt a lakosság soraiban általános, agresszív zsidóellenes pogromhangulat kialakításában, az 1914. évihez hasonló háborús mozgó-

sításban és abban, hogy erőteljes identitást teremtsen a korrumpált pártnak.

A politikai alkalmazkodásért cserébe a lakosság korábban elképzelhetetlen társadalmi mobilitáshoz és szabadabb életformához (pl. a náci leányszervezeti tagsággal a fiatal lányok kikerülése a szűk falusi életformából), anyagi előnyökhöz (pl. munkahely), az egyéni bizonyítás lehetőségéhez, nem értelmiségi karrierhez, szociális gondoskodáshoz, vagy éppen a szabadidő felhasználásának – irányított – ajánlatához jutott.

GOEBBELS MÉDIA- ÉS PROPAGANDAPOLITIKÁJA

Hitlertől eltérően Goebbels az 1920-as évek elején tett szert meghatározó tapasztalatokra a propaganda területén, amikor a válságtól sújtott weimari köztársaságban a különböző politikai csoportok befolyásért és ismertségért küzdöttek. Goebbels nem a társadalmon kívül állóként, hanem újságíróként, a rendszer tagjaként igyekezett karrierjét egyengetni. Miközben Hitler a müncheni sörözőkben agitált, Goebbels a Rajna-vidéki Elberfeldben tanulmányokat írt és irodalmi hírnévről álmódott.

Eltérő tapasztalataik eltérő felfogáshoz vezettek a propagandában. Hitler

azt gondolta, hogy Gustave Le Bon tömeglélektanával megismerte a propaganda „tudományos” elméletét. Fő céljának a „tömegek meghódítását” tekintette, amely a „Harmadik Birodalom” véleményformálásának vezérfonala lett.

Goebbels ugyan Hitler megnyilvánulásaihoz igazította nyilvános kijelentéseit, de kidolgozta saját elképzeléseit, amelyek jóval összetettebbek voltak Hitler szimpla tömeglélektani kijelentéseinél, és a társadalmi ellenőrzés átfogó elméletén alapultak. Goebbels esetében sokrétűbb volt az alkalmazandó propagandatechnikák skálája is. „*Nem érdemes a propagandáról vitatkozni – vélekedett –, az nem elméleti kérdés, hanem a gyakorlat dolga.*”

Nézetrendszerük főleg abban különbözött, hogy Goebbelsnél erőteljesebben jelentkezett a világnézet és politikai vallás cinizmusba fordulása. A náciizmus ideológiai üzenete számára nem katekizmus volt, hanem tetszés szerint kezelhető propagandaanyag. Állandóan újraértékelte a helyzetet, és ehhez igazította cselekvését. Hitlertől eltérően nem részegült meg saját szavaitól, jollehet örömmel fogadott minden dicséretet. Miközben Hitler a német nép Messiásának tekintette ma-

gát, Goebbels megelégedett azzal, hogy 35 évesen birodalmi miniszter lett. Ezután már főleg az ingatlanok, a motorcsónakok és hatalmi bázisának biztosítása érdekelték. Antiszemitizmusa sem belülről fakadt, hanem taktikai megfontolások vezették. Ez azonban nem akadályozta meg abban, hogy adott esetben a legelvakultabb zsidógyűlölő legyen.

Személyiségük és politikai szocializációjuk eltérései miatt másként közelítettek a propagandához is. Miközben Hitler a hallgatóság tömeglélektani legyűrésére törekedett a beszédeivel, Goebbels tapintatos üzenetekkel, meseteri megfogalmazásokkal és hatásadás eszközzel operált. A propagandaminiszter nem hitt a kollektív tömegkábulatban, s propagandájának hatását rutinosan inkább az erőszakkal és más restriktciókkal való fenyegetéssel érte el. Számára a propaganda elsődlegesen nem a nagygyűléseket és tömegfelvonulásokat jelentette, hanem a befolyásolás kifinomult módszerét alkalmazva észrevétlenül igyekezett átítatni hallgatóságát eszméivel.

Sötét művészete gyakorlását segítette kispolgári származása is. Ismerte a munkások és az alkalmazottak felemelkedési és polgárosodási vágyát, s virtuóz módon játszott ezzel. Időnként komolyan gondolt szocializmusa pedig a felső tízezer ellen fordította. Intellektuális kultúrája és médiatapasztalatai lehetővé tették, hogy komolyan részt vegyen a korabeli politikai-publisztikai vitákban, amire sem Hitler, sem más vezető nácik nem voltak képesek. Goebbels jéghideg racionalista volt, aki egyik pillanatról a másikra romantikussá tudott változni; afféle kis és sánta Machiavelli, aki pontosan tudta, mit jelent deklasszálnak és kicsúfoltnak lenni.

Goebbels célja az információ totális ellenőrzése volt: az egész sajtó, rádió és egyéb véleménynyilvánítási formák szigorú gleichschaltolása, a véleményalkotás monopolizálása. A nácik 1933 után gyorsan megoldották az információ-ellenőrzés átfogó rendszerének kiépítését, s ez az idő múlásával egyre tökéletesebbé vált.

Az 1933. február 28-i szükségrendelet ismét bevezette az utólagos cenzúrát, amely fegyelmi eljárásokhoz és bírósági felelősségre vonásokhoz vezetett. Betiltották a baloldali lapokat, uniformizálták az

egyes sajtószövetségeket és a kiadói tevékenységet. Az október 4-én életbe lépett szerkesztői törvény a sajtót merev ideológiai és „faji” ellenőrzés alá helyezte, amely személyi tisztogatással járt. A sajtót a későbbiekben részletes utasításokkal tartották rövid pórázon. A napi berlini sajtókonferencia bevezetésével közvetlen sajtóirányítást valósítottak meg. A Birodalmi Kulturális Kamara felállításáról 1933. szeptember 22-én kiadott törvény minden művészt állami ellenőrzés alá helyezte, s gyakorlatilag felszámolta a művészi szabadságot.

A nemzetközi kommunikációs hálózatba betagolt modern Németország nácik általi totális információs elzárása példátlan a történelemben. A németek főleg a háború éveiben kényszerültek arra, hogy a saját túlélésükhöz szükséges információkat személyes kapcsolatok révén szerezzék be. Mindez egyrészt megkérdőjelezte a nácik totális

információ-ellenőrzésre irányuló törekvését, másrészt a lakosság kommunikációs dezorientálásához vezetett.

1933 előtt Goebbels az agresszív agitatori stílust részesítette előnyben, a hatalom megszerzése után azonban a hecckampányok helyébe mindinkább a felsőbbbségi integrációs propaganda lépett. Ennek kellett az embereket az új államhoz kötnie és csírájában elfojtania minden ellenzéki megnyilvánulást. Mindez a propaganda stílusának megváltozását igényelte. Goebbels személyes öltözete és viselkedése is az államférfi benyomását keltette: bőrdzseki helyett öltönyt viselt, elegáns személyautón utazott, s nemesi származású adjutánsokkal vette körül magát. Propagandája is gyakorlatiasabb lett.

A rendszer békeéveiben Goebbels inkább szórakoztatási, mintsem propagandaminiszternek bizonyult. A legkisebb részletkéig beavatkozott a rádiózásba, a filmgyártásba és a művészeti

Hitlert és az új Németországot bemutató amerikai kiadvány, 1934

életbe. Az autópálya-építés során minden útszakaszt vagy hidat műszaki csodaként ünnepeltek, maximálisan kihasználva a széles közvélemény műszaki vonzalmát. A mérnöki munka és a megszelídített természet harmóniáját „acélos romantikaként” ünnepelte, propagandisztikusan tovább vezetve és átalakítva az 1920-as évek népszerű és részben avantgárd kultúráját.

Valamennyi náci vezető közül Goebbels állt a legközelebb a modern médiakultúrához. Éppen ezen alapult propagandakezdeményezéseinek sikere. Ő is használta a „vér és rög” kifejezést és népies fordulatokat, s megkísérelt archaikus retorikával a régi germán mítoszokhoz kapcsolódni, de nem tudott mit kezdeni Rosenberg és Himmler okkultista miszticizmusával. Ő a széles lakosság számára elfogadható, emberközpontú és életközeli propagandára törekedett. Ehhez könnyed, modern stílust használt. Rosenberget merev dogmatikusnak tekintette. Értelmetlen azt hinni – mondta egyszer –, hogy a tengeralattjáró gépterméből olajosan előmászó gépész majd Rosenberg könyvéhez, *A 20. század mítoszához* nyúl. Őt békén kell hagyni az ideológiával, inkább lemezjátszót kell a kezébe adni, hogy meghallgassa a *Lili Marleent*.

Nagy-Britanniától s részben az Egyesült Államoktól eltérően a háború kitörésekor a német mozik, varieték és a szórakoztató színházak nem zártak be. Éppen ellenkezőleg: a győztesen előrenyomuló német Wehrmachtot pendlítő művészek, rádióadók és frontvarieték gigantikus karavánja kísérte egész Európán keresztül. „Minél sötétebbek az utcák, annál nagyobb fényárban kell úszniuk a színházaknak és moziknak.

Minél nehezebb idők járnak, annál világítóbbá kell tenni a művészetet, az emberi lélek vigasztalóját” – vallotta.

Igyekezett elkerülni a felismerhető propagandaüzeneteket. Határozottan elutasította, hogy filmben vagy színpadon SA-tagok meneteljenek. A szórakoztatásnak lehetőleg az „igazi életet” kellett visszatükröznie, amelyet nem a bombatámadások határoznak meg.

A HITLER-MÍTOSZ MEGTEREMTŐJE

Ian Kershaw részletesen leírja, hogyan formálódott a vezérmítosz az 1920-as évek elején Münchenben híveinek szűkebb körében, majd terjedt tovább az 1925-ben újjáalapított nemzetiszocialista párt tagságára, később a választók s az ország lakosságának többségére. Végül pedig önmagát tévedhetetlennek tartva Hitler már nem tudott reagálni a valóságra, s a figyelmeztetések ellenére tragédiába sodorta az országot.

A tömegek manipulálhatóságát vallva Hitler is nagy figyelmet fordított a közvéleményben róla kialakult képre. Fellépését, mimikáját, beszédstílusát gondosan megtervezte. Nem viselt szemüveget, nem vett részt olyan tevékenységben, amelyben nem tűnt volna ki, s nőtlenségét szintén funkcionális szükségyszerűségnek tekintette.

Hitler személyes népszerűsége nélkül elképzelhetetlen lett volna az a nagyfokú népi támogatás, amelyre a rendszer támaszkodhatott. A „Hitler-mítosz” mögött azonban manipulatív szándék húzódott meg. 1941-ben, a rendszer csúcspontján Goebbels legnagyobb propagandateljesítményének

nevezte a „Führer-mítosz” megteremtését.

1935–1936-tól Hitler már maga is hitt saját mítoszában, amely kedvezően hat vissza a mozgalomra. A Reichstagban 1939. szeptember 28-án ezt mondta: „*Én küzdöttem le a németországi káoszt, s állítottam helyre a rendet. [...] Nekem sikerült a szívünkhöz oly közel álló hétmillió munkanélkülit ismét beépíteni a hasznos termelésbe. [...] Egy másik világ fenyegetéseit megelőzendő, a német népet nemcsak politikailag egyesítettem, hanem katonailag fel is fegyvereztem. Visszaadtam a birodalomnak a tőlünk 1919-ben elrabolt provinciákat, visszavezettem hazájukba a tőlünk elszakított, szerencsétlen németek millióit, helyreállítottam a német élettér évezredes történelmi egységét, s azon fáradoztam, hogy mindez vér nélkül, népem és mások háborús szenvedései nélkül történjen. Mindezt saját erőmből, 21 évvel ezelőtt még ismeretlen munkásként és katonaként tettem.*”

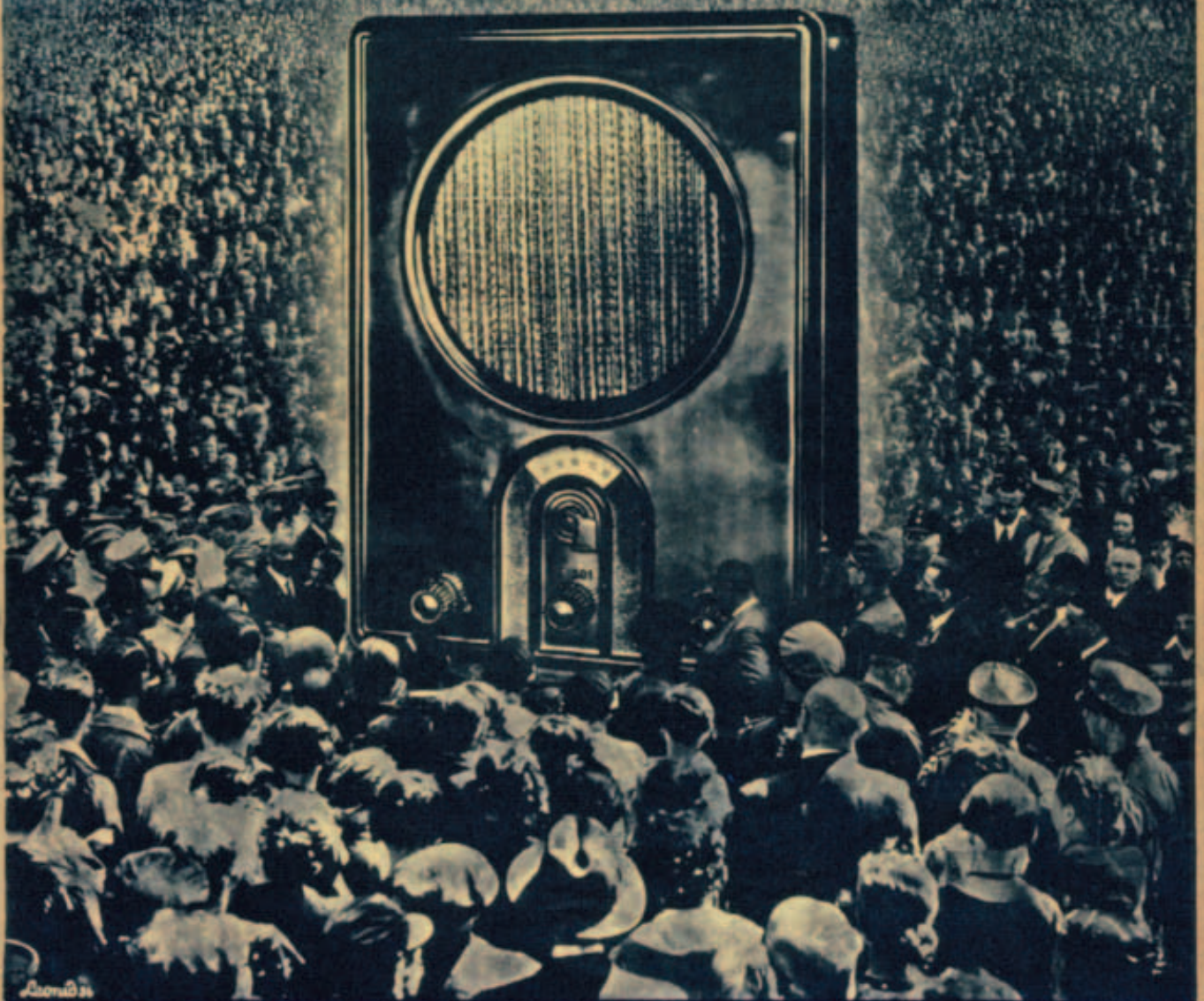
Goebbels, az agresszív agitátor

PROPAGANDA A HÁBORÚBAN

A második világháború alatt megnőtt Goebbels befolyása a háborús propagandára és a hadviselésre. Személyisége fokozatosan militarizálódott. 1942-től Hitlertől határozottabb állásfoglalásokat, a németektől pedig nagyobb keménységet követelt. A háborús törekvések motorjaként 1944-ben kinevezték a totális hadviselés teljhatalmú birodalmi megbízottjának. 1945 tavaszán pedig – igaz, csak néhány órára – Hitler utódjaként birodalmi kancellár lett.

Ganz Deutschland hört den Führer

mit dem Voltsempfänger

Comitas

From: Deutsche Radios und Geräte G. & B. Radio

A „HITLER-MÍTOSZ”

lan Kershaw hét pontban foglalta össze a „Hitler-mítosz” lényegét, megállapítva, hogy az imázs és a valóság közötti ellentét mindegyik esetben óriási, s a „mitikus” tartalom félreismertetlen.

1 Hitlert a nemzet és az egységes „népközösség” megszemélyesítőjének, a nemzeti érdek önzetlen képviselőjének tekintették, akinek megvesztegethetetlensége és önzetlen indítékai leválaszthatók a pártfunkcionáriusok botránys kapzsiságáról és képmutatásáról.

2 Elfogadták, hogy egy személyben az ő nevéhez fűződik a német „gazdasági csoda” megteremtése az 1930-as években. Ő szüntette meg a tömeges munkanélküliséget, amely más európai nemzeteket továbbra is sújtott, ő keltette életre a gazdaságot, magasabb életszínvonalat teremtett, s lerakta a tartós jólét új alapjait.

3 Hitler a „népi igazság” képviselőjének, az „egészséges népérzet” szószólójának számított, a közkerkölcs bajnokának, aki a „nép ellenségeivel” szemben a „rend” helyreállítása érdekében kemény és szükségképpen könyörtelen lépésekre vállalkozik.

4 Az egyház elleni küzdelme alapján Hitlert széles körben őszinte embernek tartották, a bevett hagyományok és in-

tézmények ügyében pedig „mérsékeltnek”, szemben a náci mozgalom radikális és szélsőséges elemeivel. Úgy vélték, környezete jórészt eltitkolja előle, mi is történik valójában. „*Ha ezt a Führer látná!*” – hangzott a nép körében az önámító vágyakozás.

5 A külügyek terén úgy tekintettek rá, mint aki őrzője és fanatikus védelmezője Németország jogos érdekeinek, aki újra erőt önt a nemzetbe. Úgy tűnik, zseniális államférfiként gondoltak rá, s egyáltalán nem rasszista-imperialista kardcsörtetőként, akinek célja a megsemmisítő háború és a mértéktelen német hódítás.

6 A háború első felében Hitler páratlan katonai vezetőnek mutatkozott, aki egykori bátor frontkatonaként ismeri és megérti a katona „lelkét”. Sokan még a hadiszerecsé megfordulása után is a biztos győzelembe vetett rendíthetetlen német akarat megtettesítőjét látták benne.

7 Hitlerben látták a nemzet állítólag hatalmas ideológiai ellességeivel – a marxizmussal, bolsevizmussal és mindekelőtt a zsidókkal – szembeni védőbástyát. A bolsevizmustól való félelem és a német középosztály körében elterjedt marxizmusellenesség, amelyet a német propaganda erőszakos hangneme tovább élezett, kétségtelenül széles bázist teremtett Hitler népszerűségéhez.

A náci népközösség létrehozására irányuló propagandája is megváltozott. Taktikai elképzelése a közvélemény rövid távú befolyásolására irányult. Naplójából kitűnik, hogy ekkor főként az információs menedzsment kérdéseivel foglalkozott: mikor, milyen tálalásban, milyen híryanagot, milyen közönségnek juttasson el, illetve hogyan lehet alkalmazni a saját hírközlési politikát az ellenfél megtévesztésére vagy demoralizálására. „*A politikai hadviselés legnehezebb feladata a hírközlési politika*” – állapította meg. Egyfajta propagandista kisipari tevékenységre volt szükség az erőteljesen centralizált médiaapparátus koordinálása és ellenőrzése érdekében. Megváltozott a propaganda stilisztikája is. A korábbi pompa helyébe rövid, hűvös jelentések léptek szerény tálalásban, amely tovább erősítette a hír hatását. A szikár katonanyelven megfogalmazott híryanagnak és tényközlésnek köszönhetően a legfelső hadvezetés közleményei nagy tekintélynek örvendtek.

1943 márciusában a németek felfedezték a Szmolenszk melletti katyíni erdőben 1940 tavaszán az NKVD által le-

mészárolt 4400 lengyel tiszt (s másutt további 10 000 ember) tömegsírját. A német propaganda a sztálingrádi vereség után válságban volt, ezért azonnal felismerte a felfedezésben rejlő lehetőséget. „*Rávettem semleges újságírókat, hogy Berlinből utazzanak el a lengyel tömegsírokhoz. A lengyel értelmiség képviselőit is odahívatom. Lássák csak saját szemükkkel, mi vár rájuk, ha teljesülne gyakori kívánságuk, s a bolsevikok legyőznék a németeket*” – jegyezte fel naplójába 1943. április 9-én. Kezdeményezésére a német propaganda a Nemzetközi Vöröskeresztet is beakarta vonni a független vizsgálatba, ezt azonban a Szovjetunió nyugati szövetségesei támogatásával megghiúsította. Ezután a németek újabb lehetőségeket kerestek a szovjetek bűnösségének megerősítésére. Lengyel és semleges országok orvosait, a Lengyel Vöröskereszt képviselőit, illetve német hadifogságban lévő szövetséges és lengyel tiszteket szállítottak Katyńba, akik 1943 júniusáig feltárták a tömegsírokat, és megvizsgálták a tetemeiket. Hivatalos vizsgálati jelentésüket a német külügyminisztérium megjelentette. Ennek bázisán Goebbels a katyíni témát még hónapokig napirenden tartotta, jelezve az információ-ellenőrzés és a kizárólagos közvetítés szándékát.

Goebbels propagandaelképzelése különböző elemekre és stratégiákra épült, amelyeket különböző időpontokban s eltérő intenzitással alkalmazott. 1933 előtt sikeres politikai agitátor volt, aki a weimari köztársaság utolsó éveiben a vélemények ütköztetése során modern és agresszív propagandaelképzelésével jelentősen hozzájárult a nemzetiszocialista párt sikeréhez. A hatalom megszerzése után céltudatosan egységesítette az egész média- és kulturális szférát. Érdeklődése mindinkább a szórakoztatás és a népszerű kultúra felé fordult, amelyeket a nemzetiszocialista uralom stabilizációs eszközeinek tekintett. Ekkor a németeket állandóan újabb attrakciókkal lepte meg, s ideológiai befolyásolásuk háttérbe szorult. A háború alatt azonban visszatért politikai jellegű propagandaelképzeléséhez, s mindinkább az ideológia felé fordult.

Állandó vívódásai, belső ellentmondásai, reménytelen romantikája és nagyvárosi cinizmusa emberként teljesen deformálták, agitátorként azonban a náci vezetők klikkjében kivételes jelenséggé tették. Személyében egyszerre volt jelen a megfelelni vágyás, a gátlástalanság a politikai véleményalkotásban s a kreativitás a propaganda tervezésében és hazug megvalósításában. ♦

Egész Németország a Führert hallgatja. Propagandaplakát, 1936

ZWEITES BUCH

A MEIN KAMPF (SOKÁIG) KIADATLAN FOLYTATÁSA

■ Hitler 1928. július elején visszatért a hónapokkal korábban kibérelt obersalzbergi Wachenfels-házba.

■ Feltehetően – 1926 nyarához hasonlóan – magántitkárnőjének, Hertha Freynek diktálta írógépbe a külpolitikai elképzeléseit rögzítő szöveget, amelyet a *Mein Kampf* folytatásának tekintett.

■ A kézirat 239 lapja első példányos, a maradék 86 lapja pedig másodpéldányos leiratban maradt fenn, de Hitler életében nem jelent meg.

■ A szövegből kiderül, hogy kiadandó könyvnek s nem titkos leiratnak készült, ám a kézíraton a diktálás után semmiféle olyan átdolgozás, felülvizsgálat vagy korrektúra nem történt, mint az előző kötetek esetében.

Adolf Hitler 1925-ben

Hitler a *Mein Kampf* második kötetében már beszélt külpolitikai elképzeléseiről, s két eszme futtatásban érintette a német szövetségi politikát. Ezek alap gondolata szerint Németországnak Nagy-Britanniával és Olaszországgal kell szövetkeznie, hogy a Franciaországgal szembeni konfliktusban felemelkedjen a kontinensen, s végül Kelet-Európában új „életteret” szerezzen, alapvetően a Szovjetunió rovására. Nézetét tudatosan ütköztette az 1923 óta hivatalban lévő Gustav Stresemann birodalmi külügyminiszter politikájával, aki a Franciaországgal való megbékélésre és Németország belépésére törekedett a Népszövetségbe (1926).

A Szovjetunióhoz fűződő viszonyban szintén a megegyezés volt a birodalmi kormány célja, amely az 1926. évi berlini barátsági szerződésben mutatkozott meg. Stresemann a német társadalom többségéhez hasonlóan tudatosan nyitva hagyta a Lengyelországgal kötendő egyezmény kérdését, beleértve az 1919–1922 közötti határváltoztatások kötelező elismerését. A német-szovjet szerződés – diplomáciailag kevésbé barátságos aktusként – tartalmazott egy semlegességi záradékot, amely a Szovjetunió Lengyelország elleni revánsháborújának esetére vonatkozott; a cikkely ellen az NSDAP többször szót emelt.

A DÉL-TIROLI KÉRDÉS

Az 1920-as évek közepétől a német-lengyel határ revíziója mellett külpolitikai téren a dél-tiroli kérdés uralta a nemzeti érzelmű németek és osztrákok tudatát. Az 1919. szeptember 10-i saint-germaini békeszerződés következtében – amely az osztrák köztársaságnak hasonlót jelentett, mint a versailles-i szerződés Németországnak – Ausztriától nemcsak Triesztet, Isztriát és a túlnyomó részben olaszok által lakott Trentinót csatolták Olaszországhoz, hanem Dél-Tirolt is. Dél-Tirol 172 német nyelvű településének önrendelkezést sürgető petícióját a római parlament demonstratív módon figyelmen kívül hagyta. Németországban a weimari köztársaság alatt gyakorlatilag a baloldali szociáldemokratáktól a Centrum reakciós szárnyáig és az élesen jobboldali Németnemzeti Néppártig mindenki úgy vélekedett, hogy a kulturálisan egyértelműen német Dél-Tirol hovatartozását revidálni kellene.

Csak az NSDAP nem csatlakozott a többségi német véleményhez, két okból: Hitler külpolitikai elképzelése szövetséget tétélezett fel a tengeri hatalom Nagy-Britanniával és a Földközi-tengerre és Észak-Afrikára orientálódó Olaszországgal, s ebbe nem illett bele Dél-Tirol visszakövetelése. Másrészt Rómában 1922. október óta Mussolini

kezelt némettel szemben, hogy másutt valóban elnyomott németek milliói élnek, s hogy mindenekelőtt Bajorország létezése forog kockán. Olaszországnak nyíltan és őszintén ki kell jelentenünk, hogy számunkra nem létezik a dél-tiroli kérdés [...] és szükséges Németország világos és meggyőző lemondása a dél-tiroli németekről.”

volt hatalmon, akinek fasiszta mozgalomban és hatalomra jutásában Hitler nagy példaképet látott. Aligha támadhatta Európa egyedüli olyan kormányfőjét, aki nagyrészt hasonló ideológiát követett. Bizalmas beszélgetésekben elmondta: *„Olaszországgal szemben, amely hajlandó segíteni nekünk, ma és a jövőben is az abszolút lojalitás kötelező. Még a testvériség emberi érzésétől vezetve sem feledhetjük el a 200 000 jól*

A német közvélemény azonban kevés megértést mutatott a dél-tiroli kérdés ilyen kezelése iránt, főleg amikor a római kormány 1928 elején kötelező érvénnyel olasz nyelvű vallásoktatást vezetett be Dél-Tirol iskoláiban, és sajtókampány indult az ottani németek ellen. Ezért 1928-ban a német belpolitika a dél-tiroli kérdéstől zengett.

Hitler az előszóban kifejtette, hogy főleg a dél-tiroli kérdés miatt írt újabb

HITLER 1928. JÚLIUS 13-I BESZÉDÉBŐL

VÖLKISCHER BEOBACHTER, 1928. JÚLIUS 18.

„A világ egyetlen népe sem hozott annyi áldozatot s ontott oly sok vért létéért, mint a német. [...] A hallatlan véráldozat azonban negatív következményekkel járt, mert nem volt világos kül- és belpolitikai cél. Még a világháborúba is stabil, világos cél nélkül mentünk [...]

Ma a polgári-marxista politika következtében azon tény előtt állunk, hogy 62 millió embert 460 000 négyzetkilométeren kell ellátnunk. Ennek eredménye éhezés és nyomor, 16 000 öngyilkosság évente, 180 000 kivándorló, 300 000 meg nem született gyermek, összesen 500 000 fős éves embervesztés. Ha mindez talán 100 évig így megy tovább, akkor fajilag teljesen elértéktelenedünk, degenerálódunk. Azt mondják, hogy fegyvertelenek vagyunk. Igen, de egy nép ereje nem a fegyverekben, hanem az akaratban rejlik [...] Adjanak a népek egy másik vezetést, és csodát fognak átélni, mivel a nép még alkalmas a fegyverviselésre. A mai [vezetés] már nem alkalmas erre [...]

Anglia célja minden kontinentális hegemonia felszámolása, amelyik világhatalmi célokat követ. Célját Németországgal szemben elérte. Helyére gazdasági hatalomként Amerika lépett. Ezzel a Németország elleni harc értelmetlenné vált. Az új ellenfelet Amerikának hívják, s a rokonság ebben nem játszik szerepet, mivel állandó érdekellentétek jelentkeznek.

Franciaország célja 300 éve Németország felbomlasztása. Németország ennek ellenére most megkísérli, hogy Franciaországgal együtt menjen. Ez tévedés [...] Minden megegyezési kísérlet lehetetlen lesz, mivel a francia azt mondja: Versailles-ról nincs vita. Mi azt mondjuk: Versailles-jal pedig nincs gyógyulás.

Oroszországot, amelyet egykor németek alakítottak állammá, most a nemzetközi zsidóság irányítja. Egy vele kötött szövetségnek már csak ezért sem lenne értelme, először az elválasztó Lengyelország miatt, másodsor Oroszország katonapolitikai értéktelensége miatt [...]

Az egyetlen lehetséges szövetséges Olaszország. E megfontolás ellentétbe sodor bennünk az egész polgári világgal. De éppen a szabadkőművesek és a zsidók szembeszegülése bizonyítja fel fogásunk helyességét. A Mussolini iránti rajongást vetik a szememre. Nos, a nagy államférfit (Gustav Stresemann-nal ellentétben nagy) még nem ismertem meg, de irigylem Itáliát érte, és sajnálom, hogy ő nem a miénk. Olaszország és Németország érdekei nem keresztezik egymást [...]

Közös érdekünk a Franciaország-ellenességben keresendő, a közös ellentétben. Olaszországnak a Földközi-tengeren kell terjeszkednie, s automatikusan összeütközik Franciaországgal. Itáliának szüksége van Afrika feltöltésére. S akkor talán Itália imperialista? Igen, hála Istennek, mivel ezzel Franciaország ellenfele. És biztosan eljön a nap, amikor halálos ellenségként állnak szemben egymással. Mindkettő fegyverkezik. Egy pisztolygolyó kibombanthatja a harcot. Franciaország a mi ellenségünk is. Nekünk meg kell ragadni minden szövetséges kezét, amelyről tudjuk, hogy Franciaország ellenfele. A Földközi-tengeri térségben két hatalom küzd a hegemoniáért. Remélem, hogy Itália győz, és Franciaország veszt, mivel ha Franciaország győz, azonnal ellenünk fordul, Olaszország ezzel szemben gyarmatosít, és azzal foglalkozik.

A szövetségi gondolat nem szimpátiára épül, hanem célszerűségekre.

Azt mondják, hogy Dél-Tirol ellene szól az Olaszországgal kötendő szövetségnek. Nos, Franciaország ellen szól Elzász-Lotaringia, a Saar- és a Rajna-vidék, Anglia ellen a gyarmatok, a lengyelek ellen Szilázia és Nyugat-Poroszország, Csehszlovákia ellen Csehország, Jugoszlávia ellen a Bánát, Románia ellen Erdély; kivel akarnak akkor együtt menni? India vagy Felső-Egyiptom elnyomott népeivel? Felszabadul Dél-Tirol, ha nem megyünk együtt Olaszországgal? De hát ki árulta el Dél-Tirolt? Azok, akik mindent elárultak [...]

könyvet: *„A hatalmas koalícióval szemben, amely különböző szempontokból kiindulva megkísérli, hogy a dél-tiroli kérdést a német külpolitika súlypontjává tegye, a nemzetiszocialista külpolitika az uralkodó frankofil tendenciákkal szemben az Olaszországgal való szövetségért lép fel. Közben hangsúlyozza – s ezzel az egész németországi közvéleménnyel szemben áll –, hogy Dél-Tirol nem lehet s nem is szabad, hogy e politika akadálya legyen.”*

A NEMZETISZOCIALISTA KÜLPOLITIKA ALAPELVEI

Az első fejezetben (*Háború és béke az életért folyó harcban*) szociáldarwinista felfogásához híven részletesebben kifejtette a Lebenskampf fogalmát, amelyet állandó küzdelemnek tekint a mindennapi kenyérért – háborúban és békében egyaránt –, ezer és ezer ellenállással szemben, miként az élet is

örökös harc a halál ellen. Nem jelenthet alternatívát az erőszakos konfliktusok mindenáron történő elkerülése: *„a csődöt mondott békepolitika a nép megsemmisüléséhez vezet”,* s ugyanolyan veszélyes az elhúzódo, örökös háború politikája is: *„a hős meghal, a bűnöző tovább él.”* A lakosság szám növekedésének korlátozása szintén nem megoldás: *„A születések számának egyéves korlátozása Európában több embert öl meg, mint amennyi a francia forradalom óta napjainkig az európai háborúkban el-esett – beleértve a világháborút is.”*

A második fejezetben (*A harc s nem a gazdaság biztosítja az életet*) megismételte az első két kötetben kifejtett felfogását a német politika lehetséges négy útjáról, amelyek közül a rendelkezésre álló föld mennyiségének, azaz az élettérnek a növelése mellett állt ki. Hiszen valamely nép harca az életért csak arra irányul, hogy a lakosság növekvő létszámának biztosítsa a szükséges földet (Grund und Boden) mint

az általános ellátás feltételét. A népek életében létezik néhány út a népességszám és a földfelület közötti aránytalanság korrigálására. A legtermészetesebb időről időre hozzáigazítani a területet a növekvő népességszámhoz. Ez harci eltökéltséget igényel. Hitler precízen összefoglalta sajátos politikaértelmezését is: *„A politika valamely nép harca földi létéért, a külpolitika pedig az a művészet, amely biztosítja a szükséges élettér nagyságát és minőségét. A belpolitika az a művészet, amely valamely népek az ehhez szükséges hatalmát faji értéke és száma arányában fenntartja.”*

A kézirat harmadik része, kereken száz oldal, valóban a szorosabb értelemben vett nemzetiszocialista külpolitikáról szól, s a kiindulási helyzet nyolc jellemzőjének felsorolásával kezdődik, egyben rávilágít Hitler stratégiai gondolkodásának számos elemére. A Népszövetségtől nem várt sokat, de megállapította, hogy az adott pilla-

natban Németország helyzetén egyedül katonai eszközökkel nem lehetne javítani. Szükségesnek tartotta az addigi hintapolitika végleges megváltoztatását és alapvetően egy irány felvállalását, annak valamennyi következményével együtt. Mivel Franciaország mindig ellenség marad, a nyugati szomszédal való szövetség teljesen kizárt. E konstelláció következményeként ismét megfogalmazta a lehetséges célokat: a külkereskedelemre irányuló politika óhatatlanul konfliktushoz vezet Nagy-Britanniával, az 1914. évi status quo helyreállítása haszontalan, az egyedüli értelmes cél élettér szerzése keleten.

NÉMETORSZÁG KATONAPOLITIKAI HELYZETE

A XI. fejezetben (*Németország politikai helyzete – semmiféle szövetség Oroszországgal*) előbb Németország általános katonai helyzetét vizsgálta. Úgy vélte, az országot három, katonailag fenye-

gető államalakulat veszi körül: Anglia, Oroszország és Franciaország. Németország ezen államok között teljesen nyitott határokkal, bekerítve fekszik. A francia hatalmat erősíti az európai szövetségi rendszer, amely Párizstól Varsón, Prágán keresztül Belgrádig nyúlik. A legveszélyesebb, hogy a Harmadik Birodalom nyugati határa Németország legnagyobb iparterületét szelikké, s kevés védekezési lehetőséget kínál. A Rajna sem jelent hatékony katonai ellenállási vonalat.

Német-francia konfliktus esetén Csehszlovákia is ellenségként lépne fel, s ezzel a második legjelentősebb német iparterület, Szászország kerülne veszélybe. A határ itt is természetes védelem és sikeres ellenállás lehetősége nélkül húzódik Bajorországig. Ha ebben a harcban Lengyelország is részt venne, akkor az egész keleti határ – eltekintve néhány elégtelen erődítménytől – szintén védtelenül, nyitva állna a támadás előtt. Ráadásul az Északi-tenger partvidéke kicsi és szűk. Védelmének tengeri eszközei nevétsé-

gesek és teljesen értéktelenek. A német hadihajók csupán az ellenséges lögyakorlatok céltáblái lehetnek. A Keleti-tengerre engedélyezett flotta is elégtelen. Bármelyik tengeri hatalommal kialakuló konfliktus esetén nemcsak a német tengeri kereskedelem szűnik meg, hanem megnő a partraszállás veszélye is.

Az egész kedvezőtlen katonai helyzetet tovább rontja, hogy Berlin, a birodalmi főváros 175 km-re fekszik a lengyel határtól. A cseh határ 190 km távolságra található Berlintől, vagyis modern repülőgépekkel kevesebb mint egy óra alatt elérhető. Ha a Rajnától keletre, 60 km-re húzunk egy vonalat, akkor szinte az egész nyugatnémet iparvidék ebbe az övezetbe esik. Mindez azt jelenti, hogy Franciaország repülőgépekkel 30 percen belül a nyugatnémet iparterület szívébe juthat. Vagyis a fennálló határok mellett az egész német terület – néhány négyzetkilométer kivételével – már az első órában ellenséges repülőgépek támadásával számolhat.

Hitler fogadja Chamberlaint,
Berchtesgaden, 1938. szeptember 15.

ADOLF HITLER: A NÉMET KÜLPOLITIKA ALAPJAI ZWEITES BUCH, XII. FEJEZET

A jövő német külpolitikájának alakításánál Németország kilátástalan katonai helyzete miatt az alábbiakat kell megfontolni:

- 1 Németország mai helyzetében nem tud fordulatot elérni, ha ennek katonai eszközökkel kellene bekövetkeznie.
- 2 Németország nem remélheti, hogy a Népszövetség intézkedései változást hoznak helyzetében, amíg ezen intézmény meghatározó képviselői egyidejűleg Németország megsemmisítésében érdekelték.
- 3 Németország nem remélheti, hogy egy hatalmi kombinációval változtathat jelenlegi helyzetén, mert az konfliktusba sodorja a Németországot körülvevő francia szövetségi rendszerrel anélkül, hogy Németországnak előtte lehetősége lenne katonai védtelensége megszüntetésére, illetve szövetségesi kötelezettsége esetén azonnal a siker reményében léphetne fel katonailag.
- 4 Németország nem remélheti, hogy ilyen hatalmi kombinációt talál, amíg teljes nyíltsággal nem rögzíti utolsó külpolitikai célját s ezzel nem kerül szembe mindazon országok érdekeivel, amelyek alkalmasnak tűnnek a Németországgal való szövetségre.
- 5 Németország nem remélheti, hogy ezek olyan államok lehetnek, amelyek a Népszövetségen kívül található, hanem éppen ellenkezőleg, egyedüli reménye éppen abban rejlik, hogy a győztes államok eddigi koalíciójából egyeseket kiemelve új érdekcsoportot alkot új célokkal, amelyek megvalósítása a Népszövetség révén annak egész jellege miatt nem történhet meg.
- 6 Németország csak azt remélheti, hogy ily módon akkor lesz sikeres, ha felhagy eddigi hintapolitikájával, egy irány mellett dönt, s annak minden következményét magára vállalja és viseli.
- 7 Németország sohasem remélheti, hogy világpolitikát csinálhat alacsonyabb rendű népekkel kötött szövetségek révén. A német szabadság kivívásáért folyó harc a német történelmet ismét világtörténelemmé emeli.
- 8 Németország egy pillanatig sem feledheti el, hogy, teljesen mindegy, hogyan és milyen úton igyekszik megváltoztatni sorsát, Franciaország mindig ellenfele lesz, s Franciaország a maga javára használhat fel bármilyen, Németország ellen forduló hatalmi egyesülést.

FRANCIAORSZÁG

A legveszélyesebb ellenfél persze Franciaország, mert szövetségeseinek köszönhetően a konfliktus kitörése után egész Németországot fenyegetheti repülőgépeivel. Franciaország mindig ellenségünk lesz – jelentette ki Hitler, aki úgy vélte, a francia külpolitikának nem Elzász-Lotaringia megtartása a célja, hanem a rajnai határ megszerzése, s e határ védelmének legjobb lehetőségét Németország államokra bontásában látja, amelyek csak laza kapcsolatban állnak egymással. Franciaország 300 év alatt, 1870-ig összesen huszonkilencszer támadta meg Németországot. Bismarck helyesen mérte fel a francia mentalitást, és semmiféle engedményre nem volt hajlandó.

OROSZORSZÁG

Oroszországot illetően Hitler kifejtette, hogy ott olyan rendszer uralkodik, amely a bolsevizmus mérget Németországban is el akarja terjeszteni. Ezért érthető, hogy a kommunisták a német-orosz szövetségért agitálnak. *„Érthetetlen azonban, ha nemzeti gondolkodású németek hiszik azt, hogy megállapodásra juthatnak olyan állammal, amelynek célja éppen a nemzeti Németország megsemmisítése. Magától értetődik, hogy ha ilyen szövetség létrejönne, az a zsidóság teljes uralmát eredményezné Németországban ugyanúgy, mint Oroszországban.”*

Milyen következményekkel járna a német-orosz szövetség, ha egy nap ki kellene állnia a valóság próbáját? Akkor Németország egész Nyugat-Európa koncentrált támadásának lenne kitéve, anélkül hogy komolyabb ellenállást tudna kifejteni. Mi lenne az értelme a német-orosz szövetségnek? Megvédeni Oroszországot a megsemmisüléstől, s ehhez Németország hozzon áldozatot? Ráadásul egy ilyen szövetség nem változtatna semmit az alapvető létkérdésen, a német nép nyomorúságos helyzetén. Ellenkezőleg: Németország ezzel igazából elszakadna egyedül értelmes földpolitikájától, s jövőjét jelentéktelen határmódosításokkal töltené. Ugyanis a tér kérdését sem Európa nyugati, sem déli részén nem tudja megoldani.

Oroszország – miként Bismarck felismerte –, nem tipikus szláv állam. A szlávágból általában hiányoznak az államalkotó, szervező erők. Az állami képződmények Oroszországban mindig idegen elemekhez fűződtek. Nagy Péter óta a balti németek képezték az

orosz állam agyát. Évszázadok alatt németek tömegei russzifikálódtak. Oroszország a német felső rétegnek köszönhetette államiségének fennállását, valamint kevés meglévő értékét. Valójában a német felső és értelmiségi réteg nélkül nem jött volna létre Nagy-Oroszország, s nélkülük azt meg sem lehetett volna tartani.

Bismarck, *„a német államművészet mestere”* utolsó éveiben megkezdődött a germán felső réteg lassú visszaszorítása a tiszta orosz polgári réteg révén, s az orosz állami gondolattal szemben mindinkább a pánszláv eszme kezdett tért hódítani. Ennek születése első órájától kezdve völkschláv jellege és németellenes éle volt.

A mai Oroszország, vagy pontosabban az orosz nemzetiségű szlávok végül megkapta a zsidókat, akik kiiktatták az addigi felső réteget, hogy bebizonyítsák saját államalkotó erejüket. A gigantikus méretű ország ezzel a sors változásainak lesz kitéve, s az állami viszonyok stabilizálódása helyett a nyugtalan változások szakasza kezdődik. A jövőben Németország és Oroszország szövetségének ezért semmi értelme. *„Ellenkezőleg: a jövőre nézve szerencse, hogy így alakultak az események, mert ezzel megtört a kényszer, amely megakadályozta bennünket, hogy a német külpolitika célját ott keressük, ahol egyedül lehet: a keleti térségben.”*

MIÉRT NEM JELENT MEG?

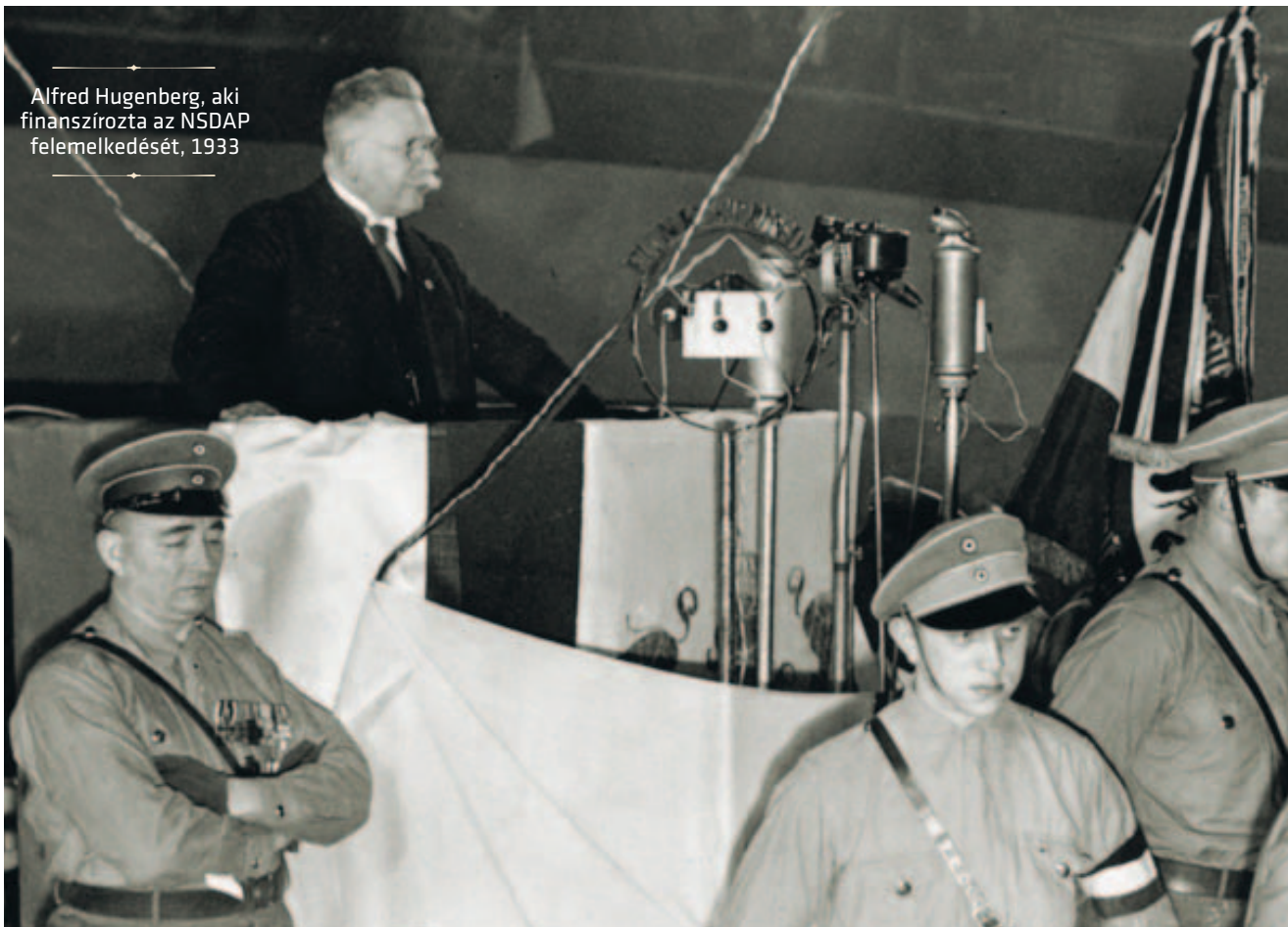
A kéziratot az elolvasása után félretették, sem azonnal, sem később nem készítették elő nyomtatásra. Nincs semmiféle bizonyosság arra, hogy miért nem jelent meg a könyv, néhány szempont azonban lehetséges magyarázatul szolgálhat.

Lehetséges, hogy a náci párt tulajdonában lévő Eher Kiadó igazgatója, Max Amann, Hitler háborús bajtársa 1928 nyarán olyan helyzetbe került, hogy legalábbis ideiglenesen kénytelen volt eltekinteni a kötet megjelentetésétől. Az 1928-as év volt ugyanis a legrosszabb a korábbi kötetek értékesítését illetően: mindössze 3015 darabot adtak el. Hitler új könyve azonnal konkurenciát jelentett volna a *Mein Kampf*-nak. Elképzelhető az is, hogy Amann – a régi és az új könyv tartalmának ismeretében – beszélte le Hitlert ideiglenesen a könyv megjelentetéséről.

A kézirat fiókban maradását eredményezhette az is, hogy már röviddel

Alfred Hugenberg, aki finanszírozta az NSDAP felemelkedését, 1933

elkészülte után átdolgozásra szorult. 1929 nyaratól az NSDAP harcolt a (a kéziratban természetesen nem említett) Young-terv ellen. 1929 októberében meghalt Stresemann, aki a kéziratban a fő ellenségként jelent meg. Ezután szédítő gyorsasággal követték egymást a weimari köztársaság politikai és gazdasági válságát tükröző események. Ilyen körülmények között Hitler nehezen talált volna időt a kézirat szükségessé vált átdolgozására.

A megjelentetés elnapolásához hozzájárulhatott az is, hogy 1928-ban Alfred Hugenberg, a köztársaság ellensége lett a Német Nemzeti Néppárt (DNVP) vezetője, aki a következő évben szövetséget kötött Hitlerrel, és finanszírozta az NSDAP felemelkedését a Young-terv elleni referendum sikerre vitele érdekében. Ebben a helyzetben a polgári pártok elleni kirohanásoknak nehezen lett volna helyük a kéziratban. A korábbi kötetekben – feltehetően nem véletlenül – egyébként éppen ekkor hajtották végre a kevés változtatások egyikét: törölték a német nyárspolgárok elleni kijelentéseket. Így nyitva marad a kérdés, miért nem jelent meg a könyv: nem akarták vele veszélyeztetni a *Mein Kampf* értékesítését, vagy tartalmilag hamar meghaladottá vált.

Hitler 1928. június–július után nyilvánvalóan nem vette kézbe a 324 oldalas kéziratot, s a befejezetlen szöveg változatlan maradt. A kézirat Eher Kádóhoz került példányát szigorúan titokban tartották és trezorban őrizték. A másolatot állítólag Hitler tartotta magánál; ez legkésőbb 1945. április 22-

én semmisülhetett meg, amikor adjutánsa, Julius Schaub Münchenben és Obersalzbergen elégette a diktátor személyes iratait. A kiadói példány azonban fennmaradt; a kéziratot a müncheni Josef Berg, a kiadó korábbi műszaki vezetője 1945 májusában átadta az amerikaiaknak. Más lefoglalt iratokkal együtt az Egyesült Államokba szállították, s a *Mein Kampf* tervezetként vették – tévesen – leltárba.

Az iratcsomót csak 1958-ban sikerült a német származású Grahard L. Weinberg történésznek pontosan azonosítania. Felismerte a publikálatlan dokumentum jelentőségét, és megkezdte a kritikai kiadás munkálatait. Két évvel később az információ eljutott az NSZK-ba s a nürnbergi háborús bűnösök börtönébe is. A büntetésüket töltő náci háborús bűnösök közül csak Albert Speer emlékezett helyesen, hogy már a Berghof átépítésénél szóba került egy kézirat, amelyet Hitler külpolitikai okokból még nem akart megjelentetni, de néhány százezer márka előleget már kapott rá.

Adolf Hitler *Zweites Buch. Ein Dokument aus dem Jahr 1928* című kötete végül Grahard L. Weinberg történész gondozásában 1961-ben jelent meg a Kindle Edition kiadásában. ♦

Tudjon meg még többet a történelemről!

**Olvassa
a Rubicon
minden
hónapban!**

Előfizetőinknek 2 szám ajándék: 10-et fizet, 12-t kap!

Egyenként is megvásárolható példányok

2003/3-4	Új világrend	699 Ft	☐	2011/8	Királykérdés Magyarországon	645 Ft	☐
2003/6	A történész mestersége	448 Ft	☐	2011/9-10	Bethlen István	995 Ft	☐
2003/9-10	Deák Ferenc, a haza bölcse	699 Ft	☐	2011/11	Az avarok	645 Ft	☐
2004/4	Bibó István, a nemzet lelkiismerete	448 Ft	☐	2011/12	Gulag	645 Ft	☐
2004/7	Történelem az interneten	448 Ft	☐	2011/1 különszám	Dicsőséges dinasztia: Árpád-ház	645 Ft	☐
2004/8-9	60-as évek	699 Ft	☐	2011/2 különszám	Náci örökség	645 Ft	☐
2004/10	IV. Károly	448 Ft	☐	2011/3 különszám	Magyar középkor	645 Ft	☐
2004/12	Az Andrások világa	448 Ft	☐	2012/1-2	Magyarország a mérlegen	995 Ft	☐
2005/1	A háború sötét arcai	498 Ft	☐	2012/3	Kitörés	645 Ft	☐
2005/8	Az NSDAP története	498 Ft	☐	2012/4-5	Történelmi tévhit - Krasznahorka búszke vára	995 Ft	☐
2006/2-3	Háború a modern korban	789 Ft	☐	2012/6	Adók és adófizetők - Hitler stílusa	645 Ft	☐
2006/7	Terrorbombázások - Tortúra	545 Ft	☐	2012/7	Újkori olimpiák - Lovagok világa	645 Ft	☐
2006/8	Che Guevara - Keresztesek	545 Ft	☐	2012/8	Horthy István halála - Kádár arcai	645 Ft	☐
2007/1-2	Második Trianon	889 Ft	☐	2012/9-10	Klebelsberg - Aktuális Horthy kép	995 Ft	☐
2007/3	Állambiztonság - Titkosszolgálat	595 Ft	☐	2012/11	Volksbund kontra Hűségmozgalom	645 Ft	☐
2007/6-7	A magyar bor századai	889 Ft	☐	2012/12	Sztálin - Nagy perek - A „Kossuth címer”	645 Ft	☐
2007/8	A 20. századi nő	595 Ft	☐	2012/1 különszám	Boszorkányság	645 Ft	☐
2007/9	Személyi kultuszok	595 Ft	☐	2012/2 különszám	A Magyar nemesség	645 Ft	☐
2007/10	Horthy Miklós kultusza	595 Ft	☐	2013/1	Híres merényletek - Gestapo	695 Ft	☐
2007/1 különszám	AVO-AVH-III/III	595 Ft	☐	2013/2-3	Nagy Szulejmán - Pápák és a Pápválasztás	995 Ft	☐
2008/1	Emigrációk	595 Ft	☐	2013/4	Mozaikok az európai zsidóság történetéből	695 Ft	☐
2008/2-3	Reform, modernizáció	595 Ft	☐	2013/5	Horthy Istvánné - Grófok, hercegek, bárók	695 Ft	☐
2008/4	Szlovákia + Híres asszonyok	595 Ft	☐	2013/6	Szent István nyomában - Fehérvár	695 Ft	☐
2008/5	A repülés úttörői + Edvard Beneš	595 Ft	☐	2013/7	Bethlen Gábor - Kis magyar lőtörténelem	695 Ft	☐
2008/6	Ókori olimpiák + Katyn	595 Ft	☐	2013/8	A mohácsi csata - II. Lajos kontra Szulejmán	695 Ft	☐
2008/7-8	Fekete krónika	895 Ft	☐	2013/9-10	Napoleon - A hatalom és a szélsőjobb a Horthy-korban	995 Ft	☐
2008/9	Fekete-fehér Amerika	595 Ft	☐	2013/11	Hősök tere - Nemzet és emlékezet	695 Ft	☐
2008/10	A doni kálvária + '68 világa	595 Ft	☐	2013/12	A Bethlen-korszak	695 Ft	☐
2008/1 különszám	Titokzatos ókor	595 Ft	☐	2013/1 különszám	A borgiák - Firenze és a Mediciék	695 Ft	☐
2009/1-2	Magyar jobboldali hagyomány	895 Ft	☐	2013/2 különszám	Mi történt Mohács után?	695 Ft	☐
2009/3	A királyiroktól a 301-es parcelláig	595 Ft	☐	2014/1	A székelység története	695 Ft	☐
2009/4	Amiről a címerek mesélnek	595 Ft	☐	2014/2	Zrínyiek	695 Ft	☐
2009/5	Délvidéki tragédia	595 Ft	☐	2014/3	Dózsa György, 1514 - Megszállás, 1944	695 Ft	☐
2009/6	Út a háborúhoz	595 Ft	☐	2014/4-5	Seuzo-kincs - Az I. világháború	995 Ft	☐
2009/7-8	Vadászat Magyarországon	895 Ft	☐	2014/6	A béke kálváriáján - Apponyi Albert gróf	695 Ft	☐
2009/9	A téli háború	595 Ft	☐	2014/7	Egy magyar mítosz - Az aranycsapat	695 Ft	☐
2009/10	Egyenruha-történet - Középkori magyar királynék	595 Ft	☐	2014/8	Sopron - A hűség városa	695 Ft	☐
2009/11	Középkor	595 Ft	☐	2014/9	Isonzó - Doberdó - Caporetto	695 Ft	☐
2010/1	A csendőrség története 1881-1945	645 Ft	☐	2014/10	Az Oszmán Birodalom	695 Ft	☐
2010/2	Szabadkőművesek	645 Ft	☐	2014/11	A kiugrási kísérlet	695 Ft	☐
2010/3	Szélsőjobboldali radikalizmusok	645 Ft	☐	2014/12	Magyar béketörékvések - Szent-Györgyi Albert	695 Ft	☐
2010/4-5	Trianon és 20-as évek Magyarországa	995 Ft	☐	2014/1 különszám	Európa	695 Ft	☐
2010/6	Kitelepítések - Ki volt Biszku Béla?	645 Ft	☐	2015/1	A nagy háború, 1914-1918	695 Ft	☐
2010/7	A szex és erotika kultúrtörténete	645 Ft	☐	2015/2	Iszlám radikalizmus - Vitriolos karikatúrák	695 Ft	☐
2010/8	Sikertörténetek a 19. században	645 Ft	☐	2015/3	Haditengerészet	695 Ft	☐
2010/9	1956-os sortűzek - Kulákok	645 Ft	☐	2015/4	1945, egy végzetes év - Hóman Bálint	695 Ft	☐
2010/10	Hitler és Sztálin tábornokai - Károlyi Mihály	645 Ft	☐	2015/5-6	Örmény genocídium 1915 - Német kapituláció 1945	995 Ft	☐
2010/1 különszám	Trianon és a revízió	645 Ft	☐	2015/7	Petőfi élete és halála	695 Ft	☐
2010/2 különszám	Ormos 80	595 Ft	☐	2015/8	Női szerepek a történelemben	695 Ft	☐
2011/1	A Szent Korona vizontagságai	645 Ft	☐	2015/9	A Nádasdyak - Málénkij Robot	695 Ft	☐
2011/2	Vörös terror, fehér terror	645 Ft	☐	2015/10	Koncepciók perek	695 Ft	☐
2011/3-4	A 19. század - Bethlenek	995 Ft	☐	2015/11	Gróf Tisza István	695 Ft	☐
2011/5	Weimar arcai - Megszállások	645 Ft	☐	2015/12	Koronás fők	695 Ft	☐
2011/6	A Hitler-Sztálin paktum	645 Ft	☐	2016/1	Migráció	695 Ft	☐
2011/7	Háborús bűnösök	645 Ft	☐	2016/2	Széll Kálmán	695 Ft	☐
				2016/3	A Mein Kapf és a Hitler mítosz	695 Ft	☐

EGYÉVES ELŐFIZETÉS DÍJ | 2016/5-től 1 év (12 szám) 6950 Ft

Megrendelem
a Rubicon következő egy évben megjelenő számait o
A régi számokat tartalmazó egységcsomagok közül
kedvezményes áron megrendelem:

2007-es évfolyam (12 szám)*	- 4500 Ft o
2008-as évfolyam (11 szám)	- 4500 Ft o
2009-as évfolyam (11 szám)	- 4800 Ft o
2010-es évfolyam (12 szám)	- 5000 Ft o
2011-es évfolyam (15 szám)	- 6000 Ft o
2012-es évfolyam (14 szám)	- 6000 Ft o
2013-es évfolyam (14 szám)	- 6000 Ft o
2014-es évfolyam (13 szám)	- 6000 Ft o
2015-ös évfolyam (12 szám)	- 6000 Ft o

Új előfizetőinknek postaköltséget nem számítunk fel. Előfizetés nélkül a régi évfolyamokat 500 Ft egyszeri postaköltséggel postázzuk. A fent feltüntetett folyóiratszámaink egyenként is megrendelhetők.

NÉV

INTÉZMÉNY
(KÖZLETTI MEGRENDELÉS ESETÉN)

CÍM / TELEPÜLÉS:

UTCA:

HÁZSZÁM / EMELET, AJTÓ:

TELEFONSZÁM:

E-MAIL:

OLVASHATÓ ALÍRÁS

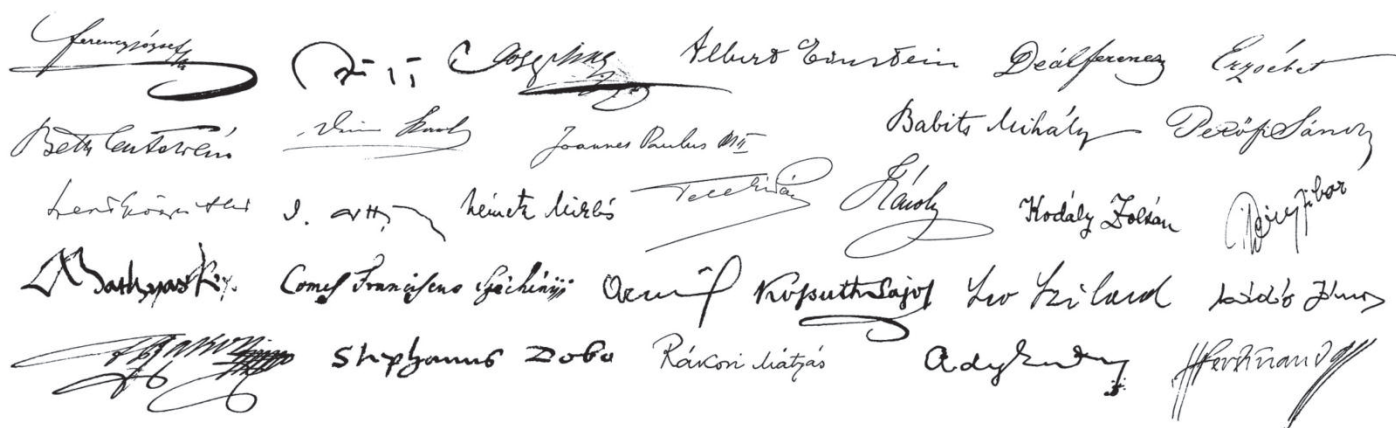
Adja le megrendelését e-mailben: rubicon@online.hu | Rendelhet interneten: www.rubicon.hu
Vagy postai úton: Rubicon szerkesztősége (1161 Budapest, Sándor utca 60.). A megrendeléseket fénymásolva vagy kézirással is elfogadjuk.

NYOMOT HAGYTAK

ÉVSZÁZADOK
SZEMÉLYISÉGEK
ALÁÍRÁSOK

KIÁLLÍTÁS | 2016|03|15 – 12|02

NYITVA: HÉTFŐ–SZOMBAT 10–18h

BUDAPEST I. KER., BÉCSI KAPU TÉR 2–4.

www.mnl.gov.hu/nyomothagytak | www.facebook.com/nyomothagytak | mnl.gov.hu

RUBICON-KÖNYVEK

A szerző a második világháborút állította vizsgálódásai középpontjába, de hosszú távú folyamatokban gondolkodik, s gondolatmenetét az első világháború végétől indítja és az újabb világégés következményeivel, a kommunista fordulathoz vezető út felvázolásával zárja.

Deborah S. Cornelius rendkívül olvasmányos stílusban, a szélesebb publikum számára is érthető formában mutatja be azt a csapdahelyzetet, amelyben a trianoni Magyarország folytatta kiütkeresését. A világháború alatt pedig a harapófogóba szorult ország már csak a rossz vagy még rosszabb közül választhatott.

Könyvesbolti ára: 4980 Ft

Rendelje meg vagy vásárolja meg kedvezményesen a szerkesztőségben!

Szerkesztőségi ára: 3290 Ft

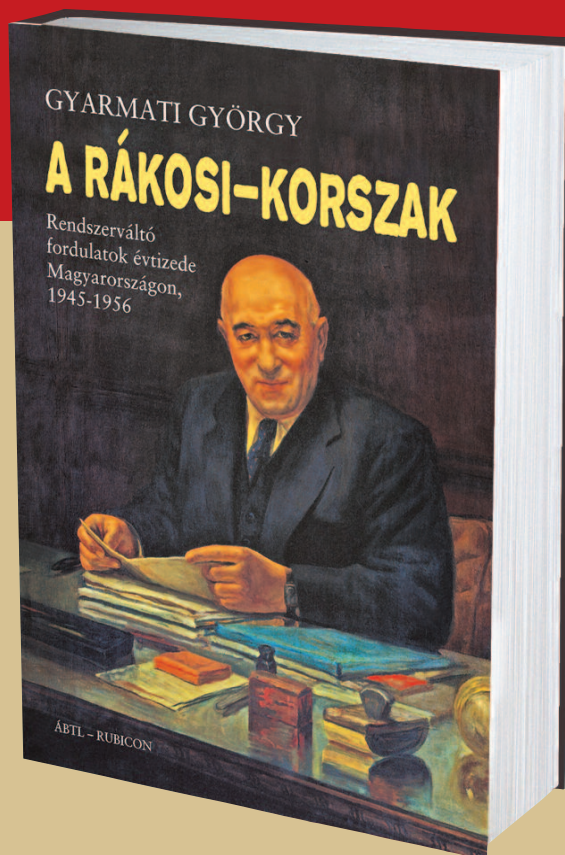
Postai küldeményként: 3290 Ft (+900 Ft utánvételi díj)

A kötetek megvásárolhatóak és megrendelhetőek:

RUBICON SZERKESZTŐSÉGE

1161 Budapest, Sándor u. 60.

Telefon: 402-1848 • rubicon@t-online.hu

Rákosi Máttyás a sztálinizmus első számú építőmestere volt a szovjet protektorátussá vált Magyarországon. Noha regnálása harmadannyi ideig sem tartott, mint Sztáliné, terroruralma modernkori tatárjárást jelentett a korabeli magyar társadalom számára. A szerző sorra veszi a diktatúra évtizedében elszenvedett gazdasági és társadalmi veszteségeket, amelyek „harmadik Trianonként” neheztedtek az országra.

A kötet lapjain megelevenedik az egymásra torlódtott fordulatok időszaka, a kommunista pártegyeduralom kiépítése, a hidegháborús hisztéria, a terrorgépezet működése, a mezőgazdaság kollektivizálása s a társadalmat ért számtalan trauma mellett az ország irányítását jellemző káosz. S végül elérkezünk 1956-hoz, amikor már nem csupán a társadalom szembenállása vált nyilvánvalóvá a rendszerrel, de még legközvetlenebb elvtársai is szembefordultak Rákosival és az általa megszemélyesített uralommal.

Könyvesbolti ára: 4980 Ft

Szerkesztőségi ára: 3290 Ft

Postai küldeményként: 3290 Ft (+900 Ft utánvételi díj)

Rendelje meg honlapunkon!

www.rubicon.hu

E számunk a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával készült.

nka
Nemzeti Kulturális Alap

